

Een ‘unieke’ historicus van een ‘unieke’ natie?

Een historiografische studie van het
“*framework*” van Lode Wils (1929-2024)
over de Vlaamse beweging in de
negentiende eeuw

Pieterjan Douchy

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de Geschiedenis

Promotor: dr. Kas Swerts

Academiejaar 2025-2026

385.128 tekens inclusief spaties

*Copyright informatie:
studiewerk van een student in het kader van de academische
opleiding en examenbeoordeling.
Na deze beoordeling vond geen correctie plaats
van het studiewerk.*

Ik verklaar me akkoord met de code of conduct van de Faculteit Letteren
voor geloofwaardig auteurschap.

Gedragscode en transparantieverklaring voor het gebruik van GenAI

Geef aan met "X":

☒ Ik heb geen GenAI-tool gebruikt.

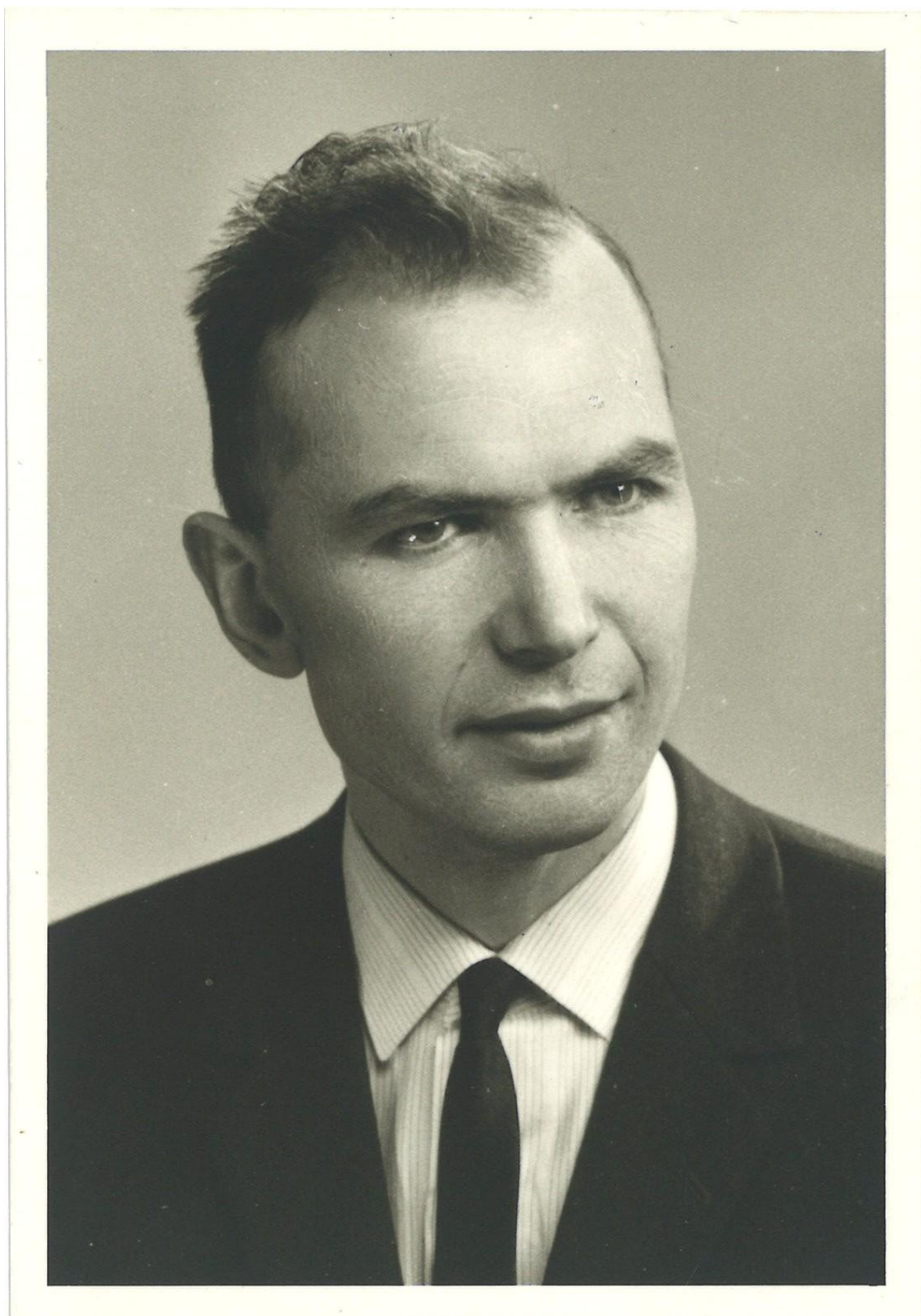
☐ Ik heb een GenAI-tool gebruikt. In dit geval, geef aan **welke tools** (bijv. ChatGPT, MS Copilot...):

GenAI-tool gebruikt als/voor:	Naam van de gebruikte GenAI-tool. Indien nuttig, omschrijf hoe je GenAI gebruikte, in verhouding tot de gedragscode.	Gedragscode:
Als taalhelp voor het nakijken of verbeteren van zelf geschreven teksten		Dit gebruik is gelijkaardig aan tools voor spelling- of grammaticacontrole. In het algemeen hoef je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Indien je de GenAI-tool gebruikt om teksten te verbeteren die je niet zelf schreef, moet je verwijzen naar de originele bron of auteur (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid).
Als parafraseertool		Dit gebruik is toegestaan, tenzij het is verboden door de docent of de opleiding. Je mag je eigen teksten of die van andere auteurs parafraseren en je laten inspireren door wat de GenAI-tool voorstelt (tenzij het is verboden). In het algemeen hoef je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Indien je de GenAI-tool gebruikt om teksten te parafraseren die je niet zelf schreef, moet je verwijzen naar de originele bron of auteur (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid).

Als vertaalhulp om teksten te verbeteren die je zelf schreef of om teksten van anderen beter te begrijpen		Dit gebruik is toegestaan, tenzij het is verboden door de docent of de opleiding. Het is gelijkaardig aan het gebruik van vertaaltools (Google translate, DeepL,...). In het algemeen hoef je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Indien je de GenAI-tool gebruikt om teksten te vertalen die je niet zelf schreef, moet je <u>verwijzen</u> naar de originele bron of auteur (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid). - Controleer altijd de vertaalde tekst op correctheid en betekenis.
Als een zoekmachine om informatie te vinden over een topic of om hierover bestaand onderzoek te vinden		Dit gebruik is gelijkaardig aan bijv. Google search of Wikipedia. Als je je eigen tekst schrijft op basis van deze info, hoef je niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Je moet wel <u>verwijzen</u> naar het bestaande onderzoek en de verwijzingen die je hebt gecheckt en gebruikt (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid). Wees je ervan bewust dat de output van de GenAI-tool niet 100% betrouwbaar is. De output kan niet helemaal correct of beperkt zijn door de database die de tool gebruikt. Bovendien evolueert kennis; mogelijk is de database van de GenAI-tool niet up-to-date.
Voor literatuuronderzoek		Dit gebruik is gelijkaardig aan bijv. Google Scholar. In het algemeen hoef je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Je moet wel <u>verwijzen</u> naar de literatuur verwijzingen die je hebt gecheckt en gebruikt (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid). - Wees je ervan bewust dat het zoekresultaat beperkt is tot de database van de GenAI-tool. Zoek en analyseer daarom vervolgens de originele wetenschappelijke bronnen. Verifieer, interpreteer, analyseer en verwerk de

		informatie die je bekwam. Dus niet louter copy-pasten; je moet immers begrijpen en kritisch analyseren wat je schrijft. - Wees je ervan bewust dat sommige GenAI-tools <u>geen of verkeerde verwijzingen</u> aanleveren. Als student ben je verantwoordelijk voor het checken van het ontbreken en de correctheid van de verwijzingen. Opnieuw: dus niet louter copy-pasten.
Voor het genereren van programmeercode		- GenAI-gebruik voor het genereren van code is toegestaan, tenzij het is verboden door de docent of opleiding. Vermeld steeds het gebruik van de GenAI-tool, in overeenstemming met de richtlijnen op <u>de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI</u>.
Voor het genereren van nieuwe (onderzoeks)ideeën		Ga in dit geval na of het idee effectief nieuw is of niet. Er is een grote kans dat het gebaseerd is op bestaand werk. Indien dat het geval is, moet je <u>verwijzen</u> naar het bestaande werk (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid).
Voor het genereren van tekstblokken (anders dan het hoger toegelaten gebruik zonder verwijzing)		Volgens artikel 84 Onderwijs- en Examenreglement moet je tekst een juist oordeel toelaten over je eigen kennis, inzicht en vaardigheden. Daarom is het verboden tekstblokken op te nemen zonder aanhalingstekens en verwijzing naar het gebruik van een GenAI-tool. Echter, let op: - Indien het echt nodig is tekstblokken van een GenAI-tool op te nemen, bijv. omwille van de aard van je opdracht, citeer het door gebruik van aanhalingstekens en vermeld het gebruik van de GenAI-tool, in overeenstemming met de richtlijnen op <u>de</u>

		<u>pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI.</u> - In het algemeen moet een dergelijk GenAI-gebruik tot een absoluut minimum beperkt worden; check ook steeds de originele bronnen.
Voor het genereren van beeldmateriaal, video of audio		Gebruik van GenAI voor het genereren van afbeeldingen, video of audio is toegestaan, tenzij het verboden is door de docent of opleiding. Echter, let op: - Vermeld het gebruik van de GenAI-tool, in overeenstemming met de richtlijnen op <u>de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI.</u> - Indien je met de GenAI-tool werkt op basis van bestaande afbeeldingen, video of audio, moet je <u>verwijzen</u> naar het bestaande materiaal (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid). - Leg het GenAI-gebruik uit in de methodesectie (als die er is) en vermeldt eventueel ook de gebruikte prompts (of een link ernaar) en de volledige GenAI-output (of de geschiedenis).
Overig gebruik (leg uit; het kan ook gaan om een combinatie van bovenstaande vormen)		Neem vooraf contact op met het onderwijsteam van het opleidingsonderdeel of de promotor van je thesis, om te checken of je voorgenomen GenAI-gebruik is toegestaan en welke voorwaarden eventueel van toepassing zijn. Licht ook de programmadirecteur in. Motiveer hoe het voorgenomen gebruik in overeenstemming is met de opdracht of thesis en met art. 84 Onderwijs- en Examenreglement en <u>de KU Leuven richtlijnen voor verantwoord gebruik van GenAI tools.</u> Leg ook de meerwaarde van het GenAI-gebruik uit. Naargelang het GenAI-gebruik, kan het nodig zijn ernaar te verwijzen in je tekst, volgens de de richtlijnen op <u>de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI.</u>

Afbeelding 0.1: Lode Wils poseert in Kortrijk, vermoedelijk in de jaren 1960. De 'jonge' Wils is de centrale figuur in deze masterproef.

Robert (fotograaf), *Lode Wils, portret, borststuk naar rechts gericht*, Kortrijk, s.d., Antwerpen, Collectie stad Antwerpen: Letterenhuis, W72835/P.

Woord van dank

Deze masterproef is al even schatplichtig aan de professionalisering van de geschiedpraktijk in de late negentiende eeuw als het denken van Lode Wils. Niet enkel door een aantal inhoudelijke keuzes, maar vooral omwille van de vorm en betekenis ervan. In de late negentiende eeuw werd de verhandeling de geliefkoosde bekroning van een traject tot ‘professioneel’ historicus.ⁱ Met dit dankwoord, al even klassiek als oprecht, bedank ik in de eerste plaats iedereen die dat traject en de bekroning mogelijk maakte, van docenten tot onderwijsondersteuners aan de KU Leuven. In weerwil van de vergetelheid noem ik enkele personen bij naam. De medewerkers van KADOC, met in het bijzonder dr. Peter Heyrman en dr. Luke Dodds, zetten me verder aan om met een open blik in het verleden te duiken. Dr. Anna Cabanel bezorgde met haar vak “Theory of History” meer dan eens een eureka-moment. Lea Schiettecatte en professor Joris Vandendriessche werkten mee aan een bruisend onderzoeksseminarie in de cultuurgeschiedenis.

Mijn promotor was bij dat seminarie van even groot belang. Dr. Kas Swerts verdient een aparte alinea, zoals enkele flaminganten uit de negentiende eeuw volgens Wils een “echte biografie” en geen “gelegenheidspublikatie” verdienden.ⁱⁱ Ik bedank haar voor in enthousiasme gehulde spreekuren en deskundige literatuursuggesties. Door haar scherpe blik op context en taal en haar visie dat een masterproef geen eindpunt is, heeft ze overigens meer weg van de historicus die ze tot een “grote ster” omdoopte dan dat op het eerst gezicht zou lijken.

Verschillende personen die me onderweg hielpen, verdienen een warme bedanking. Heel wat medestudenten fleurden het werk aan deze masterproef op door even hard als ik te zwoegen onder het toezicht van Désiré Mercier. Elise en Silke doen dat al met mij sinds 2022.

Professoren emeriti Lieve Gevers, Bruno De Wever, Jo Tollebeek en Louis Vos maakten net als Karl Drabbe, Nico Van Campenhout en professor Marnix Beyen tijd voor een interessant gesprek over Lode Wils. Professor Violet Soen, professor Idesbald Goddeeris, professoren emeriti Emmanuel Gerard, Lieve Gevers, Gustaaf Janssens en Louis Vos, dr. Joris Colla en Nico Van Campenhout voorzagen me van interessante documentatie. De medewerkers van het Letterenhuis, het Universiteitsarchief, KU Leuven Bibliotheken, het ADVN en KADOC waren steeds bereikbaar voor mijn wilsistische vragen. Erfgenamen van correspondenten van Wils voorzagen me bovendien inzage in hun privaatrechtelijke archieven. De familie Wils leverde een mooi archief af aan het ADVN. Een bijzondere dank gaat uit naar Jens Bertels, die dat archief met klasse inventariseerde en me er met enthousiasme in gidste.

In zijn verhandeling over de Meetingpartij bedankte Wils twee baronnen en een markies.ⁱⁱⁱ Op hen kon ik helaas niet rekenen. De steun van familie en vrienden maakte dat meer dan goed. Een bijzondere dank gaat uit naar mijn moeder Els, vader Lode en zus Lieselot. Enkele redactieleden van *Veto* leerden me schrijven zoals Émile Lousse dat deed bij Wils. Ze begripen al te weinig hoe dankbaar ik hen daarvoor ben. Mijn grootste dank gaat uit naar mijn vriendin Ella, die zoveel details over Wils moest aanhoren dat ze hem twee keer vermeldde tijdens haar examen “Politieke Geschiedenis van België”. Een laatste dankjewel ben ik dan ook verschuldigd aan iedereen die veelal ongevraagd een uiteenzetting over Wils te horen kreeg. Beroepsmisvorming is (soms) een mooie deugd.

ⁱ Jo Tollebeek en Ilaria Porciani, “Institutions, Networks and Communities in a European Perspective”, in *Setting the Standards: Institutions, Networks and Communities of National Historiography*, onder redactie van Ilaria Porciani en Jo Tollebeek, WTNS 2 (New York: Palgrave MacMillan, 2012), 11.

ⁱⁱ Lode Wils, “Review van Ernest Schepens en Luc Pareyn (red.), *Julius Sabbe en de herleving van Brugge* (Gent: Liberaal Archief, 1996)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 56, nr. 1 (1997): 56.

ⁱⁱⁱ Lode Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij te Antwerpen en haar invloed op de Belgische politiek* (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1963), 18.

Inhoud

Abstract.....	10
Inleiding: “De grootste ster in de hele kosmos”	11
Een historicus zonder theorie?	14
Alle wegen leiden naar debat	18
Het “ <i>framework</i> ” van de historicus: een onderzoeksvraag.....	19
Corpus en methode	23
Hoofdstuk 1: De periodieke historicus: over zuil, flamingantisme en engagement	29
Periodieke Wils, verzuilde Wils?	32
Geëngageerde Wils, empirische Wils	43
Conclusie: het belang van het verleden	52
Hoofdstuk 2: Actie en reactie: over de zoektocht naar objectieve waarheid.....	55
Actie: de ‘historicus’ en de ‘amateur’	57
Reactie: een koekje van Geyls deeg.....	69
Conclusie: ‘vernieuwend’ of ‘gebonden’?.....	79
Hoofdstuk 3: “Klerikale deeg” en vrijzinnige “gist”: over de wisselwerking tussen tijdgeest, agency en verandering	82
Scheppers of producten? Wils’ gevoel voor tijdgeest	83
Frans van Cauwelaert: een “man van daad” of kind van zijn tijd?	93
De tijdgeest omgezet: het belang van breukmomenten.....	98
Conclusie: de dialoog tussen twee “ <i>frameworks</i> ”	102
Epiloog: De natie is niet meer uniek	104
Lijst van afkortingen.....	109
Bibliografie.....	110
Bronnen	110
Lode Wils: oeuvre	111
Geraadpleegde werken	118
Digitale informatie	128

Abstract

Deze masterproef onderzoekt de historiografische standpunten van historicus Lode Wils (1929-2024) over professionaliteit en de geschiedenis van de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw. Hoewel Wils voornamelijk getypeerd wordt als een ‘unieke verwetenschappelijker’ van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging, is er tot nu toe weinig bekend over de uitgangspunten die achter die invloed schuilen. Daarom is zijn rol in de klassieke voorstelling van een lineaire groei binnen die geschiedschrijving slechts weinig geproblematiseerd. De masterproef benadrukt het belang van zijn naoorlogse opleiding aan de Leuvense universiteit en van vroege contacten met Maurits De Vroede en Pieter Geyl. Onder andere door zijn discours over professionaliteit en studie van de eigen ‘unieke’ natie, kan Wils getypeerd worden als een ‘klassieke’ naoorlogse historicus van de West-Europese natie. De masterproef wijst er daarenboven op dat engagement en de zoektocht naar ‘objectiviteit’ elkaar in zijn vroege teksten niet uitsloten, maar juist veronderstelden. Ze toont tot slot aan dat Wils de ‘tijdgeest’ centraal stelde in de studie van het verleden, eerder dan contingentie. Centraal staan de debatten die hij voerde, in lijn met het “*internal realism*” van Chris Lorenz, met een nadruk op de jaren 1950 tot en met 1970. Zowel Wils’ boeken, artikels als recensies komen aan bod in de inhoudsanalyse. Zo vormt de thesis een aanzet tot de historiografische studie van naoorlogs België, waarover voorlopig slechts weinig onderzoek is verricht.

“De grootste ster in de hele kosmos”

“De grootste ster in de hele kosmos is niet verwonderlijk de Leuvense historicus Lode Wils (1929-2024).” Die haast astronomische waarneming deed historica Kas Swerts in 2025.¹ Aan de hand van een “kosmografische” Nodegoat-databank had ze de titels van alle bijdragen in *Wetenschappelijke tijdingen*, vanaf 2016 bekend als *WT Tijdschrift voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, met elkaar in verband gebracht. Haar historiografische analyse overspande een periode van negentig jaar, van de oprichting van het tijdschrift in 1935 tot het jubileum in 2025, zowel vóór als ná de zuivere toespitsing op de geschiedenis van de Vlaamse beweging vanaf 1980. In werkelijkheid was dat volgens Swerts geen “harde cesuur”. Wils, die (op een bijdrage in 1953 na) vanaf 1978 in *WT* publiceerde, benoemde ze door een totaal van “53 artikels, 135 recensies, 36 signalementen en 4 forum-stukken” als “de meest productieve auteur [...] in het tijdschrift in de laatste 45 jaar.” Uit de verschillende connecties met kleinere “sterren” blijkt bovendien dat andere auteurs in het tijdschrift graag naar die bijdragen van Wils verwijzen. Vaak gaat het om voormalige master- of doctoraatsstudenten van de historicus. Die zette hij actief aan om hun onderzoek te publiceren.²

Voor Swerts was Wils vooral een “Leuvense historicus”. Hij was wel in 1929 in Antwerpen geboren, maar ging in 1945 op zestienjarige leeftijd geschiedenis studeren aan de Leuvense universiteit. De ‘Leuvense school’, met onder andere de hoogleraren Albert De Meyer (1887-1952), Émile Lousse (1905-1986) en Léon Van der Essen (1883-1963), was bij zijn vorming van groot belang. Naar een analyse van historica Els Witte vervulde die scholing immers een “hoofdrol” bij de vorming van de “eigen taal, eigen waarden, eigen technieken, een eigen identiteit” van de historicus.³ Uiteindelijk behaalde hij er onder andere een doctoraat in de rechten (1950) en een doctoraat in de geschiedenis (1954).⁴ Na een periode als studiemeester en leraar in Antwerpen werd hij in Leuven in 1961 “deeltijds assistent met leeropdracht”. In 1965 volgde een voltijdse benoeming als docent aan de nieuwe campus in Kortrijk. Vanaf het splitsingsjaar 1968 tot zijn emeritaat in 1994 was hij aan de (nieuwe) Katholieke Universiteit Leuven gewoon hoogleraar in de hedendaagse geschiedenis.⁵ Zijn actieve carrière als historicus overspande echter een veel langere periode. Nadat hij vanaf 1953 enkele artikels had gepubliceerd over de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw, verscheen in 1955 zijn eerste syntheseswerk: *De ontwikkeling van de gedachteninhoud van de Vlaamse beweging tot 1914*. In 2023 stelde hij zijn laatste boek voor: *Vlaamse beweging, sociale beweging?*⁶ Hoewel Wils tijdens die tijdspanne van zeventig jaar nieuwe accenten legde en andere periodes bestudeerde, is de trouw aan zijn vakgebied

¹ Kas Swerts, “45 jaar WT: een vluchtige blik op de historiografische kosmos”, *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 84, nr. 4 (2025): 297.

² Swerts, “45 jaar WT”, 297-98, 300.

³ Els Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa: Belgische historici en de naoorlogse politieke-ideologische projecten (1944 - 1956)* (Kapellen: Pelckmans, 2009), 10.

⁴ Voor zijn studentendossier: Leuven: Universiteitsarchief KU Leuven: Archief Studentensecretariaat, studentenfiles: “Wils, Lodewijk, J.”. Een kopie is er raadpleegbaar in *Katholieke Universiteit Leuven: Studenten 1919-1968*, WEV-Z.

⁵ Voor biografische gegevens, zie: Lieve Gevers en Louis Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, in *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*, onder redactie van Lode Wils (Leuven: Davidsfonds, 1994), 11-39; Antoon Vrints, “Wils, Lode”, met Bart De Wever, *De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/wils-lode>; Lieve Gevers en Louis Vos, “Lode Wils: levenslang. Zijn missie en betekenis voor de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”, *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 7-45.

⁶ Lode Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding 49, nr. 5-6, verhandeling 442-443 (Antwerpen: Standaard Boekhandel, 1955); Lode Wils, *Vlaamse beweging, sociale beweging?* (Antwerpen: Ertzberg, 2023).

opvallend.⁷ Nagenoeg altijd schreef hij over de Vlaamse beweging. Die beweging is, naar een introductie tot haar geschiedenis door historicus Bruno De Wever, een “verzamelterm voor mensen, organisaties, publicaties, manifestaties en instellingen” die zich vanaf grofweg 1840 inzetten voor de bescherming van het Nederlands en haar sprekers in België. Gaandeweg ontwikkelden zich in de beweging nieuwe ‘kamers’, met ambities die verschilden met die van de eerste ‘flaminganten’. Een deel van de beweging zette zich bijvoorbeeld voornamelijk, maar niet uitsluitend, vanaf de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) in tegen het voortbestaan van België.⁸ Wils speelde in de diverse beweging een rol als historicus én als kritische actor.

Die rol zorgde ervoor dat hij niet enkel in *WT* een “grote ster” was. Eerder had Swerts een gelijkaardige “kosmografische” oefening gemaakt voor de drie generaties aan encyclopedieën van de Vlaamse beweging. Het gaat om de tweedelige *Encyclopedie van de Vlaamse beweging (EVB)* uit 1973-1975, de driedelige *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging (NEVB)* uit 1998 en de digitale ‘Encyclopedie van de Vlaamse beweging’ (DEVB) die sinds 2023 aangevuld wordt.⁹ Bij de totstandkoming van de *EVB* was de rol van Wils beperkt. De gecontesteerde verantwoording daarvoor behoort niet tot het opzet van deze masterproef.¹⁰ Belangrijker is zijn invloed op de inhoud van de *NEVB*, onder andere als lid van de adviesraad. De “verdere aandacht voor de periode 1914-1918” in die encyclopedie uit 1998, schreef Swerts onder andere toe aan zijn *Flamenpolitik en activisme* uit 1974.¹¹ De centrale stelling die hij in dat boek poneerde – het anti-Belgicisme in de Vlaamse beweging brak slechts door omwille van Duitse inmenging tijdens de Eerste wereldoorlog – was volgens historicus Marnix Beyen ondertussen haast geëvolueerd tot een “dogma [...] waar de wetenschappelijke gemeenschap nauwelijks nog aan durft te tornen.”¹²

Invloed, in de historiografische praktijk vaak moeilijk te meten, werd in het geval van Wils tastbaarder. Op twee cruciale werkinstrumenten van de “infrastructuur” voor de professionele geschiedschrijving van de Vlaamse beweging (haar vaktijdschrift en haar encyclopedie) had hij een merkbare stempel gedrukt.¹³ Die invloed is ook de hoofdstelling uit een huldenummer van *WT*, dat naar aanleiding van Wils’ 95ste verjaardag verscheen in 2024. Hoofdredacteur Bruno De Wever

⁷ Voor de bibliografie van Wils, zie: Lieve Gevers en Louis Vos, “Publicaties van prof. Lode Wils”, in *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*, onder redactie van Lode Wils (Leuven: Davidsfonds, 1994), 40-48; Lieve Gevers en Louis Vos, “Publicaties van Lode Wils vanaf 1994”, *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 4 (2024): 46-52.

⁸ Voor een historisch overzicht: Bruno De Wever, “Introductie tot de geschiedenis van de Vlaamse beweging”, in *Encyclopedie van de Vlaamse beweging: De Synthese*, onder redactie van Marnix Beyen e.a. (Lannoo, 2024), 19-55; de geciteerde zinnen zijn enkel terug te vinden in de digitale versie: Bruno De Wever, “Geschiedenis van de Vlaamse beweging”, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/geschiedenis-van-de-vlaamse-beweging>.

⁹ Jozef Deleu e.a., red., *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2 vols. (Tielt; Utrecht: Lannoo, 1973; 1975); Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez, red., *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 3 vols. (Tielt: Lannoo, 1998); Marnix Beyen e.a., red., *Encyclopedie van de Vlaamse beweging: De Synthese* (Tielt: Lannoo, 2024).

¹⁰ Mede-initiatiefnemer Ludo Simons wijst op het streven naar een “sereen redactieploegje.” Wils’ leerling Louis Vos was als auteur betrokken bij de *EVB*. Volgens Vos was Wils te controversieel in Vlaams-nationalistische milieus om hem in de redactie op te nemen: Ludo Simons, “Een standaardwerk in perspectief: de Encyclopedie van de Vlaamse beweging na 50 jaar: in memoriam Reginald de Schryver (1932-2012) en Gaston Durnez (1928-2019)”, *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 79, nr. 2 (2020): 144; Lieve Gevers en Louis Vos, persoonlijk interview, 23 juni 2025.

¹¹ Kas Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften. Hoe een debat in Quebec de aanzet kan vormen voor een ‘historiografisch moment’ in de Vlaamse geschiedschrijving”, *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 84, nr. 1 (2025): 40; Lode Wils, *Flamenpolitik en aktivisme: Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Keurreeks 126 (Leuven: Davidsfonds, 1974).

¹² Marnix Beyen, “Een uitdijend verhaal. De historiografie van de Vlaamse beweging, 1995-2005”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging* 64, bijzonder nummer (2005): 30.

¹³ Voor die infrastructuur: Jo Tollebeek, “Historiografie”, in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 1, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez (Tielt: Lannoo, 1998), 117; Bruno De Wever, “The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates”, *Studies on National Movements* 1, nr. 1 (2013): 51-53.

noemde Wils in de bundel “zonder enige twijfel de belangrijkste en meest invloedrijke historicus over de geschiedenis van de Vlaamse beweging.”¹⁴ Historicus Antoon Vrints koos voor een persoonlijke wending. Hij was “als opgeschoten jongeling in een ketel wilsistische toverdrank” gevallen, en uitte zich in 2024 als een trotse “wilsist”, wat het ‘unieke’ karakter van Wils benadrukt.¹⁵ Tegenkating bevestigt de norm. Toen de historische publicist Arthur De Bruyne (1912-1992) in 1985 in een recensie opriep tot de vorming van een “anti-Wilsschool”, benadrukte hij paradoxaal ook het belang van Wils. Het boek dat hij bekritiseerde, behoorde tot “de boeken die men moet gelezen hebben.”¹⁶

De kwantificering van Swerts, de lovende woorden in *WT* en de kritiek van De Bruyne verhelderen een constante in de herinnering aan Wils. Hij wordt beschouwd als invloedrijk en is niet weg te denken uit de historiografie van de Vlaamse beweging. Zo geldt Wils vaak als een individueel startpunt. Hij (en soms: ‘hij alleen’) zette volgens die visie de verwetenschappelijking van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging in, nadat die voor zijn passage overgeleverd was aan apologetische flaminganten.¹⁷ Historicus Stefaan Marteel herhaalde die voorstelling bijvoorbeeld nog in 2024: “Lode Wils speelde in de jaren zeventig met kritisch onderzoek een pioniersrol in doorbraak van een meer objectieve benadering van de geschiedenis van de Vlaamse beweging.”¹⁸ Aan dat beeld heeft Wils zeker zelf bijgedragen: “Tot in de jaren zestig, voordat de universiteiten er veel aandacht aan besteedden, was de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging overgelaten aan de flaminganten zelf, en dus onvermijdelijk vervlochten met hun propaganda”, schreef hij in 2001.¹⁹ Zo is de herinnering aan Wils deel van wat Beyen omschreef als een “naar het triomfalisme neigende verhaal” van een lineaire verwetenschappelijking van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging, al dan niet met de ‘Leuvense’ historicus als startpunt.²⁰

Beyen nuanceerde die voorstelling al in 2005, door te wijzen op vroege studies van niet-flaminganten, zoals Henri Pirenne (1862-1935), en de vaststelling dat het “flamingantische discours over het verleden grotendeels vormgegeven [werd] door gewaardeerde historici, zoals Paul Fredericq [1850-1920], Robert Van Roosbroeck [1898-1988] en Hendrik Elias [1902-1973].”²¹ Net daarom situeerde historiograaf Jo Tollebeek het optreden van Wils in zijn indrukwekkende overzicht van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging uit 1998 binnen een “tweede golf van verwetenschappelijking”, die de ‘Leuvense’ historicus samen met Maurits De Vroede (1922-2002) had ingezet vanaf de jaren 1950.²² Ten tweede is de haast klassiek geworden rode lijn tussen de ‘partisane’ en ‘professioneel-wetenschappelijke’ beeldvorming over de Vlaamse beweging niet meer geheel vol te houden. Beyen stelde in 2005 terecht dat de “zogenaamd wetenschappelijke historiografie haar eigen wetenschappelijkheid blijvend [dient] durven ter discussie te stellen” en dat de “partisane” geschiedschrijving juist een “hyper-objectivisme” heeft omarmd, waardoor die

¹⁴ Bruno De Wever, “Voorwoord”, *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 3.

¹⁵ Antoon Vrints, “Bekentenissen van een wilsist: de Eerste Wereldoorlog als ‘oerkatastrofe’ in de geschiedenis van de Vlaamse beweging”, *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 71.

¹⁶ Arthur De Bruyne, “Review van Lode Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging: Geschiedenis van het Davidsfonds 1914 tot 1936*, vol. 2 (Leuven: Davidsfonds, 1985) *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 44, nr. 2 (1985): 127.

¹⁷ Voor de herinnering aan Wils, zie ook: Bijdragen in *Tijdingen uit Leuven. Tijdschrift van de Vereniging Historici Lovanienses*, nr. 109 (1994): 1-32; nr. 169 (2019): 5-24; nr. 183 (2025): 33-39.

¹⁸ Stefaan Marteel, “Tussen Vlaamse natievorming en academische geschiedschrijving”, *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 4 (2024): 466.

¹⁹ Lode Wils, “De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging”, *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79, nr. 4 (2001): 1283.

²⁰ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 29.

²¹ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 29.

²² Tollebeek, “Historiografie”, 121-22.

tegelijk “angstvallig weigert haar bevindingen te interpreteren.”²³ Deze masterproef sluit zich aan bij Beyens observatie en plaatst kanttekeningen bij de gepercipieerde lineaire groei van de ‘verwetenschappelijkte’ historiografie.

Een historicus zonder theorie?

Een mogelijk gevolg van dat ‘lineaire’ beeld is over de ‘unieke’ en ‘invloedrijke’ historicus weinig bekend is. Over de geschiedopvattingen die Wils er zelf op naliet, en die achter zijn ‘invloed’ schuilen, is immers nauwelijks onderzoek verricht. Dat geldt zeker voor zijn jonge jaren, toen Wils zich vooral toelegde op de negentiende eeuw. Voor de twintigste eeuw was in de Belgische contemporanistiek, die pas echt bloeide na de Tweede Wereldoorlog, initieel weinig ruimte.²⁴ Hoewel Bruno De Wever in 2003 aangaf dat “de scherpste discussies in de kernredactie en adviesraad van de *NEVB* [...] merkwaardig genoeg [gingen] over de geschiedenis die het verst van ons aflight”, en in het bijzonder over het al dan niet overwegend katholieke karakter van de beweging voor 1914, handelt Wils’ huldenummer uit 2024 voornamelijk over de twintigste eeuw.²⁵ De historicus had de sprong naar het interbellum echter pas gemaakt op basis van *Flamenpolitik en aktivisme* uit 1974.²⁶ Daarom is een studie van zijn historiografische premissen over de negentiende eeuw, en zeker die tot en met de jaren 1970, zo relevant. Het beeld dat over de ‘grote’ Wils bestaat op basis van de tweede helft van zijn carrière, mag immers niet onzorgvuldig geprojecteerd worden op zijn vroegere oeuvre.

Het zou oneerlijk zijn om te stellen dat er een volledige historiografische windstilte over Wils bestaat. Over de historicus verschenen enkele relevante biografische schetsen die als descriptief startpunt dienden voor deze masterproef. Van grote waarde zijn in de eerste plaats twee biografische schetsen, opgesteld door Wils’ leerlingen en ‘huisvrienden’ Lieve Gevers en Louis Vos. De eerste verscheen in 1994 naar aanleiding van het emeritaat van Wils. In het *WT*-nummer uit 2024 volgde een geactualiseerde versie.²⁷ De bijdragen bevatten vooral belangrijke biografische informatie over de ‘jonge’ Lode Wils, met in het bijzonder zijn studietijd in Leuven en ervaring van de Tweede Schoolstrijd in de jaren 1950, die in het eerste hoofdstuk van de masterproef een plaats krijgt.²⁸ Bovendien geven de auteurs beknopte informatie bij zijn belangrijkste werken en de debatten die hij voerde. Zo is de bijdrage relevant voor wie zich wil oriënteren in het oeuvre van de historicus.²⁹ In lijn met de bredere herinnering aan Wils schetsen de auteurs voornamelijk het beeld van een individuele historicus, die ondanks tegenkanting aan zijn “missie” voor een professionalisering en verwetenschappelijking van het (populaire) geschiedbeeld van de Vlaamse beweging vasthield. Een problematisering van die professionaliteit, van zijn mythediscours of een concretisering van zijn metaperspectief op geschiedenis, en in het bijzonder die van de Vlaamse beweging, geven de teksten niet. Het opzet

²³ Beyens, “Een uitdijend verhaal”, 28-30.

²⁴ Els Witte, “Pioniers en pionierswerk. De Belgische contemporaine vakgeschiedenis tussen 1890 en het midden van de jaren 1950”, in *De tuin van heden: dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, onder redactie van Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, en Jean-Claude Burgelman (Brussel: VUBpress, 2007), 83-87.

²⁵ Bruno De Wever, “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”, in *Geschiedenis maken: liber amicorum Herman Balthazar*, onder redactie van Bruno De Wever en Gita Deneckere (Gent: Tijdsbeeld, 2003), 133; voor de negentiende eeuw: Gevers en Vos, “Lode Wils: levenslang”, 11-22; Frans-Jos Verdoodt, “Lode Wils 95: een herinnering in drie contexten en drie stappen”, *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 61-62; voor de twintigste eeuw: 70-172.

²⁶ Gevers en Vos, “Publikaties van prof. Lode Wils”, 40-48.

²⁷ Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 11-39; Gevers en Vos, “Lode Wils: levenslang”, 7-45.

²⁸ Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 11-19.

²⁹ Voor die debatten, zie in het bijzonder: Gevers en Vos, “Lode Wils: levenslang”, 33-38.

liet dat niet toe, zeker omdat de tekst uit 1994 de eerste uitgebreide biografie van de historicus was.

Datzelfde geldt voor de lemmata over Wils die in de *EVV* (1975, Arie Willemsen), *NEVB* (1998, Bart De Wever) en *DEVV* (2023, Antoon Vrints) verschenen. Het lemma door Willemsen is van bijzondere waarde omdat de auteur het een persoonlijke inslag gaf. Hij benadrukte op welke punten hij wel of niet akkoord ging met de stellingen van Wils. Omdat de tekst zo de historiografische discussies tussen de twee capteert, keert hij meermaals terug in de masterproef. De lemmata van Bart De Wever en Antoon Vrints zijn van grote bibliografische waarde. Ze vormden een aanzet om enkele teksten van Wils, zeker die uit de jaren 1950 en 1960, te doorgronden.³⁰ Op historiografisch vlak was er door het opzet geen ruimte voor analyse.

Opvallend is ten derde een groot aantal aan *pars pro toto*-analyses over Wils. Zowel van ‘tegenstanders’ als (niet onkritische) ‘voorstanders’ van zijn stellingen verschenen kronieken waarin een nieuwe publicatie van de ‘Leuvense’ historicus als typevoorbeeld werd behandeld voor zijn historische denken. Zo overstijgen die bijdragen de bespreking van de eigenlijke publicatie.³¹ Vooral een tekst van Emmanuel Gerard, een leerling van Wils, uit 1994 is relevant. Hij merkte onder andere de dialectiek tussen “denationalisering” en een “sneeuwbal”-radicalisering op in de debatten die Wils voerde over het al dan niet katholieke karakter van de Vlaamse beweging, die later uitgebreid aan bod komen.³²

Voor een analyse van Wils’ historiografie, zonder biografisch opzet, bestaat voorlopig slechts een hypothetische aanzet door Swerts. Al in 2018 had zij aangetoond dat de temporele geschiedfilosofie van Hendrik Elias vaak foutief wordt ingeschat.³³ De Vlaams-nationalistische historicus hanteerde niet enkel een teleologisch perspectief, waarbij de geschiedenis naar een einddoel of *telos* leidt, maar beschouwde de geschiedenis vooral als een opeenvolging van toevalligheden, onder andere door menselijke *agency*. In 2025 gaf ze aan dat Wils die tendens bij Elias nooit waarnam omdat hij mogelijk zelf een contingente geschiedfilosofie hanteerde, met aandacht voor individuen zoals Van Cauwelaert. Hoewel het centrale argument van Swerts handelde over Elias en bij uitbreiding de Vlaams-nationalistische geschiedschrijving van de Vlaamse beweging, neemt het derde hoofdstuk van deze masterproef de al dan niet contingente geschiedfilosofie van Wils onder de loep.³⁴ Swerts had zich voor haar hypothese immers beperkt tot één biografie van de historicus.

Over de historiografische premissen van de historicus en zijn inbedding in de (Leuvense) historiografie vanaf de jaren 1950, is ter conclusie weinig bekend. Aan historiografische analyses

³⁰ Arie Wolter Willemsen, “Wils, Lode”, in *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, vol. 2, onder redactie van Jozef Deleu e.a. (Tielt; Utrecht: Lannoo, 1975), 2086-87; Bart De Wever, “Wils, Lode (eigenlijk Lodewijk)”, in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 3, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez (Tielt: Lannoo, 1998), 3758-59; Vrints, “Wils, Lode”.

³¹ Zie bijvoorbeeld: Els Witte, “Honderd jaar Vlaamse beweging”, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 106, nr. 2 (1991): 236-40; Adriaan Verhulst, “De katholieke Vlaamse beweging en de collaboratie”, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 106, nr. 2 (1991): 241-45; Adriaan Verhulst, “L. Wils en de Belgische Natie”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging* 52, nr. 2 (1993): 65-73; Emmanuel Gerard, “Vlaanderen - België - Groot-Nederland: De visie van Lode Wils”, *Ons Erfdeel* 38, nr. 5 (1995): 642-51; Jean Baerten, “Kritische beschouwingen bij recente publicaties over de Vlaamse Beweging en het nationalisme in België”, *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79, nr. 4 (2001): 1255-74; Bruno De Wever, “Hulde aan Lode Wils”, *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 22 (2010): 197-209; Emmanuel Gerard, “Frans Van Cauwelaert in het werk van Lode Wils. Toespraak bij de voorstelling van de biografie van Frans Van Cauwelaert in het stadhuis van Antwerpen (op 28 mei 2017)”, *Tijdingen uit Leuven: Tijdschrift van de Vereniging Historici Lovanienses*, nr. 169 (2019): 16-24.

³² Gerard, “Vlaanderen - België - Groot-Nederland: De visie van Lode Wils”, 646.

³³ Kas Swerts, “A Flemish Nozodormu? Teleology and Philosophy of History in the Writings of Hendrik Jozef Elias”, *Dutch Crossing* 42, nr. 2 (2018): 164-71.

³⁴ Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften”, 34.

van andere ‘invloedrijke’ historici, voornamelijk voor de jaren 1950, is er daarentegen geen gebrek. Onder leiding van historicus Reginald De Schryver verschenen in het laatste kwart van de twintigste eeuw verschillende proefschriften in Leuven over Belgische en Nederlandse historiografie.³⁵ Deze masterproef kan voor haar analyse van Wils’ mythebegrip en Wils’ contact met de Utrechtse historicus Pieter Geyl (1887-1966) onder andere steunen op *De toga van Fruin: Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860* van Jo Tollebeek uit 1990.³⁶ Marnix Beyens *Oorlog en Verleden: Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947* uit 2002 is uiterst relevant om de zogenaamd ‘unieke’ Wils te kaderen binnen de (Leuvense) historiografische wereld van het midden van de twintigste eeuw, toen hij zijn opleiding genoot.³⁷ Over de Belgische geschiedschrijving in de jaren 1950 en later blijft daarentegen nog veel werk te verrichten. Met *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa: Belgische historici en de naoorlogse politiek-ideologische projecten (1944-1956)* gaf Els Witte daartoe een aanzet in 2009. Door de nadruk te leggen op het engagement en het zelfbeeld van de bestudeerde historici hield zij al enkele elementen uit de bredere ‘historiografische kosmos’ op. Toch blijft over de inhoud van hun werken nog veel onderzoek te verrichten.³⁸ De historica leverde ook belangrijke bijdragen over de naoorlogse Belgische historici van de “nieuwe geschiedenis”, die onder stuwning van de Franse *Annales* voor interdisciplinariteit en conceptueel-theoretische helderheid stonden.³⁹ Wils valt, zoals Witte zelf aangeeft, niet binnen dat kader in te schrijven.⁴⁰

Naast het belangrijke werk van Beyens over Leuven biedt de historiografie over de nationale geschiedschrijving in Europa sinds 1800 een tweede kader waarbinnen Wils gesitueerd kan worden. Tot hiertoe werd Wils niet in zo’n Europees perspectief geplaatst. Zeker de Duitse historicus Stefan Berger zette dat onderzoeksveld sinds de eeuwwisseling uit. Oorspronkelijk beperkte de vergelijking zich tot het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Frankrijk en Italië.⁴¹ De ‘*Writing the Nation series*’ (WTNS; verder WTN-reeks) uit de jaren 2000 en 2010, een reeks van acht boeken over nationale historiografie in het moderne Europa, houdt daarentegen ook rekening met verschillende ‘kleine naties’, zoals België.⁴² Enkele hoofdstukken uit de reeks, en vooral Bergrs monografie *The Past as History: National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe* zijn in deze masterproef van belang.

Inzichten uit de WTN-reeks bieden immers de mogelijkheid om het beeld over de ‘uniciteit’ van Wils te nuanceren, en hem te situeren binnen een bredere West-Europese historiografische

³⁵ Jo Tollebeek, “Een heer van stand in het historisch bedrijf. Een portret van Reginald de Schryver”, in *De lectuur van het verleden: opstellen over de geschiedenis van de geschiedschrijving aangeboden aan Reginald de Schryver*, onder redactie van Jo Tollebeek, Georgi Verbeeck, en Tom Verschaffel, Symbolae Facultatis litterarum Lovaniensis. Series A 24 (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 1998), 36-42.

³⁶ Lode Wils was de hoofdpromotor: Jo Tollebeek, *De toga van Fruin: Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1830* (1990; tweede druk, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1996).

³⁷ Marnix Beyens, *Oorlog en Verleden: Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947* (Amsterdam: University Press, 2002).

³⁸ Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*.

³⁹ Els Witte, *Over bruggen en muren: hedendaagse politieke geschiedenis en politieke wetenschappen in België (1945-2000)*, Sociologie vandaag 7 (Leuven: Universitaire Pers, 2003); Els Witte, *Natievorming in België: Tweehonderd jaar historische representaties rond 1830* (Antwerpen: Manteau, 2024), 137-70.

⁴⁰ Witte, *Natievorming in België*, 167-68, 189.

⁴¹ Stefan Berger, Mark Donovan, en Kevin Passmore, red., *Writing National Histories: Western Europe since 1800* (London: Routledge, 1999).

⁴² Marnix Beyens en Benoît Majerus, “Weak and Strong Nations in the Low Countries: National Historiography and its ‘Others’ in Belgium, Luxembourg and the Netherlands in the Nineteenth and Twentieth Centuries”, in *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, onder redactie van Stefan Berger en Chris Lorenz, WTNS 3 (New York: Palgrave MacMillan, 2008), 283-310; Maarten Van Ginderachter en Geneviève Warland, “How Regional, National, and Transnational History Has (Not) Been Written in Belgium: Reflections within a European Perspective”, in *Transnational Challenges to National History Writing*, onder redactie van Matthias Middell en Lluís Roura, WTNS 4 (New York: Palgrave MacMillan, 2013), 404-22.

productie van de natie. Berger plaatste bijvoorbeeld kanttekeningen bij de stelling dat een (onkritische) benadering van de natie na de Tweede Wereldoorlog in de West-Europese professionele geschiedschrijving verdween. Zelfbewust ‘objectieve’ historici riepen in de “long 1960s” (van de late jaren 1950 tot de vroege jaren 1970) wel op tot een kritische reflectie over het nationale verleden, maar “*these critics sought to replace an affirmative national history with a more critical national history; rarely was there a critique of national history writing per se and a move to transnational forms of history writing.*”⁴³ Dat geldt ook voor Wils. Deze masterproef beargumenteert onder andere op basis van Berger hoe hij een Vlaams-nationalistische voorstelling van de Belgische en Vlaamse natie verving met een alternatief maar even vanzelfsprekend nationaal verhaal. Zelfs lokale verschijnselen, zoals de Antwerpse Meetingpartij en het Zuid-Oost-Vlaamse daensisme, plaatste de historicus binnen een Belgisch-nationale of flamingante “tijdgeest”.

Nationale geschiedschrijving was en is bij uitstek een discipline van inhoudelijke uitwisseling, intertekstualiteit en interdiscursiviteit. Hoewel historici het in de naoorlogse periode vaak oneens waren over de geschiedenis van de West-Europese naties die ze bestudeerden, bestond er veel eensgezindheid over de manier waarop, het zelfbewustzijn van ‘professionaliteit’ en het discours dat daarbij hoorde.⁴⁴ Vooral de invloed van Wils’ Leuvense opleiding, waar professoren als Albert De Meyer en Léon Van der Essen, onder andere door het toonaangevende *Revue d’histoire ecclésiastique* een internationaal netwerk onderhielden, lijkt bijgedragen te hebben tot dat bewustzijn, en staat daarom centraal in de masterproef.⁴⁵ Waar in tot nu toe benadrukt werd hoe de historicus ‘professioneel’ was en ‘mythen’ over het verleden bekampte, zal deze masterproef die begrippen deconstrueren en contextualiseren, onder ander op basis van contacten met historici die een gelijkaardige discours hanteerden. Een historiografische analyse die de vanzelfsprekendheid van de natie in vraag stelt, zo beargumenteert Chris Lorenz, moet immers consequent zijn en ook de historici die hij bestudeerd uit hun louter nationale kader weten onttrekken.⁴⁶ In Leuven leerde Wils bijvoorbeeld dat professionaliteit een scheidingslijn inhield tussen amateur en wetenschapper. Door de Utrechtse historicus Pieter Geyl zou hij opdoen dat het bekampen van mythen de centrale taak van de geschiedschrijving uitmaakt. Die praktijken passen niet enkel binnen een Leuven en Utrechts kader, maar kenmerken de historiografie over de natie in West-Europa, zoals Lorenz dat eerder aantoonde.⁴⁷

Wils dient overigens in een historisch kader geplaatst te worden. De Vlaamse beweging in de jaren 1950 was bijvoorbeeld fundamenteel verschillend met die aan het einde van zijn leven. Dat is niet onbelangrijk, omdat Wils zich (oorspronkelijk) uitte als flamingant en zich zorgen maakte over ‘mythische’ flamingante voorstellingen van het verleden. Bovendien waren de beweging en de belangstelling voor haar geschiedenis tijdens zijn carrière communicerende

⁴³ Stefan Berger, *The Past as History: National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*, met Cristoph Conrad, WTNS 8 (New York: Palgrave MacMillan, 2015), 301-6, citaat 305.

⁴⁴ Zie bij uitstek: Stefan Berger en Chris Lorenz, “Introduction: National History Writing in Europe in a Global Age”, in *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, onder redactie van Stefan Berger en Chris Lorenz, WTNS 3 (New York: Palgrave MacMillan, 2008), 1; Tibor Frank en Frank Hadler, “Nations, Borders and the Historical Profession: On the Complexity of Historiographical Overlaps in Europe”, in *Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*, onder redactie van Tibor Frank en Frank Hadler, WTNS 6 (New York: Palgrave MacMillan, 2011), 11; Berger, *The Past as History*, 363; Lorenz, “Double Trouble”, 67.

⁴⁵ Van het internationale Leuven was Van der Essen zich ook van bewust: Léon Van der Essen, “In memoriam: Alfred Cauchie”, *Bulletin bibliographique et pédagogique du musée belge: Revue trimestrielle de philologie classique* 27 (1922): 110-11; Léon Van der Essen, “Le Professeur Albert De Meyer 1887-1952: son œuvre, sa signification pour le travail historique à Louvain”, *Revue d’histoire ecclésiastique* 48 (1953): 14.

⁴⁶ Lorenz, “Double Trouble”, 52.

⁴⁷ Chris Lorenz, “Drawing the Line: ‘Scientific’ History between Myth-Making and Myth-Breaking”, in *Narrating the Nation: Representations in History, Media and the Arts*, onder redactie van Stefan Berger, Linas Eriksonas, en Andrew Mycock, *Making Sense of History* 11 (Oxford New York: Berghahn, 2008), 35-55.

vaten. Dat merkte Wils zelf op: “Het aantal publikaties over het verleden van de Vlaamse Beweging neemt toe, parallel met haar verhoogde levenskracht in het heden”, schreef hij in 1961.⁴⁸ Dat communicerende vat werd raak beschreven in onder andere Koen Aerts’ *Kinderen van de repressie* en Bruno De Wevers “Van wierook tot gaslucht”.⁴⁹ Die teksten staan toe om het historische engagement van Wils, dat verschildte in de jaren 1950 (Aerts) en 1970 (De Wever), te kaderen. Vooral zijn flamingante engagement werd tot nog toe weinig belicht.

Alle wegen leiden naar debat

Dat de historiografische premissen van Wils nooit eerder expliciet bestudeerd werden, is duidelijk. Wat is daarvan de oorzaak? Twee verklaringen, die slechts een deel van het antwoord op de vraag vormen, staan voorop, afgezien van alle pragmatiek in het historische bedrijf. Zij leiden naar de onderzoeksvraag.

Een eerste verklaring ligt bij de zelfperceptie van Wils. Zelf had hij de neiging de theoretische onderbouwing van zijn denken te minimaliseren. De weinige zelfreflectieve teksten die hij schreef, handelden vaak vooral over de inhoud van zijn werken, zijn zoektocht naar professionaliteit, tegenkanting en wie hem aanzette om bepaalde teksten te schrijven.⁵⁰ De geschiedfilosofie die hij van zichzelf ontwaarde, is er steeds beknopt weergegeven. Dat geldt ook voor een interview dat Idesbald Goddeeris in 2010 van hem afnam:

“Tegenwoordig hebben we ons allemaal zozeer geïdentificeerd met die *vernederlandsingsbeweging* – of met die Vlaamse beweging – dat we niet kunnen accepteren dat onze voorgangers dat óók niet zouden gedaan hebben. En als ik dus meende vast te stellen dat de liberalen en de socialisten daar nauwelijks aan hadden deelgenomen, of het zelfs hadden bestreden, dan was dat een wetenschappelijke bom die ik deed ontploffen. Maar is dat *deelnemen aan het maatschappelijk debat*? Ik deed gewoon bronnenonderzoek, ik schreef een synthese, en kijk...”⁵¹

Voor de laatste zin getuigt van een beknopte geschiedfilosofie: na de empirie volgde een synthese op basis van de bron, en zo trok Wils zijn conclusies. Ook op andere vlakken was zijn theoretische fundering niet complex. Over het tijdsverloop van het verleden stelde hij – naar de herinnering van Nico Van Campenhout, die zijn licentiaatsverhandeling bij Wils schreef – dat “de chronologische orde voor de geschiedschrijver de enige juiste orde is.”⁵² Met de naoorlogse aanhangers van de aangehaalde “nieuwe geschiedenis” in België, zoals de Gentse historicus Jan Dhondt (1915-1972) en de Luikse historicus Paul Harsin (1902-1983), deelde hij wel een drang om de hedendaagse geschiedenis te professionaliseren, maar niet hun methodologische vernieuwing.⁵³ Wils ‘vernieuwde’ vooral door nieuwe bronnen aan te boren, zoals de pers.⁵⁴ Ook met de theoretische premissen van andere historici hield hij zich weinig bezig. De ‘Leuvense’ historicus schreef wel een geschiedtheoretische analyse over het werk van de Vlaams-nationalistische historicus Hendrik Elias. Dat hij die zeker drie keer liet uitgeven, telkens in

⁴⁸ Lode Wils, “Uit de geschiedenis van de Vlaamse beweging”, *Kultuurleven* 28, nr. 9 (1961): 679.

⁴⁹ Bruno De Wever, “Van wierook tot gaslucht: De beeldvorming over de Vlaams-nationalistische collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Vlaamse historiografie”, in *Docendo discimus: liber amicorum Romain Van Eenoo*, vol. 1, onder redactie van Jan Art en Luc François (Gent: Academia, 1999), 607-14; Koen Aerts, *Kinderen van de repressie: hoe Vlaanderen worstelt met de bestraffing van de collaboratie* (Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2018).

⁵⁰ Lode Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie: een geschiedenis van de Vlaamse beweging* (Leuven: Acco, 2009), 9-13; Lode Wils, *Frans van Cauwelaert: Politieke biografie* (Hofstade: Doorbraak, 2017), 869-85; Zie ook de later benoemde reflecties over engagement in zijn archief.

⁵¹ Lode Wils, interview door Idesbald Goddeeris, 11 maart 2010.

⁵² Nico Van Campenhout, “Hommage aan Lode Wils”, *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 57.

⁵³ Witte, *Natievorming in België*, 153-60.

⁵⁴ Lode Wils, *De liberale Antwerpse dagbladen 1857-1864*, Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis: Bijdragen 26 (Leuven: Nauwelaerts, 1962), 3.

gewijzigde vorm, toont aan dat hij die naar waarde schatte.⁵⁵ Toch toonde Swerts aan hoe hij daarin de contingente geschiedfilosofie van Elias niet kon vatten: de teleologie die Wils in het oeuvre van Elias waarnam, is slechts een eerste laag van zijn geschiedopvatting.⁵⁶ Vanaf het midden van de jaren 1980 nam Wils wel een theoretische wending. Hij paste toen stelselmatig de theoretische inzichten van de Tsjechische historicus Miroslav Hroch toe. Ondanks die theoretische invloed, bleef hij naar de herinnering van Bruno De Wever, “fundamenteel een politiek historicus.”⁵⁷

De verantwoordelijkheid voor die weinig expliciete geschiedfilosofie ligt ten tweede zeker niet enkel bij de historicus zelf. Toen Beyen in 2002 een verklaring zorgt voor het lage pijl van de Belgische theoretische geschiedenis tijdens en rond de Tweede Wereldoorlog in België, vond hij “vermoedelijk de voornaamste verklaring” in de “sterk praktijkgerichte seminarie-traditie die in België door Godefroid Kurth, Paul Fredericq en Henri Pirenne was geïntroduceerd.” In Leuven was die historiografische traditie vooral ingezet door Alfred Cauchie (1860-1922). Die stelde historische ‘objectiviteit’ voorop in zijn katholieke engagement. Zoals het verloop van de thesis dat beargumenteert, werd Cauchies empirische, weinig theoretische geest tijdens Wils’ opleiding voortgezet door onder andere De Meyer en Van der Essen.⁵⁸ Zo was Wils in Leuven vooral opgeleid als een ‘objectieve’, empirische historicus met een professioneel zelfbewustzijn, maar zonder veel conceptuele of theoretische reflecties.

Dat impliceert niet dat een zoektocht naar zijn impliciete geschiedtheorie bij voorbaat niets kan opleveren. De ‘empirische’, op ‘feiten gebaseerde’ conclusies van Wils werden immers niet door al zijn empirische tijdgenoten aanvaard. Niet toevallig steunt De Wevers “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging” uit 2003 op de “smeulende historiografische kwesties” die de publicatie van de *NEVB* capteerde. Telkens kreeg Wils daarbij een centrale plaats.⁵⁹ Empirie kon dat debat niet vermijden. “Op basis van hetzelfde bronnenmateriaal komen beide auteurs tot een andere interpretatie”, besloot De Wever over een discussie tussen Wils en Herman Van Goethem (1958) over het al dan niet antiflamingante karakter van koning Albert I.⁶⁰ Over Wils en de Brusselse historicus Jean Stengers (1922-2002) trok hij een gelijkaardige conclusie: “*Two celebrities of the Belgian contemporary history flesh out the history of the Flemish movement in a completely different way.*”⁶¹ Wils’ leerling Louis Vos stelde het al in een repliek op een artikel van Jan Baerten over ‘de wilsisten’ in 2001: “Wetenschappelijke geschiedschrijving impliceert interpretatie, en verschil van interpretatie is inherent aan het historische bedrijf.”⁶²

Het “*framework*” van de historicus: een onderzoeksvraag

Wils’ deelname aan (historiografische) debatten illustreert dat een studie van zijn werk niet enkel rekening mag houden met zijn visie op empirie, maar ook het “*framework*” van de historicus in acht moet nemen. Daarvoor is “A plea for internal realism” van Chris Lorenz uit 1994

⁵⁵ Lode Wils, “Elias of het gevecht met de geschiedenis”, in *Liber amicorum dr. J. Scheerder: Tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense Universiteit en historiografie*, onder redactie van Aloïs Jans e.a. (Leuven: Vereniging Historici Lovanienses, 1987), 373-87; Lode Wils, “Elias of het gevecht met de geschiedenis”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 51, nr. 4 (1992): 193-209; Lode Wils, “Elias of het gevecht met de geschiedenis”, in *Op zoek naar een natie* (Kalmthout: Polis, 2020), 325-46; In het vervolg wordt de tekst uit 1992 gebruikt.

⁵⁶ Swerts, “A Flemish Nozdormu?”, 164-71.

⁵⁷ Bruno De Wever, persoonlijk interview, 28 oktober 2025; Hroch komt in de epiloog aan bod.

⁵⁸ Beyen, *Oorlog en Verleden*, 386, 391.

⁵⁹ De Wever, “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”, 133-39, citaat 133.

⁶⁰ De Wever, “Hulde aan Lode Wils”, 205.

⁶¹ De Wever, “The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates”, 54-55.

⁶² Louis Vos, “Vooringenomenheid?”, *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79, nr. 4 (2001): 1278.

onontbeerlijk. Omdat empirie niet kan verklaren waarom historici het vaak oneens zijn met elkaar, moet de geschiedtheoreticus zich volgens Lorenz niet toespitsen op de mogelijkheid van waarheid, maar op het wezen van het debat. De argumentatie, en niet de stelling dat een voostelling voortkomt uit de realiteit, zou daarom centraal moeten staan bij historiografische en geschiedtheoretische analyses.⁶³ Daarvoor bouwde hij verder op het concept van ‘intern realisme’ van de filosoof Hilary Putnam. Het interne maar vaak onbewuste “*conceptual framework*” van de historicus bepaalt volgens Lorenz wat voor de historicus als feitelijke waarheid kán gelden: “*reality for us is always reality within the framework of a certain description.*”⁶⁴ Zo bood Lorenz niet enkel verduidelijking bij de vraag of het empirische ideaal van Wils’ eigen premissen in de weg stond, maar ook enkele methodologische en analytische tools voor de onderzoeksvraag en het verloop van deze masterproef. Het model is immers toepasbaar op de debatten binnen de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging. De Wever gaf daartoe een aanzet bij een bespreking van het debat tussen Wils en onder andere Harry Van Velthoven over het al dan niet klerikale karakter van de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw:

“Op het eerste gezicht gaat het over welke politieke familie de meest geelzwarte pluimen op haar hoed mag steken. Bij nader toezien gaat het over de definiëring van het concept Vlaamse ontvoogding en over het verloop van (Vlaamse) natievorming.”⁶⁵

Meer dan Wils dat zelf benoemde of vermoedde, voerde hij als ‘empirische historicus’ weldegelijk conceptuele discussies over het verleden van de Vlaamse beweging, en de geschiedschrijving als geheel. Een bespreking van het debat door Wils’ ‘opponent’ Van Velthoven maakt duidelijk dat Wils bovendien een specifiek “*framework*” hanteerde over wat historiografisch relevant is. Gebaseerd op onderzoek van zijn promotor Witte stelde Van Velthoven vast dat zich vanaf die jaren 1970 “een verandering in de doxa” of het kader van de historicus voltrok. Geïnspireerd op het werk van onder andere de Leuvense socioloog Luc Huyse lag ...

“de nadruk [...] minder op de strijd tussen ideologieën dan wel op de interne machtsstrijd binnen elke partij en hoe zich dat naar de parlementaire besluitvorming en de corresponderende taalwetgeving had vertaald, vooral tussen 1894 en 1914.”⁶⁶

Dat Wils tot de eerdere “doxa” behoorde, terwijl zijn ‘opponenten’ de sprong wel hadden gemaakt, leidde volgens Van Velthoven tot een verschillende aanvangspositie binnen het debat.

Het model van Lorenz, dat toelaat de verschillende debatten die Wils over de Vlaamse beweging voerde centraal te plaatsen in de analyse, maakt het mogelijk de onderzoeksvraag van deze masterproef te formuleren:

Wat was het “*framework*” over professionele, wetenschappelijke geschiedschrijving én over de geschiedenis van de Vlaamse beweging van de ‘lange’ negentiende eeuw bij Lode Wils? Hoe kwam het tot stand en hoe evolueerde het?

De debatten die Wils voerde handelden immers niet enkel – zoals De Wever terecht aanstipte – over het wezen van de Vlaamse beweging, maar ook – zoals Van Velthoven benadrukte – over het correcte historiografische startpunt van de historicus. Daarenboven zal deze masterproef ook een

⁶³ Chris Lorenz, “Historical Knowledge and Historical Reality: A Plea for ‘Internal Realism’”, *History and Theory* 33, nr. 3 (1994): 314-21.

⁶⁴ Lorenz, “Historical Knowledge and Historical Reality”, 312.

⁶⁵ De Wever, “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”, 133; herhaald in De Wever, “The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates”, 59.

⁶⁶ Harry Van Velthoven, “De historiografie over de Vlaamse beweging: ideeëngeschiedenis, machtsstrijd, natievorming”, in *De tuin van heden: dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, onder redactie van Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, en Jean-Claude Burgelman (Brussel: VUBpress, 2007), 236-37.

bijvraag beantwoorden: waarom bleef Wils zo trouw aan één thema, en waarom publiceerde hij er zo vaak over?

De keuze voor de ‘lange’ negentiende eeuw, grofweg vanaf de uitlopers van de Franse Revolutie (1789-) tot en met de Eerste Wereldoorlog (1914-1918), is niet arbitrair. Omwille van het grote oeuvre van Wils was een afbakening noodzakelijk. Een thematische afbakening lag voor de hand, zodat de evolutie van Wils’ “*framework*” voor wetenschappelijkheid en de geschiedenis van de Vlaamse beweging in kaart gebracht konden worden voor zijn gehele carrière. Daarvoor biedt de negentiende eeuw het beste kader. Zoals eerder aangegeven, maakte Wils pas vanaf 1974 de sprong naar het interbellum.⁶⁷ Bovendien bestaat er vandaag, naar een analyse van Beyen uit 2023, “slechts een beperkte wetenschappelijke gemeenschap en een beperkt publiek voor de studie van de 19de-eeuwse geschiedenis van de Vlaamse beweging.”⁶⁸ Die verschuiving deed zich in het laatste kwart van de twintigste eeuw voor in de bredere Belgische contemporanistiek.⁶⁹ Zo werpt de masterproef zowel een nieuwe blik op Wils, als op enkele van zijn ‘vergeten’ bijdragen en conclusies over de negentiende eeuw.

In lijn met de aanbevelingen van Lorenz, staan voor het ‘oplossen’ van de onderzoeksvraag vijf debatten centraal die Wils tijdens zijn carrière over de ‘lange’ negentiende eeuw voerde en waarbij hij zich als wetenschapper profileerde. De grootste nadruk ligt op debatten en hun participanten tijdens de jaren 1950 tot en met 1970, hoewel het latere werk van Wils zeker niet verwaarloosd wordt. De discussies uit die eerste drie decennia zijn immers het minst bekend en vaak vaak weinig behandeld in de overzichten over de historiografie van de beweging.⁷⁰ Toch zijn die van groot belang, omdat Wils er voor het eerst werd aangezet om zijn positie duidelijk af te bakenen, en die op basis van tegenargumenten ook gedeeltelijk herzag. Ze legden de fundamenteën voor zijn latere discussies, zie zonder kennis over wat voorafging moeilijk te begrijpen zijn.

Ten eerste is er Wils’ stellingname vanaf 1955 dat de Vlaamse beweging geen reactie was tegen het ontstaan van België in 1830, maar uit het enthousiasme van 1830 en teleurstelling over de gebrekkige rol die het Nederlands daarbij kreeg. De nadruk in deze masterproef ligt op zijn verhouding tot Vlaams-nationalistische auteurs in het debat, die volgens Wils een “mythische” voorstelling van het verleden najoegen.⁷¹

In overzichten van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging keert zeker de discussie over het al dan niet katholieke karakter van de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw terug. Die stelling was voor onder andere Witte, Van Velthoven en de Franstalige historica Eliane Gubin niet aanvaardbaar.⁷² In deze masterproef ligt de nadruk op Wils’ uitgangspunt vanaf

⁶⁷ Gevers en Vos, “Publikaties van prof. Lode Wils”, 40-48.

⁶⁸ Marnix Beyen, “Historiografie van de Vlaamse beweging (na 1995)”, De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/historiografie-van-de-vlaamse-beweging-na-1995>.

⁶⁹ Jo Tollebeek, “Een moderne natie of een ouderwetse wereld? Historische interpretaties van het negentiende-eeuwse België”, in *Colloquium over de beeldvorming rond de 19de eeuw in Vlaanderen. Balans en perspectief 1971-1991*, zesde colloquium (Gent: Contactgroep 19de eeuw. Dr. F.A. Snellaertcomité, 1991), 32; Witte, *Natievorming in België*, 178-80.

⁷⁰ Voor de belangrijkste werken: Eliane Gubin, “D’une histoire nationale à l’autre : à propos de l’historiographie du mouvement flamand en Belgique”, *Revue de l’Université de Bruxelles*, Histoire et historiens depuis 1830 en Belgique, nr. 1-2 (1981): 125-46; Tollebeek, “Historiografie”, 117-71; De Wever, “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”, 129-45; Van Velthoven, “De historiografie over de Vlaamse beweging”, 233-63; Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 18-33; De Wever, “The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates”, 50-80; Beyen, “Historiografie van de Vlaamse beweging (na 1995)”.

⁷¹ Tollebeek, “Historiografie”, 122; Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*.

⁷² Gubin, “D’une histoire nationale à l’autre : à propos de l’historiographie du mouvement flamand en Belgique”, 142; Els Witte, “Renewal in the historiography of the Flemish movement”, in *Historical research in the Low Countries*, onder redactie van Els Witte en Niek van Sas, Bibliografische reeks van het Nederlands Historisch Genootschap 8

de jaren 1950, en het debat dat Wils daarover in de jaren 1950 voerde met De Vroede, en in de jaren 1970 met de Utrechtse historicus Arie Willemsen.

Gerelateerd aan die discussie is het debat over het wezen van het Daensisme. Dat wordt traditioneel voorgesteld als een christendemocratische afscheuring van de katholieke partij in Aalst in de late negentiende eeuw. Wils beschouwde het Daensisme als een uiting van een democratisch-flamingante beweging die ook katholieken buiten Aalst beroerde, en ging daarbij in tegen eerder werk van Elias en Karel Van Isacker, die flamingantisme en christendemocratie niet met elkaar wilden vereenzelvigen. Dat zij de stelling van Wils niet wilden aanvaarden, was een vorm van “verdedigen van de algemeen gekende waarheid tegen nieuwlichters”, schreef hij later.⁷³ Dat het Daensisme een arbeidersbeweging was, bleek volgens Wils met andere woorden een “mythe.”⁷⁴

Een klassiek discussiepunt, zowel binnen de historiografie van de Vlaamse beweging als die van de Eerste wereldoorlog, is die over het ontstaan van de activistische collaboratie tijdens de Grote Oorlog.⁷⁵ Op dat vlak zorgde Wils voor consternatie in 1974: hoewel in de Vlaamse beweging al “een nationalisme verscholen zat”, was “het initiatief tot het activisme overal uitgegaan van de Duitsers”, op “één kleine groep in Gent” na. Ook de Nederlandse inbreng mocht niet verwaarloosd worden. Daarom waren de activisten geen idealisten die voor de goede Vlaamse zaak tegen België ageerden, maar vormden ze een “marionettenbeweging”. De Duitse *Flamenpolitik* was immers doorslaggevend.⁷⁶ Hoewel historicus Daniël Vanacker in 1991 aantoonde dat die stelling helemaal niet opging voor Gent en Vlaams-nationalistische auteurs zoals Arthur De Bruyne zich tegen de stelling uitten, luwde het debat over het activisme rond de eeuwwende.⁷⁷ Zo kon Beyen in 2005 besluiten dat de stelling, ondanks recente nuances van Wils, de neiging had om te evolueren tot een “dogma” dat niet in vraag gesteld mocht worden.⁷⁸ Anderzijds werd Wils door zijn critici niet altijd even goed gelezen: naast de breuk van de oorlog, was er ook een kiem.⁷⁹ In de masterproef krijgt daarom niet het debat, maar een verheldering van Wils’ standpunt sinds 1974 een plaats.

Tot slot komt ook de discussie over de rol van historicus Pieter Geyl (1887-1966) bij het ontstaan van het activisme en de latere anti-Belgische beweging aan bod. Dat debat houdt een uitstap naar het interbellum in, maar is fundamenteel voor het tweede hoofdstuk, dat de contacten tussen Geyl en Wils nagaat in de jaren 1950. Geyl werd in 1935 benoemd als hoogleraar in de geschiedenis in Utrecht. Vanaf dat moment, en zeker bij zijn populariteit als geschiedtheoreticus na de Tweede Wereldoorlog, minimaliseerde hij steeds zijn politieke activisme tijdens het interbellum. De Groot-Nederlander, die aanstuurde op een vereniging van Nederland en (delen van) België, zou zich in het interbellum niet radicaal anti-Belgisch hebben

(Den Haag: Nederlands Historisch Genootschap, 1992), 71; Van Velthoven, “De historiografie over de Vlaamse beweging”, 235-40.

⁷³ Antwerpen, ADVN, Archief Lode Wils, nr. 23612/2/7: Lode Wils, schriftelijke voorbereiding van een lezing over “Geschiedenis en engagement” aan de UGent, 2000, 5.

⁷⁴ Antwerpen, ADVN, Archief Lode Wils, nr. 23608/1/12: Lode Wils, schriftelijke voorbereiding van de lezing “Mythen in de geschiedenis”, 1996, 4.

⁷⁵ Gubin, “D’une histoire nationale à l’autre : à propos de l’historiographie du mouvement flamand en Belgique”, 135; De Wever, “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”, 136-37; De Wever, “The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates”, 62-64; Bruno Benvindo, Benoît Majerus, en Antoon Vrints, “La Grande Guerre des historiens belges, 1914-2014”, *BTNG* 44, nr. 2-3 (2014): 182, 184.

⁷⁶ Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, 252, 255, 259.

⁷⁷ Voor het oorspronkelijke debat: Tollebeek, “Historiografie”, 128; De Wever, “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”, 136.

⁷⁸ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 30-31.

⁷⁹ Gerard, “Vlaanderen - België - Groot-Nederland: De visie van Lode Wils”, 647; Vrints, “Bekentenissen van een wilsist”, 73.

opgesteld. Nadat Wils' leerling Vos die voorstelling tegenging met een artikel in 1975, barstte een polemiek los tussen Geyls leerlingen Arie Willemsen en Pieter Van Hees.⁸⁰

Corpus en methode

De vijf aangehaalde debatten komen tot leven in een inhoudsanalyse waarbij de grootste nadruk ligt op de positionering en argumenten van Wils, en de manier waarop die evolueerden doorheen de tijd. Vooral het tweede hoofdstuk toont aan hoe de 'opponenten' van Wils die positie mee bepaalden en veranderden. De stelling dat Maurits De Vroede de 'Leuvense' historicus aanzette om verder te 'verwetenschappelijken', is daarvan een voorbeeld. Waar dat kan, worden de standpunten en het discours van Wils – onder andere op basis van de WTN-reeks – in een breder kader geplaatst.

Omdat zij het startpunt waren van debat, of een veruitwendiging van Wils' deelname, is bij die analyse de grootste rol toebedeeld aan monografieën die Wils vanaf 1955 over de Vlaamse beweging publiceerde. "Zijn belangrijkste werk", zo schreef Gerard terecht, "werd in boekvorm gepubliceerd."⁸¹ Zoals het derde hoofdstuk aantoonde, beschouwde Wils verschillende lokale en regionale fenomenen, zoals het Zuid- en Oost-Vlaamse Daensisme en de Antwerpse Meetingpartij in de late negentiende eeuw als onderdeel van een bredere stroming die onder andere flamingant was. De Vlaamse beweging werd daarom ruim geïnterpreteerd bij de selectie van het corpus. Wat Wils' monografieën betreft, werd daarom rekening gehouden met de volgende werken.

De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914 (1955); *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd* (1957); *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging (1840-1857)* (1959); *De liberale Antwerpse dagbladen 1857-1864* (1962); *Het ontstaan van de Meetingpartij te Antwerpen en haar invloed op de Belgische politiek* (1963); *De oorsprong van de kristen-demokratie* (1963); *Het daensisme* (1969); *Flamenpolitik en aktivisme* (1974); *Honderd jaar Vlaamse Beweging: Geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914* (1977); *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen* (1977); *Honderd jaar Vlaamse beweging: Geschiedenis van het Davidsfonds 1914-1936* (1989*); *Van Clovis tot Happart* (1992**); drie volumes uit de vijfdelige biografie over Frans Van Cauwelaert (1998; 2000; 2003***); *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt* (2001).⁸²

Het derde volume van de trilogie over het Davidsfonds en het vierde en vijfde volume over Van Cauwelaert werden niet in rekening gebracht omwille van de tijdsafbakening. Voor de verzamelbundels *Vlaanderen – België – Groot-Nederland* (1994), *Van de Belgische naar de Vlaamse natie* (2009) en *Op zoek naar een natie* (2020) wordt zo veel als mogelijk naar de oorspronkelijke teksten verwezen. Daarom kregen zij geen plaats in het overzicht. Wils' laatste boek, *Vlaamse beweging, sociale beweging?* uit 2023 werd uiteindelijk niet in rekening gebracht, omdat het niet dezelfde analytische en synthetische scherpheid als Wils' andere werken omvat, terwijl net die abstracties centraal staan.⁸³

Wat Wils' tijdschriftartikelen en hoofdstukken betreft, werd rekening gehouden met de tijdschriften waarin Wils' het vaakst publiceerde, of met bijdragen waarnaar hij vaak verwees. Alle

⁸⁰ Louis Vos, "De eierdans van P. Geyl: Zijn grootnederlandse politiek in de jaren twintig", *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 90, nr. 3 (1975): 444-57; Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 324-32; Louis Vos, "Polemiek rond 'de eierdans van Pieter Geyl' (1975)", *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 155-72.

⁸¹ Gerard, "Vlaanderen - België - Groot-Nederland: De visie van Lode Wils", 644.

⁸² Bij de boeken met ster werden respectievelijk p. 69-304 (*), p. 215-290 (**) en p. 47-160 niet geanalyseerd, omwille van de focus op de negentiende eeuw.

⁸³ Voor een bespreking: Bruno De Wever, "Vlaamse beweging, sociale beweging?", *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 185-192.

bijdragen van de auteur over de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw in het maandblad *Kultuurleven*, in de *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* (BMGN) en *WT* werden geselecteerd.⁸⁴ De verantwoording voor het gebruik van *Kultuurleven* kreeg een plaats in het eerste hoofdstuk. De rijkdom van het blad, die het historische overstijgt, is hopelijk een aanzet om het meer te betrekken bij cultuurhistorisch onderzoek in België, net als andere levensbeschouwelijke bladeren uit vrijzinnige en katholieke hoek. De bijdragen in de twee andere tijdschriften zijn relevant omdat ze soms leidden tot debat, en een goede steekproef vormen voor zijn gehele oeuvre.⁸⁵ Fundamentele bijdragen in andere tijdschriften werden eveneens in rekening gebracht.

Debat gaat niet uit van eenrichtingsverkeer. Niet enkel in zijn monografieën, maar ook in de recensies die hij over andere werken schreef, positioneerde Wils zich binnen het historiografische ‘veld’. Een recensie moest voor Wils immers het descriptieve overstijgen. Dat had de katholieke flamingant met wetenschappelijke ambities Frans Van Cauwelaert rond 1900 niet begrepen. Wils schreef in zijn biografie dat zijn recensies “allemaal inhoudsbeschrijvingen zonder eigen wetenschappelijke kritiek of aanbreng” waren, als symbool voor Van Cauwelaerts beperkte wetenschappelijke inzet.⁸⁶ Het verschil met Wils kan op dat vlak niet groter zijn. Soms bevatten de recensies ook autobiografische informatie. In een beoordeling uit 2014 van de biografie van de Vlaamse historicus en veroordeelde collaborateur Rob Van Roosbroeck (1898-1988) besprak Wils bijvoorbeeld zijn eigen ambitie tot een culturele toenadering van België en Nederland tijdens de jaren 1950, en haalde hij een ontmoeting met Van Roosbroeck aan in 1959.⁸⁷ Tegelijkertijd kon Wils “nogal wat van de inzichten, stellingen en hypothesen die Wils later in tijdschriftartikelen en boeken uitwerkte”, in een korte recensie voor het eerst toetsen.⁸⁸ In deze masterproef tonen ze vooral hun relevantie omdat het “*framework*” van Wils er duidelijk uit blijkt. Door te wijzen op de gebreken van anderen, benadrukte hij wat voor zichzelf ‘kwaliteit’ was. Zoals Els Witte dat eerder stelde, is een studie van recensies daarom een uitweg uit de “lacunes” die de eerder aangehaalde beperkte expliciet theoretische traditie in België met zich meebrengt, te overbruggen.⁸⁹ Zij is een van de weinige Belgische historici die recensies actief bij historiografische analyses betreft.⁹⁰ Lorenz leek er, ondanks de focus op debat, geen duidelijke nadruk op te leggen.⁹¹ Zo probeert de masterproef ook een nieuwe methodologische impuls aan het historiografische onderzoek in België te geven.

Daarom houdt deze masterproef rekening met alle recensies die Wils schreef in *Kultuurleven* van 1955 tot 1979. Het grootste deel handelt over (Belgische) politieke geschiedenis. Omdat de recensies in het blad niet geïnventariseerd of gedigitaliseerd zijn, werden zij één voor één opgezocht voor de behandelde periode. Voor de periode van 1982 tot 2024 kon een beroep gedaan worden op Wils’ recensies en signaleringen in *WT*, aan de hand van Veerle Schiltz’ bibliografie en de digitale databank van het tijdschrift.⁹² De jaren daartussen, vanaf 1973 tot en

⁸⁴ De nadruk lag bij de lezing van *WT* vooral op de teksten die voor 2003, het laatste boek uit het corpus, verschenen.

⁸⁵ Gevers en Vos, “Publikaties van prof. Lode Wils”, 40-48; Gevers en Vos, “Publicaties van Lode Wils vanaf 1994”, 46-52.

⁸⁶ Lode Wils, *De Messias van Vlaanderen: Frans van Cauwelaert 1880-1910* (Antwerpen: Hadewijch, 1998), 31-32.

⁸⁷ Lode Wils, “Review van Armand Van Nimmen, *Rob Van Roosbroeck en tijdgenoten. Het verdriet van Vlaanderen* (Gent: Academia Press, 2014)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 73, nr. 3 (2014): 265-66.

⁸⁸ Van Campenhout, “Hommage aan Lode Wils”, 54.

⁸⁹ Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 23.

⁹⁰ Witte, *Over bruggen en muren*, 5; Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 22-23; *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 17.

⁹¹ Lorenz, “Historical Knowledge and Historical Reality”, 297-327.

⁹² Veerle Schiltz, “Bibliografie [Wetenschappelijke Tijdingen: 1935-2000]”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 55, nr. 4 (2001): 25-134.

met 1981, toen Wils ‘slechts’ negen recensies in *Kultuurleven* schreef, werden ‘opgevuld’ met boekbesprekingen in *De Standaard der Letteren*, op basis van een bibliografie van Lodewijk Van den Bergh en op basis van de zoektermen “L. Wils”, “Lode Wils” en “Dr. Wils” in Belgicapress.⁹³ Wils recenseerde ook elders, maar nergens volgde de recensies elkaar zo snel op als in de drie aangehaalde bladen, voor hun respectievelijke periode. Tenzij Wils ze vermeldde in zijn briefwisseling met Arie Willemsen (*zie later*), werden andere recensies niet opgespoord.

Van de bestudeerde recensies werd daarom telkens bijgehouden of Wils daarin (1) refereerde aan andere literatuur, (2) wees op het belang van synthese in de historische praktijk, (3) wees op de integratie van context in het narratief, (4) het belang van vernieuwend archiefonderzoek voor relevantie benadrukte, (5) de fysieke kenmerken van het werk, zoals de vormgeving en illustratie, prees of afwees, en/of (6) het taalgebruik van de auteur beoordeelde. Omdat de afweging per recensie voor discussie vatbaar is, hoort bij deze masterproef een *spreadsheet* met een overzichtstabel en informatie over de keuzes per recensie (*Bijlage 1*).

De resultaten werden samengebracht in tabel 0.1. De cijfers voor synthese, context, archiefwerk, de fysieke kenmerken van een werk en de taal, komen in de loop van de hoofdstukken aan bod. Dat Wils in 102 van de 261 recensies verwees naar externe literatuur, zoals eigen publicaties, andere werken van de auteur of teksten die de auteur had moeten lezen, is een indicatie van zijn zelfperceptie (en rol) als professionele historicus. Hij beheerste de literatuur, en ging ervan uit dat andere historici dat evenzeer moesten doen om waardevolle bijdragen te schrijven.

	Periode	Aantal recensies en signalementen beoordeeld	Referenties aan andere literatuur	Belang ‘synthese’	Belang ‘context’	Belang ‘nieuw archiefwerk’	Bespreking vormelijke kenmerken	Belang verzorgde taal
<i>Kultuurleven</i>	1956-1979	75	10	17	8	20	20	16
<i>DS der Letteren</i>	1973-1981	22	8	2	5	8	4	5
<i>WT</i>	1982-2024	164	84	22	22	49	29	15
Totaal	1956-2024	261	102	41	35	77	53	36

Tabel 0.1: aantal recensies dat voldoet aan de bestudeerde eigenschappen.

⁹³ Lodewijk Van den Bergh, “Standaard der letteren 1971-1975: Bibliografie” (ongepubliceerde verhandeling, Provinciale leergangen voor bibliotheek- en dokumentatiewetenschappen, 1979), 129-30, nrs. 1902-6.

Dat gepubliceerde corpus wordt aangevuld met archivalisch materiaal over Lode Wils. Het belangrijkste zijn 53 brieven die Wils van 1954 tot 1984 verzond naar de Utrechtse historicus Arie Willemsen (1930-2003), een leerling van Pieter Geyl. Zij worden bewaard in het Letterenhuis, evenals enkele replieken van Willemsen die Wils op vraag van de Utrechtse historicus terugzond, omdat Wils zelf weinig bijhield.⁹⁴ Omdat het voornamelijk om communicatie over de geschiedenis van de Vlaamse beweging ging, en de wetenschappelijke ethos die daarbij hoorde, zijn ze van grote waarde om Wils' "framework" te benaderen. Achtergrondinformatie over Willemsen krijgt een plaats in het tweede hoofdstuk, dat handelt over polemieken tussen de twee in de jaren 1970. Voor het eerste hoofdstuk is het vooral belangrijk dat hij tijdens de jaren 1950, onder begeleiding van Pieter Geyl, werkte aan een proefschrift over Vlaams-nationalisme tijdens de twintigste eeuw.⁹⁵

Afbeelding 0.2: Arie Willemsen (centraal) tijdens zijn promotie in 1958. Enkele namen keren in de thesis terug. Van links naar rechts staan Arthur De Bruyne (4), Leo Picard (5), Arie Willemsen (6), Rob Van Roosbroeck (7), Jozef Goossenaerts (8) en Lode Wils (9). Pieter Geyl staat niet op de foto.

Arie Willemsen. Promotie te Utrecht 4/7/1958, Antwerpen, Collectie stad Antwerpen: Letterenhuis, W 70898 / P.

Over de bijeenkomst: Wils, "Review van Van Nimmen, Rob Van Roosbroeck en tijdgenoten", 265-66.

Niet enkel zijn correspondentie met Willemsen hield Wils niet zorgvuldig bij. Naar de herinnering van Beyen gooide hij zowat alles weg dat later aan zijn wetenschappelijke archief toegevoegd zou kunnen worden.⁹⁶ Daarom vormen archiefstukken, die bewaard worden in ADVN, niet de kern, maar aanvulling voor deze masterproef. Voornamelijk de lezingen die de historicus gaf over engagement, bewijzen in het eerste en tweede hoofdstuk in waarde.⁹⁷

In een poging tot oriëntatie in het omvangrijke oeuvre van Wils, vonden bij aanvang van het onderzoek naar deze masterproef (van juni tot en met november) zes interviews plaats. De bedoeling was *niet* om die te analyseren via de methode van de mondelinge geschiedenis, en om zo de herinnering aan Wils te abstraheren. De interviews vonden daarentegen plaats om bepaalde teksten en denkpijlers niet over het hoofd te zien. Daarom is het aantal verwijzingen in deze masterproef beperkt, en de set aan geïnterviewden niet 'representatief' voor zijn gehele carrière.⁹⁸ Wils' gepubliceerde oeuvre, aangevuld met archiefstukken, staat centraal, en niet de interviews.

⁹⁴ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142; 23564.

⁹⁵ Nico Van Campenhout, "Willemsen, Arie W.", De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2024, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/willemsen-arie-w>.

⁹⁶ Beyen, persoonlijk interview, 18 november 2025.

⁹⁷ Bijvoorbeeld de bij de voorstelling van het Daensisme geciteerde Wils, schriftelijke voorbereiding van een lezing over "Geschiedenis en engagement" aan de UGent, 2000; Wils, schriftelijke voorbereiding van de lezing "Mythen in de geschiedenis", 1996.

⁹⁸ Marnix Beyen, persoonlijk interview, 18 november 2025; Bruno De Wever, persoonlijk interview, 28 oktober 2025; Karl Drabbe, persoonlijk interview, 3 september 2025; Lieve Gevers en Louis Vos. Persoonlijk interview, 23 juni 2025; Jo Tollebeek, persoonlijk interview, 11 september 2025; Nico Van Campenhout, persoonlijk interview, 30 oktober 2025.

Voor de analyse van dat corpus werd geen gebruik gemaakt van (generatieve) AI. De interviews werden, omdat daarover geen overeenkomst was, met de hand uitgetypt. Op de inhoudsanalyse werden nooit chatbots toegepast.

Corpus en methode leiden zo tot een masterproef van drie hoofdstukken, die telkens een ander aspect van het “*framework*” van Lode Wils behandelen. Het eerste hoofdstuk bespreekt de jonge of ‘periodieke Wils en koppelt zijn denken over de Vlaamse beweging, de levensbeschouwelijke breuklijn en empirie aan zijn Leuvense opleiding en zijn ervaring van de Tweede Wereldoorlog en de ‘Tweede Schoolstrijd’ tijdens de jaren 1950. Het beargumenteert dat de ‘periodieke’ Wils wetenschap en engagement niet scheidde, maar als noodzakelijke verwanten zag. Hij was een ‘objectieve’ én flamingante ‘empirische idealist’. Een analyse van Wils’ voorstelling van de ‘unieke Belgische natie’ staat toe zowel zijn professionele “*framework*” als inbedding in een West-Europees kader te analyseren.

In een tweede hoofdstuk staat de vraag centraal hoe Wils die empirie en wetenschappelijkheid in de praktijk probeerde te brengen. Zijn blik op professionaliteit, zo beargumenteert het hoofdstuk, was er een van ‘actie’ en ‘reactie’. Een goede historicus zorgde tegelijk voor vernieuwing en demythologisering. Via bronnenonderzoek en synthetisering trok hij een lijn tussen ‘amateur’ en ‘wetenschapper’. Bij de vorming van dat “*framework*” waren contacten met zijn Leuvense ‘leermeesters’, Pieter Geyl en Maurits De Vroede van groot belang. Zo plaatst ook het tweede hoofdstuk kanttekeningen bij het beeld van een ‘unieke’ Wils.

Het laatste hoofdstuk stelt zich de vraag hoe Wils het verleden, dat hij ondertussen via actie en reactie had kunnen benaderen, voorstelde aan de lezer. Het beargumenteert dat Wils de ‘tijdgeest’, ‘stuwkracht’ of ‘deeg’ van het verleden voorop stelde, eerder dan individuen of ‘gist’. Omdat hij dat professionele “*framework*” gebruikte in argumentaties over het al dan niet katholieke karakter van de Vlaamse beweging, komen zijn “*framework*” over professionaliteit en het verleden er samen. Swerts’ stelling over een contingente invloed van Elias op Wils wordt er beoordeeld en genuanceerd.

Dankzij die drie hoofdstukken is het mogelijk het beeld van een zuiver ‘professioneel’-empirische Wils te nuanceren. Zijn ‘uniciteit’ maakt plaats voor een ‘gebondenheid’ aan de Leuvense traditie en de West-Europese nationale geschiedschrijving vanaf de jaren 1950, zonder de creatieve invullingen van Wils uit het oog te verliezen.

Afbeelding 1.1: Lode Wils stelde in 1954 de inzichten uit zijn doctoraat over Jan David voor tijdens een lezing voor de Vliebergh-Scencieleergangen aan de Leuvense universiteit. Via voordrachten, tijdschriftartikelen en boeken in katholiek-Vlaamse milieus verspreidde hij onder andere de boodschap dat David voor een “Belgische nationaliteit gesterkt door culturele contacten met Nederland” stond, zoals *De Standaard* kopte. Het belang van een publieke rol voor historici, (historische) trouw aan België en “ruggensteun” vanuit Nederland staan centraal in het eerste hoofdstuk.

“Kanunnik J.B. David en de nationale gedachte in de Vlaamse Beweging: ‘Belgische nationaliteit gesterkt door culturele contacten met Nederland’: Een voordracht van Dr. L. Wils in de Vliebergh-Sencie-leergang te Leuven”, *De Standaard*, 26 augustus 1954, <https://uurl.kbr.be/2191092/p2>; Cuypers (fotograaf), *Vliebergh-Scencieleergang, Leuven, 1954: uiteenzetting van Lode Wils over ‘Jan Baptist David en de Vlaamse beweging’*, Leuven: KADOC KU Leuven, KFA18484.

Hoofdstuk 1

De periodieke historicus

over zuil, flamingantisme en engagement

“Dr. L. Wils moet als historicus van de Vlaamse Beweging niet meer voorgesteld worden.” Dat schreef de katholieke flamingant en historische chroniqueur Herman Todts (1921-1993) in 1964 in het maandblad *Kultuurleven*.⁹⁹ Voor de lezers van dat blad lijkt zijn stelling te kloppen. Vanaf 1955 tot het verschijnen van Todts’ opmerking in 1964, had Wils in *Kultuurleven* zeventien artikelen geschreven, voornamelijk over de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Naar de herinnering van Todts had hij vanaf het midden van de jaren 1950 “onverstoorbaar, bijna met passie, de archieven uit de 19^e eeuw blijven uitpluizen.” Vooral de boeken die daaruit voortgekomen waren, maakten voor Todts het verschil: “L. Wils behoort tot de beste vakhistorici die Vlaanderen op dit ogenblik telt.”¹⁰⁰

Precies *Kultuurleven* en de ‘jonge’ Lode Wils staan in dit hoofdstuk centraal. Het houdt rekening met Wils’ opleiding tot historicus in Leuven vanaf 1945, en hanteert zijn benoeming aan de Kortrijkse afdeling van de katholieke Leuvense universiteit in 1965 als eindpunt. Vanaf dat jaar gaven de resultaten van seminarieoefeningen immers een nieuwe impuls aan zijn bedrijvigheid, en moest hij “niet meer voorgesteld worden”.¹⁰¹ Eerder dan te refereren aan de ‘jonge’ Wils, handelt dit hoofdstuk over de ‘periodieke historicus.’ Het werk van de ‘periodieke’ Wils verscheen immers ritmisch.

In de eerste plaats schreef hij vanaf 1953 bijdragen over de geschiedenis van de Vlaamse beweging in tijdschriften zoals *Standen en Landen*, *Nova et Vetera*, *Dietsche Warande en Belfort*, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, *Tijdschrift der Jongeren* van de jongerenafdeling van de Christelijke Volkspartij (CVP), *Bijdragen tot de Geschiedenis* en *De Standaard*. Met een verschillende periodiciteit bereikten zij steeds een breed publiek, voornamelijk binnen de katholieke intellectuele wereld, dat niet enkel uit gediplomeerde historici bestond. Een academisch tijdschrift dat zich enkel toedeed op hedendaagse geschiedenis bestond nog niet.¹⁰²

Daarom verscheen de hoofdmoot van Wils’ artikelen en recensies in *Kultuurleven*. Bij de oprichting in 1930 kreeg dat blad een neothomistische invulling. Het wilde een “synthese tot stand brengen tussen het christelijke geloof en de moderne wetenschap en cultuur”, eerder dan die moderniteit af te wijzen, zoals een beduidend deel van de katholieke ‘wereld’ in het interbellum dat wel deed.¹⁰³ Die koers zette het verder vanaf 1944, onder stuwning van de dominicaan Jan Hendrik Walgrave. Hij streefde met het blad een “christelijk humanisme” na en stelde het daarom

⁹⁹ Voor Todts: Jens Bertels, “Todts, Herman”, met Nico Wouters, *De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/todts-herman>.

¹⁰⁰ Herman Todts, “‘Japneuzen’ versus ‘Geuzen’”, *Kultuurleven* 31, nr. 4 (1964): 299; Gevers en Vos, “Publikaties van prof. Lode Wils”, 40-42.

¹⁰¹ Zie bijvoorbeeld: Lode Wils, *Het daensisme: de opstand van het Zuidvlaamse platteland*, Keurreeks 110 (Leuven: Davidsfonds, 1969), 234, voetnoot 42; Lode Wils, “De geschiedschrijving van het activisme”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 51, nr. 2 (1992): 70; Voor het ideaal van het betrekken van studenten bij onderzoek via het seminarie: Tollebeek en Porciani, “Institutions, Networks and Communities in a European Perspective”, 10.

¹⁰² Het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis (BTNG)* zou voor het eerst verschijnen in 1969. Al in het eerste nummer was er aandacht voor de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging: *BTNG* 1, nr. 1 (1969).

¹⁰³ Leo Kennis, “Van ‘christelijk humanisme’ naar ‘zonder complexen christelijk’: *Kultuurleven*, de sociaal-culturele spreekbuis van de Vlaamse dominicanen (1930-2000)”, in *Predikbroeders in woord en daad. Dominicanen in Vlaanderen in de twintigste eeuw*, onder redactie van Mathijs Lamberigts, Mark De Caluwe, en Anton Milh (Antwerpen: Halewijn, 2016), 146.

open voor bijdragen van intellectuelen uit de lekenwereld.¹⁰⁴ Het “christelijk humanisme” had als (erg zelfbewust) doel een “christelijke cultuurelite” te vormen door een “intellectuele kerstening van de leek”.¹⁰⁵ Hoewel bijdragen over geschiedenis daarvoor gewaardeerd werden, domineerden ze niet.¹⁰⁶ De thematische blik van het tijdschrift was steeds ruim, geordend in themanummers: “Geen enkel domein mag worden verwaarloosd.”¹⁰⁷ Daarom werd het breed gelezen, vooral in katholieke kringen, zeker aan de Leuvense universiteit.¹⁰⁸

Wils had voor de “intellectuele kerstening van de leek” het ideale profiel. Reginaldus Staf Callewaert, die twee jaar later hoofdredacteur van *Kultuurleven* zou worden, gaf in 1963 aan dat Wils met zijn monografie over de Meetingpartij “er ons eens te meer van overtuigd [had], hoe uitermate belangrijk het is voor heel de ontwikkeling van onze hedendaagse Nederlandse cultuur, waaronder wij dan evengoed atoomenergie als gedichten verstaan, dat er aan geschiedschrijving gedaan wordt, en dat deze door een breed publiek druk gelezen wordt.”¹⁰⁹ De waardering van geschiedenis als intellectuele katalysator oversteeg bovendien de redactie. Dat een doctorstitel in de geschiedenis rond 1950 gepaard ging met een groot maatschappelijk prestige, is een rode draad in *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa* van historica Els Witte. Dat prestige ging samen met een grote bezorgdheid “om de doorstroming van de historiografie in de vulgariserende literatuur.”¹¹⁰ Zeker in de recensierubriek van *Kultuurleven* kon Wils zo’n publieke rol vervullen. Hij hield er rekening met de “leek in het vak”, moedigde een goede “illustratie” en vormgeving aan en wenste enkele werken een “ruime verspreiding” toe.¹¹¹ De waarde die hij aan een verzorgde taal en vormgeving toekende, blijkt uit tabel 0.1.

De lof van Callewaert en Todts kreeg Wils deels omdat hij een “trouwe medewerker” was.¹¹² Niet enkel schreef hij er tientallen artikelen; hij was lid van de adviesredactie van het tijdschrift van 1956 tot (minstens) 1975.¹¹³ Zoals hij in een brief aan Arie Willemsen schreef in 1958, was *Kultuurleven* “het enige blad waar ik een voet in huis heb.” Voor de “direkte konkurrent” *Streven*, het maandblad van de jezuïeten, zou de hoofdredacteur hem “niet graag zien schrijven.”¹¹⁴ Dat is slechts een van de redenen waarom *Kultuurleven* de belangrijkste bron is voor dit hoofdstuk. Relevanter is de inhoud van die bijdragen. Meer dan in andere bladen of boeken

¹⁰⁴ [Jozef Walgrave] Humanus, “XXV jaar Kultuurleven !”, *Kultuurleven* 25, nr. 1 (1958): 11; Bertrand J. De Clercq, “De vlag van het christelijk humanisme (1945-1964)”, *Kultuurleven* 67, nr. 5-6 (2000): 16-18, 25; Kennis, “Kultuurleven, de sociaal-culturele spreekbuis van de Vlaamse dominicanen (1930-2000)”, 148.

¹⁰⁵ Humanus, “XXV jaar Kultuurleven !”, 10; Die ambitie had het blad al voor de tekst van Humanus uit 1958: De Clercq, “De vlag van het christelijk humanisme (1945-1964)”, 16-18.

¹⁰⁶ De Clercq, “De vlag van het christelijk humanisme (1945-1964)”, 25.

¹⁰⁷ Humanus, “XXV jaar Kultuurleven !”, 9; Kennis, “Kultuurleven, de sociaal-culturele spreekbuis van de Vlaamse dominicanen (1930-2000)”, 150.

¹⁰⁸ Kennis, “Kultuurleven, de sociaal-culturele spreekbuis van de Vlaamse dominicanen (1930-2000)”, 162; Jo Tollebeek, “De stand der professoren: Leven in een andere tijd”, in *De stad op de berg: Een geschiedenis van de Leuvense universiteit 1968-2005*, onder redactie van Jo Tollebeek en Liesbet Nys (Leuven: Universitaire Pers, 2008), 127-28.

¹⁰⁹ Reginaldus Staf Callewaert, “Historia magistra vitae”, *Kultuurleven* 30, nr. 9 (1963): 698; Voor Callewaert: Kennis, “Kultuurleven, de sociaal-culturele spreekbuis van de Vlaamse dominicanen (1930-2000)”, 151.

¹¹⁰ Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, vooral 21-56, 309-15, citaat 311.

¹¹¹ Voor de “leek in het vak”: Lode Wils, “Review van *Geschiedenis der Mensheid*, vol. 1 (Antwerpen: Standaard boekhandel, 1956)”, *Kultuurleven* 24, nr. 7 (1957): 543; voor “ruime verspreiding”, onder andere: Lode Wils, “Review van Jozef Smeyers, *Vlaams Taal- en Volksbewustzijn in het Zuidnederlands Geestesleven van de 18de eeuw*, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde VI, nr. 83 (Gent: Secretariaat der Academie, 1959)”, *Kultuurleven* 28, nr. 4 (1961): 311; Lode Wils, “Review van Maurits Van Haegendoren, *De Vlaamse Beweging nu en morgen*, 2 vols. (Hasselt, Heidelberg, 1962)”, *Kultuurleven* 30, nr. 1 (1963): 233.

¹¹² Callewaert, “Historia magistra vitae”, 698.

¹¹³ Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 20: voetnoot 22; Vanaf 1975 werd de adviesredactie niet meer vermeld in het colofon.

¹¹⁴ Antwerpen, ADVN, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), ongenummerd, scan via Nico Van Campenhout: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 23 juni 1958.

reflecteerde hij in *Kultuurleven* over de historiografische praktijk en legde hij er verbanden tussen de huidige Vlaamse beweging en die van de negentiende eeuw. Het meest expliciet deed hij dat in de periode van 1955 tot 1958, die later besproken wordt.

Wils was echter niet enkel een periodieke historicus omwille van zijn bijdragen in *Kultuurleven*. Ten tweede verscheen de meerderheid van zijn monografieën uit die periode in reeksen, zoals de verhandelingen van de vooral in Antwerpen actieve Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding (KVHU; 1955, 1957 en 1963), de keurreeks van het Davidsfonds (1957, 1969 en 1974) en de bijdragen van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis (1962).¹¹⁵ Omwille van hun abonnementsformule bereikten zij bij voorbaat een breed publiek dat ook in deze casus, op de laatste reeks na, niet enkel uit vakhistorici bestond.¹¹⁶ De historicus zette zich ook in voor de verspreiding van ander werk. Van de KVHU-reeks was hij de verantwoordelijke uitgever vanaf het overlijden van zijn voorganger Jozef Uytterhoeven in 1959 tot zijn verhuis naar Kortrijk in 1965.¹¹⁷ Hij verliet de vereniging twee jaar later omdat haar activiteit in Kortrijk te beperkt was.¹¹⁸

De enige contemporaine historicus met een lange bibliografie was hij tot slot niet. Veel publiceren was een ideaal van intellectuelen uit zijn generatie en kreeg ook later navolging.¹¹⁹ Els Witte, benoemd aan de VUB in 1974, wordt evengoed herinnerd als een historica die leeft voor haar vak en in die hoedanigheid al veel publiceerde, ondanks haar engagement als decaan (1984-1987) en rector (1994-2000) van de VUB.¹²⁰ Wils wees in een recensie op haar “bijzonder indrukwekkend aantal publicaties.”¹²¹ De promovendi van Bruno De Wever doopten hun leermeester, benoemd tot universitair docent aan de UGent in 1995, zelfs om tot “de belangrijkste publiekshistoricus van Vlaanderen” sinds 2000: “Al die jaren blijft hij veel publiceren, maar hij stemt zijn publicaties af op wat hij ziet als zijn maatschappelijke opdracht, niet op wat zijn

¹¹⁵ Drie werken verschenen in de verhandelingen van de KVHU: Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*; Lode Wils, *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging (1840-1857)*, Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding 53, nr. 6, verhandeling 467 (Antwerpen: Standaard Boekhandel, 1959); Lode Wils, *De oorsprong van de kristen-demokratie: Het aandeel van de Vlaams-demokratische stroming*, Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding 47, nr. 6, verhandeling 490 (Antwerpen: Standaard Boekhandel, 1963); Drie werken verschenen in de keurreeks van het Davidsfonds: Lode Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, Keurreeks 67 (Leuven: Davidsfonds, 1957); Wils, *Het daensisme*; Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*; Een werk verscheen in de bijdragen van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis: Wils, *De liberale Antwerpse dagbladen 1857-1864*; Voor de (vooral Antwerpse) werking van de KVHU: Nico Van Campenhout, “Katholieke Vlaamsche Hogeschooluitbreiding”, met Geert Nuyts, *De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2024, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/katholieke-vlaamsche-hogeschooluitbreiding>.

¹¹⁶ Robert Dumoulin, initiatiefnemer van de bijdragen van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, gaf in 1987 toe dat de “waardering van het brede publiek” voor de publicaties slechts beperkt was: Robert Dumoulin, *Cent cahiers; Honderd bijdragen*, Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis: Bijdragen 101 (Leuven: Nauwelaerts, 1987), 51.

¹¹⁷ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding (1898-), nr. 95565/140: Brief Lode Wils aan Bernard Frans van Vliedden, 23 januari 1960; Bart De Wever, “Uytterhoeven, Jozef”, in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 3, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez (Tielt: Lannoo, 1998), 3134; Vrints, “Wils, Lode”.

¹¹⁸ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding (1898-), nr. 95566/10: 162181: Brief van Lode Wils aan Joris [Lhermite], 18 oktober 1967.

¹¹⁹ Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 36-37.

¹²⁰ Machteld De Metsenaere, Jean-Claude Burgelman, en Guy Vantemsche, “Els Witte en de Belgische contemporanistiek: tuinieren in de Tuin van Heden”, in *De tuin van heden: dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, onder redactie van Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, en Jean-Claude Burgelman (Brussel: VUBpress, 2007), 12-13.

¹²¹ Lode Wils, “Review van Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, en Jean-Claude Burgelman, red., *De tuin van heden: dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat* (Brussel: VUBpress, 2007)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 67, nr. 1 (2008): 83.

wetenschappelijke carrière ten goede komt.”¹²² De gelijkenis met de herinnering van Gevers en Vos aan Wils is treffend: hun bio-bibliografie van de historicus legt de nadruk op de “missie” van Wils.¹²³

Precies het (schriftelijke) engagement van de ‘periodieke’ Wils staat in dit hoofdstuk centraal, in lijn met de zoektocht naar Wils’ “*framework*” over professionaliteit én de Vlaamse beweging in het verleden. Het stelt zich de vraag hoe hij zijn katholieke oriëntering en flamingantisme in de jaren 1950 en 1960 kon rijmen met de reputatie een van “de beste vakhistorici die Vlaanderen op dit ogenblik telt” te zijn. Steunend op een analyse van de ‘Leuvense’ school komt het tot de conclusie dat engagement en wetenschap elkaar voor Wils niet uitsloten, maar juist versterkend werkten. Hij was tijdens de jaren 1950 een ‘empirische idealist’, wiens flamingantisme een ‘objectieve’ benadering van het verleden vooropstelde. Breed publiceren was voor Wils van groot belang voor het succes van dat engagement. Een ‘empirische idealist’ was best ook een publieke, ‘periodieke historicus’.

Periodieke Wils, verzuilde Wils?

De benoeming van Wils tot een periodieke historicus lijkt op het eerste gezicht vooral van bio-bibliografische waarde, tot duidelijk wordt hoe de verschillende bladen en reeksen waarin hij publiceerde zich tot elkaar verhielden. De meerderheid daarvan vormde een hecht netwerk met wederzijdse advertenties, eervolle vermeldingen en gemeenschappelijke medewerkers. *De Standaard* gaf bijvoorbeeld beknopte weer wat Wils had geschreven in het *Tijdschrift der Jongeren* van de CVP-jongerenafdeling onder de rubriek “in de CVP”.¹²⁴ Als Wils kritiek kreeg op zijn eerste monografie in de KVHU-reeks, weerlegde hij die in *Kultuurleven*.¹²⁵ In het maandblad van die KVHU vonden zowel *De Standaard* als *Kultuurleven* advertentieruimte.¹²⁶ Zo vormden de reeksen en tijdschriften een intellectuele veruitwendiging van de katholieke zuil, waarvan ook de Leuvense universiteit een verlengde was.¹²⁷ *Kultuurleven* was daarvan een typevoorbeeld. De Dominicanen die volgens kerkhistoricus Leo Kennis “altijd de touwtjes” in handen hielden ...

“verzamelden rondom zich een groep intellectuelen uit de academische, culturele, politieke en sociale wereld, die in verschillende mate verbonden waren met de katholieke zuil en haar uitlopers. Dat was de voedingsbodem en biotoop van het tijdschrift. [...] Complementair met gelijkgezinde tijdschriften [was het] een van de toonaangevende opinievormers van generaties katholieke intellectuelen.”¹²⁸

Hoewel *Kultuurleven* aan haar katholieke karakter vasthield tot bij haar laatste papieren nummer in 2000, waren de jaren 1950 een hoogtepunt van de verzuiling en levensbeschouwelijke

¹²² Koen Aerts e.a., “Geschiedenis is nooit vrijblijvend: De carrière van Bruno De Wever”, in *De publieke historicus: Bruno De Wever en zijn vak*, onder redactie van Koen Aerts e.a. (Tielt: Lannoo, 2023), 40-41.

¹²³ Gevers en Vos, “Lode Wils: levenslang”.

¹²⁴ Voor verwijzingen naar tijdschriftbijdragen van Wils, enkele voorbeelden: “In de C.V.P.: een tegen acht”, *De Standaard*, 29 november 1955, <https://uurl.kbr.be/2195480/p4>; “In de C.V.P.: Tijdschrift der Jongeren”, *De Standaard*, 27 oktober 1957, <https://uurl.kbr.be/2194038/p4>; “In de C.V.P.: Vlaamse vraagstukken”, *De Standaard*, 20 december 1957, <https://uurl.kbr.be/2194098/p4>; Voor publiciteit rond een lezing die Wils over nationalisme zou geven: “In de C.V.P.: de jongeren en het nationalisme”, *De Standaard*, 23 januari 1956, <https://uurl.kbr.be/2193222/p2>.

¹²⁵ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*; Lode Wils, “Rodenbachs plaats in de ontwikkeling van de Vlaamse gedachte”, *Kultuurleven* 23, nr. 3 (1956): 181-97.

¹²⁶ Zie bijvoorbeeld: *KVHU-Tijdingen: Ledenblad van de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding* 43, nr. 3 (1966): 2; 43, nr. 3 (1966): 8.

¹²⁷ Voor het verzuilde universiteitslandschap: Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 31-32.

¹²⁸ Kennis, “Kultuurleven, de sociaal-culturele spreekbuis van de Vlaamse dominicanen (1930-2000)”, 162.

tegenstellingen in België.¹²⁹ Net dan maakte Wils zijn debuut als periodieke historicus. De onenigheid tussen klerikalen en antiklerikalen beleefde, in de woorden van historici Emmanuel Gerard en Frederik Verleden, een “ideologische hoogconjunctuur”.¹³⁰ Tot 1950 had die zich vooral toegespitst op het lot van koning Leopold III. Hij had voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog autoritaire ideeën gekoesterd en was tijdens het conflict tegen de wil van de regering in bezet België gebleven.¹³¹ Een ontmoeting met Hitler in 1940 zorgde verder voor een uitgebreide “grievenslijst” die aan de basis lag van de ‘koningskwestie’.¹³² Christendemocraten eisten meteen na de bevrijding de terugkeer van Leopold III, die zich in Oostenrijk bevond. Liberalen en socialisten – hoewel ook intern verdeeld – eisten een troonsafstand.¹³³ Ondanks een broze consensus in 1950 groeide de koningskwestie ook volgens (emeritus) Wils uit tot “een onoplosbaar probleem dat de meerderheden in Vlaanderen en Wallonië scherp tegenover elkaar stelde en een essentieel hoofdstuk werd in hun wederzijdse natievorming.”¹³⁴ Ze was, zo beargumenteerde hij, een uitloper van een bredere afrekening van links met rechts tijdens de repressie. Daarover zou hij in 1990 met de Leuvense socioloog Luc Huyse polemiseren.¹³⁵

De twisten uitte zich ook in het onderwijs, waar zich een ‘Tweede Schoolstrijd’ voordeed. Na de uitbreiding en uitvoerige subsidiëring van het rijksonderwijs net na de Tweede Wereldoorlog, eiste de CVP een verhoging van de staatssubsidiëring van de vrije (vaak katholieke) scholen. De christendemocratische onderwijsminister Pierre Harmel (1950-54) bracht die eisen in de praktijk, door het vrij middelbaar onderwijs sterk te subsidiëren en de expansie van het rijksonderwijs in te dammen. De socialist Léo Collard, die hem opvolgde, probeerde dat beleid ongedaan te maken van 1954 tot 1958. Ontstemming over die doelstelling “bracht de katholieke wereld in beweging”, met massabetogingen en perscampagnes tot gevolg. In 1958 volgde met het Schoolpact een verzoening tussen de ‘twee’ kampen.¹³⁶

In die verhitte context van de ‘Tweede Schoolstrijd’ waren katholieke intellectuelen niet de enigen die Wils’ bijdragen lazen. In een brief aan de Willemsen uit 1957 meende hij dat ze voor de socialistische publicist Julien Kuypers, historicus en kabinetschef in de linkse regering Van Acker IV, een reden waren om hem niet te benoemen in het middelbaar onderwijs.¹³⁷

“Bij verschillende gelegenheden heb ik de laatste tijd mogen ervaren dat ik onder de huidige regering geen plaats van leraar zal krijgen. Zelfs bij Kuypers [...] zijn mijn publicaties het tegendeel van een aanbeveling, omdat ze in katholieke tijdschriften en reeksen verschijnen, en, naar hij meent, een katholieke stempel dragen. (Verstaat ge nu waarom [Jozef] Goossenaerts sprak over ‘een goede flamingant, althoewel socialist’?) [...] Soms krijg ik lust om me met politiek te gaan bezighouden, nu we hier over een jaar verkiezingen hebben. De Meeting [de Antwerpse Meetingpartij waaraan hij een verhandeling wijdde] zal niet weglopen, en als mijn broodwinning alleen kan liggen in een

¹²⁹ Els Witte en Alain Meynen, “Van de naoorlogse wederopbouw naar de explosieve sixties (1944-1974)”, in *Politieke geschiedenis van België: van 1830 tot heden*, onder redactie van Els Witte, Dirk Luyten, en Alain Meynen (Antwerpen: Manteau, 2016), 300.

¹³⁰ Emmanuel Gerard en Frederik Verleden, *De ongrijpbare macht: Politieke geschiedenis van België*, Tweede, gewijzigde druk (Leuven: Acco, 2025), 201.

¹³¹ Alain Colignon en Chantal Kesteloot, “van Saksen-Coburg, Leopold III”, *De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/van-saksen-coburg-leopold-iii>.

¹³² Voor een exhaustieve ‘lijst’: Witte en Meynen, “Van de naoorlogse wederopbouw naar de explosieve sixties (1944-1974)”, 270.

¹³³ Voor een overzicht van de koningskwestie: Witte en Meynen, 250-76; Gerard en Verleden, *De ongrijpbare macht*, 200-204.

¹³⁴ Lode Wils, “Signalement van Rien Emmery, *Prins Karel, Leven in de schaduw van Leopold III* (Antwerpen: Manteau, 1995)”, *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 67, nr. 3 (2008): 259.

¹³⁵ Luc Huyse, “Onverteerd verleden: Over de geschiedschrijving van collaboratie en repressie”, *Ons Erfdeel* 33, nr. 2 (1990): 239-43; Lode Wils, “Antwoord van L. Wils aan L. Huyse”, *Ons Erfdeel* 33, nr. 4 (1990): 617-18.

¹³⁶ Witte en Meynen, “Van de naoorlogse wederopbouw naar de explosieve sixties (1944-1974)”, 300-310.

¹³⁷ Ruben Mantels, “Kuypers, Julien”, met Johan Neyt, *De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/kuypers-julien>.

regeringswissel ...?! Of al was het maar om bepaalde minder kristelijke gevoelens op een positieve manier af te reageren. Nu ja, de wetenschap zal het weer wel halen ... Stuur me eens wat nieuws uit het gezegend land zonder politieke haat.”¹³⁸

Dat citaat brengt enkele cruciale elementen in het zelfbewustzijn van de periodieke Wils samen. De inhoud ervan vormt een kapstok voor de volgende paragrafen.

De geest van Cauchie

In de eerste plaats was Wils ervan overtuigd dat zijn publicaties over geschiedenis nooit een “katolieke stempel” droegen, ondanks hun katholieke drager. Dat kan het best aangetoond worden op basis van ‘Jan David (1801-1866) in de Vlaamse beweging’.¹³⁹ Die doctoraatsverhandeling vervulde hij in 1954, onder begeleiding van de diep gelovige Émile Lousse (1905-1986).¹⁴⁰ Sinds 1929 was zo’n werkstuk de enige weg naar een prestigieuze doctorstitel in België.¹⁴¹ Ze was dan ook uniek: Wils werd ermee de enige afgestudeerde doctor in de geschiedenis aan de Leuvense universiteit in het academiejaar 1953-1954.¹⁴² Enerzijds legde de inhoud van de verhandeling na 1954 weldegelijk een verzuilde weg af. Lousse maakte zijn studenten immers duidelijk dat hun verhandeling geen eindpunt mocht zijn. Er moesten publicaties volgen, als dienstverlening aan de maatschappij.¹⁴³ In 1954 gaf Wils over het onderwerp bijvoorbeeld een lezing tijdens de katholieke Vliebergh-Sencieleergangen van de Leuvense universiteit. Die waren in 1906 mee opgericht door de katholieke politicus Frans van Cauwelaert. Van de avond verscheen meteen een verslag in *De Standaard*, ook een geesteskind van Van Cauwelaert.¹⁴⁴ Enkele van zijn inzichten over de kanunnik publiceerde Wils vervolgens in *Vrijheid en Recht*, het blad van de “Christelijke Unie van leraars bij het Rijksonderwijs”.¹⁴⁵ In hetzelfde jaar schreef hij over David in *Nova et Vetera*, het “orgaan van het Nationaal Verbond voor Katholiek Middelbaar Onderwijs”.¹⁴⁶ In 1957 verscheen een persuitgave in de keurreeks van het Davidsfonds, dat vanaf haar oprichting in 1875 een katholieke en Vlaamse oriëntering combineerde.¹⁴⁷ Het katholieke karakter van de benoemde bladen, reeksen en groepen is overduidelijk, net als de indruk die Lousse naliet.

¹³⁸ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemssen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemssen, 7 april 1957.

¹³⁹ Leuven, KU Leuven Bijzondere Collecties: Lode Wils, ‘Jan David (1801-1866) in de Vlaamse beweging’ (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, 1954).

¹⁴⁰ Over dat geloof: Lode Wils, “Professor Lousse en zijn Leuvense studenten”, in *Hulde; Hommage Emile Lousse* (Standen en Landen, 1978), 31.

¹⁴¹ Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 24.

¹⁴² “Chronique: Thèses présentées pour l’obtention du grade de licencié ou de docteur dans les Facultés de Philosophie et de Lettres. Année académique 1953-1954”, *Revue belge de Philologie et d’Histoire* 33, nr. 2 (1955): 512.

¹⁴³ Lode Wils, “Lousse, Emile, geschiedkundige, hoogleraar en publicist”, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, vol. 14 (Brussel: Paleis der Academieën, 1992), 434; Wils, “Professor Lousse en zijn Leuvense studenten”, 33.

¹⁴⁴ “Kanunnik J.B. David en de nationale gedachte in de Vlaamse Beweging: ‘Belgische nationaliteiten gesterkt door culturele contacten met Nederland’: Een voordracht van Dr. L. Wils in de Vliebergh-Sencie-leergang te Leuven”, *De Standaard*, 26 augustus 1954, <https://uurl.kbr.be/2191092/p2>; Voor Van Cauwelaert en de leergangen: Wils, *De Messias van Vlaanderen*, 126; Voor Van Cauwelaert en *De Standaard*, onder andere: Lode Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België: 1910-1919* (Antwerpen; Baarn: Houtekiet, 2000), 107-114.

¹⁴⁵ Lode Wils, “Kannunik Jan David en De nationale gedachte in de Vlaamse beweging”, *Vrijheid en Recht: Orgaan van de Christelijke unie van leraars bij het rijksonderwijs* 6, nr. 2 (1954): 50-55.

¹⁴⁶ Lode Wils, “De eerste leerstoelen Nederlands aan onze universiteiten”, *Nova et Vetera* 32, nr. 3 (1955): 281-91; Lode Wils, “Vlaanderen en het tot stand komen van het ‘woordenboek der Nederlandsche taal’”, *Nova et Vetera* 33, nr. 4 (1956): 373-282.

¹⁴⁷ Voor het Davidsfonds: Lode Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging: Geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914*, vol. 1 (Leuven: Davidsfonds, 1977).

Anderzijds was Wils van meet af aan zelfbewust over het wetenschappelijke karakter van zijn verhandeling. “Ze hebben voor hun patroon [Jan David] wat speciaals willen doen, namelijk een wetenschappelijke editie (normaal geven ze slechts vulgarisatie)”, schreef hij aan Willemsen over de persuitgave bij het Davidsfonds.¹⁴⁸ Dat zijn promotor Lousse het kritische karakter van de verhandeling kon smaken, zou hij later vermelden in een huldebijdrage: “Toen hij de tekst van mijn doctoraatsverhandeling gelezen had [...] verklaarde hij dat hij had gevreesd voor een verheerlijking in plaats van een kritische beoordeling.” De toon van het citaat impliceert dat Lousse daar nooit voor had moeten vrezen.¹⁴⁹ Het mag duidelijk zijn dat Wils niet twijfelde aan de objectiviteit van zijn bijdragen. Zijn dagdagelijkse katholieke overtuiging, waarover hij slechts sporadisch berichtte, mocht die voorkeur voor empirie en objectiviteit niet verdringen.¹⁵⁰ Net daarom zou hij na verloop van tijd zijn gelijk krijgen over de (vermeende) katholieke kleur van zijn artikelen: “de wetenschap zal het wel weer halen”, staat in het citaat over Kuypers.

Hoewel dat op het eerste gezicht paradoxaal klinkt, toonde Wils net op dat vlak gelijkenissen met Belgische historici uit het midden van de twintigste eeuw die aan een katholieke universiteit school hadden gelopen of verbonden waren. Marnix Beyen beschrijft in *Oorlog en Verleden* hoe Belgische “katholieke historici” al rond 1900 de mening verdedigden “dat de kerk beter was gediend met een vrije historische wetenschap” dan met een opgesmukt, hagiografisch narratief.¹⁵¹ Die doelstelling maakte een toenadering mogelijk met liberale historici, die even sterk op zoek gingen naar historiografische objectiviteit.¹⁵² Vanuit katholieke zijde kwam de beweging voornamelijk op gang onder stuwning van de Leuvense hoogleraar en kanunnik Alfred Cauchie (1860-1922).¹⁵³ In functie van een empirisch objectiviteitsideaal had hij in de 1896 in Leuven het *Séminaire historique* opgericht. Dat vormde een amalgaam van drie “secties” – “*Exercices critiques sur les sources*”, “*Conférences historiques*” en “*Travaux pratiques sur les Institutions du Moyen Age*” – die studenten tot kritische onderzoekers moesten opleiden.¹⁵⁴ Cauchies

Afbeelding 1.2: Hoewel kanunnik en hoogleraar Alfred Cauchie (1860-1922) voor de geboorte van Wils (1929) overleed, leefde zijn geest voort tijdens de opleiding van de historicus in Leuven. Henri van Haelen, *La chanoine Cauchie*, s.d., ets, 30,0 x 22,9 cm, Leuven: KU Leuven Bibliotheken: Bijzondere Collecties, PC00005b.

¹⁴⁸ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 29 december 1956.

¹⁴⁹ Wils, “Professor Lousse en zijn Leuvense studenten”, 33.

¹⁵⁰ Voor die katholieke overtuiging: Lode Wils, “Het uitdragen van de heilsboodschap”, *Kultuurleven* 25, nr. 1 (1958): 45; Lode Wils, “Predikatie en sociale opvattingen”, *Kultuurleven* 32, nr. 6 (1965): 439-43.

¹⁵¹ Beyen, *Oorlog en Verleden*, 391.

¹⁵² Beyen en Majerus, “Belgium, Luxembourg and the Netherlands”, 291.

¹⁵³ Beyen, *Oorlog en Verleden*, pas 391.

¹⁵⁴ Jo Tollebeek, “‘L’église n’a pas besoin de mensonges’. A. Cauchie en de Revue d’histoire ecclésiastique (1900-1922)”, in *Liber amicorum dr. J. Scheerder: Tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense Universiteit en historiografie*, onder redactie van Aloïs Jans e.a. (Leuven: Vereniging Historici Lovanienses, 1987), 358-

leerling Léon Van der Essen (1883-1963) beschreef het seminarie als een “*laboratoire*”: niet de feitelijke kennisoverdracht, maar het aanleren van “*une méthode sévère et précise*” stond er centraal.¹⁵⁵ Studenten leerden er vooral dat de ‘waarheid’ uit de bronnen primeerde bij de historische praktijk, onafhankelijk van de politieke doelstelling van de auteur.¹⁵⁶ De kanunnik vond dat de Kerk daar enkel bij kon winnen: wetenschappelijke kritiek op haar positie was “het best gebaat door een wetenschappelijke verdediging”, in lijn met het neothomistische streven van paus Leo XIII.¹⁵⁷

Hoewel Cauchie in 1922 kwam te overlijden, leefde zijn “empirische” geest verder in Leuven. “*Nous avons jusqu’à présent conservé la tradition de Cauchie à laquelle De Meyer était resté fidèle*”, schreef de Leuvense kerkhistoricus Roger Aubert (1914-2009) in 1957 aan de Gentse contemporaanist Jan Dhondt (1915-1972).¹⁵⁸ Aubert was de promotor van Wils’ verhandeling over de Meetingpartij. Ook voor Van der Essen sprak over Albert De Meyer (1887-1952), die de vakken van Cauchie in 1922 had overgenomen, als “*le continuateur d’un esprit que son grand devancier [...] avait insufflé à l’enseignement de l’histoire*” in Leuven, met als kernidee dat “*l’Église n’a pas besoin de mensonges*.”¹⁵⁹ Aubert, Van der Essen, De Meyer en Lousse combineerden hun engagement zo met een nadruk op empirische ‘objectiviteit’.¹⁶⁰ De impact op het denken van Wils blijkt uit een brief van Willemsen in de jaren 1980: “Als er iets het kenmerk is van de Leuvense historische opleiding, zoals ik ze gekregen heb, dan is het de absolute nadruk op het bronnenonderzoek, als essentiële voorwaarde om iets waardevols te kunnen schrijven.”¹⁶¹ Dat De Meyer hem in Leuven geleerd had om zich zo “niet [te] laten beïnvloeden door sympathie of antipathie, voor katholicisme of tegen Duitsland”, herhaalde hij tijdens een lezing in 2000.¹⁶² Een gelovige, Vlaamsgezinde historicus kon objectieve uitspraken over het verleden doen door empirisch te werk te gaan. Ook zo valt Wils te situeren binnen de naoorlogse intellectuele elite van professionele historici, die het katholieke Leuven oversteeg. De leden van die intellectuele elite waren volgens Witte haast allemaal “politiek-maatschappelijk georiënteerd”, maar stelden dat “de kritische functie van de geschiedenis [...] door dat maatschappelijke engagement niet afgezwakt [mocht] worden.”¹⁶³

Cauchie streefde die objectiviteit expliciet na omwille van zijn katholieke overtuiging. Het zou onzinnig zijn eenzelfde verklaring te geven voor Wils’ streven naar objectiviteit. Zoals in volgende onderdelen wordt aangetoond, moest die, wat zijn engagement betrof, vooral zijn Vlaamse overtuiging dienen. We vonden geen enkele tekst waarin Wils objectiviteit verdedigde vanuit een religieus oogpunt. Als hij al sprak over het instituut van de Kerk, was dat vooral

60; Jan Rogiers, “Albert De Meyer (1887-1952) : Historien du jansénisme et deuxième directeur de la Revue d’histoire ecclésiastique”, *Revue d’histoire ecclésiastique* 95, nr. 2 (2000): 497.

¹⁵⁵ Van der Essen, “In memoriam: Alfred Cauchie”, 110.

¹⁵⁶ Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 29; Gustaaf Janssens en Nico Van Campenhout, “Jonkheer Léon van der Essen, historicus, hoogleraar”, in *Nationaal Biografisch Woordenboek* (Brussel: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde; Koninklijke Academie voor Geneeskunde van België, 2025), 26:380.

¹⁵⁷ Tollebeek, “A. Cauchie en de Revue d’histoire ecclésiastique (1900-1922)”, 363.

¹⁵⁸ Via Kas Swerts: Gent: Archief Universiteit Gent Archief professor Jan Dhondt, ARUG_AP032_003/1. Map 3 : Brief van Roger Aubert aan Jan Dhondt, 27 februari 1957.

¹⁵⁹ Van der Essen, “Le Professeur De Meyer”, 5-6.

¹⁶⁰ Beyen, *Oorlog en Verleden*, 391; Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 29, 36; Van der Essen was op dat vlak beïnvloed door Cauchie: Janssens en Van Campenhout, “Jonkheer Léon van der Essen, historicus, hoogleraar”, 364-65, 380.

¹⁶¹ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen en Pieter van Hees, 28 januari 1983.

¹⁶² Wils, schriftelijke voorbereiding van een lezing over “Geschiedenis en engagement” aan de UGent, 2000, 4; Zie ook: Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 209-10.

¹⁶³ Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 311, 313.

kritisch.¹⁶⁴ Belangrijker is de vaststelling dat zijn streven naar objectiviteit hem niet afzette tegenover gelovige intellectuelen van zijn tijd. Het was algemeen aanvaard in de Leuvense, katholiek georiënteerde intellectuele wereld waarin hij was opgeleid en in wiens bladen zijn teksten verschenen. *Kultuurleven* was ook daarvan een typevoorbeeld. “Wetenschap is wetenschap en moet radicaal volgens de eisen van de wetenschappelijkheid worden beoefend”, schreef hoofdredacteur Jan Hendrik Welgrave onder het pseudoniem Humanus in 1958 in een artikel over de “christelijk humanistische” koers van het blad.¹⁶⁵

“Het gaat natuurlijk wél om de partijen”

Het citaat over Kuypers bevat een tweede element dat voldoende reflectie verdient. Hoewel Wils vond dat zijn werk geen katholieke stempel droeg, deden enkele cruciale pionnen in het rijksonderwijs dat wel. Hij ervoer de ‘Tweede Schoolstrijd’ “aan den lijven”, schreven Gevers en Vos al.¹⁶⁶ De documenten die Wils over de periode bijhield (en de waarneming dat hij net die documenten wel bijhield), bevestigen dat. Naar eigen zeggen omdat hij een katholiek was, bleven zijn benoemingen als leraar in het rijksonderwijs, waarvoor de Belgische regering bevoegd was, uit. Die toon kenmerkt ook het citaat. Aanbevelingsbrieven door de theoreticus Max Lamberty en historicus Maurits van Haegendoren, allebei betrokken bij de pluralistische Vlaamsgezinde Stichting-Lodewijk de Raet, brachten weinig verandering.¹⁶⁷ Zeker onder de liberaal-socialistische regering Van Acker IV (1954 -1958) wond Wils zich op.¹⁶⁸

Pas in 1958, onder de katholieke regering Eyskens II, werd Wils voor het eerst benoemd tot leraar. Tijdens de periode van acht jaar die daaraan voorafging, was hij *louter* studiemeester in Antwerpen.¹⁶⁹ Terwijl hij zijn generatiegenoten vast benoemd zag worden, kreeg Wils enkel tijdelijke lesopdrachten. Dat had voor de periodieke historicus niet alleen financiële gevolgen.¹⁷⁰ Een vaste benoeming was vooral van belang voor de uitbouw van zijn carrière. Publiceren was dan ook slechts één aspect dat hoorde bij zijn ‘status’ als historicus. Minstens even belangrijk was een benoeming in het middelbaar onderwijs. Els Witte beschrijft hoe benoemde leraren met een universitair diploma in de geschiedenis in de jaren 1950 een intellectuele elite vormden met een “gezagvolle positie”, ook onder de leraren. Zelfs voor de katholieke Wils bood het rijksonderwijs op dat vlak meer mogelijkheden dan het “gesloten” katholieke net. Zo’n aanstelling in het middelbaar onderwijs was volgens de historica bovendien de “springplank” bij uitstek voor een benoeming aan de universiteit.¹⁷¹ Omdat een benoeming in het onderwijs uitbleef, kwam dat carrièrepad in gedrang. Die late benoeming liet ook volgens Gevers en Vos een diepe indruk na op de historicus. Na een keer voor de Volksunie gestemd te hebben, koos hij in het midden van de

¹⁶⁴ Het beste voorbeeld: Wils, “Predikatie en sociale opvattingen”.

¹⁶⁵ Humanus, “XXV jaar Kultuurleven !”, 9; Over Walgrave als Humanus: De Clercq, “De vlag van het christelijk humanisme (1945-1964)”, 16.

¹⁶⁶ Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 17.

¹⁶⁷ Zie vooral: Antwerpen, ADVN, Archief Lode Wils, nr. 23546/2/2: ‘Documenten over de aanstellingen en benoemingen in het middelbaar onderwijs, 1951-1964’.

¹⁶⁸ Frederik Verleden en Emmanuel Gerard, *De Belgische regeringen sinds 1831: ministers, bevoegdheden, partijen, Standen en landen* 115 (Brussel: VUPRESS, 2022), 246-48; Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 19 zie bijvoorbeeld: Antwerpen, ADVN, Archief Lode Wils, nr. 23546/2/2: Kladversie van brief van Lode Wils aan Leopold Flam, 12 maart 1957.

¹⁶⁹ Verleden en Gerard, *De Belgische regeringen sinds 1831*, 246-50; Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 17.

¹⁷⁰ Voor een opmerking van Wils over de verschillen van zijn financiële situatie met die van benoemde leraren: Antwerpen, ADVN, Archief Lode Wils, nr. 23546/2/2: Kladversie van brief van Lode Wils aan Julien Kuypers, 15 september 1956.

¹⁷¹ Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 21, 36, 50-52, 309-15; Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 31.

jaren 1950 voor de CVP en “Dat is niet meer veranderd.” Het conflict had “mijn politieke overtuiging bepaald”, gaf hij aan in 1992.¹⁷² Hij kreeg zelfs “lust om me met politiek te gaan bezighouden.”¹⁷³

Het zou onzinnig zijn dat biografische werk van Gevers en Vos over te doen. Relevanter is de vraag hoe de Schoolstrijd niet alleen Wils’ politieke, maar ook zijn historische overtuiging heeft bepaald. Hoe gaf die zijn “*framework*” over het verleden vorm? Daarop formuleerde enkele historici al een deel van het antwoord. Gerard, een leerling van Wils, schreef in 1994 hoe hij “sterk de ideologische tegenstelling tussen katholieken en vrijzinnigen” beklemtoonde, “allicht als gevolg van zijn ervaring als jonge atheneumleraar tijdens de schoolstrijd.”¹⁷⁴ Vrints vat Wils’ uitwerking van die inhoudelijke focus goed samen: “Vanuit de overtuiging dat de geschiedenis van de Vlaamse beweging fundamenteel gekleurd werd door de levensbeschouwelijke breuklijnen, verdedigde hij de stelling dat onder de katholieken het flamingantisme krachtiger en radicaler was dan bij de vrijzinnigen.”¹⁷⁵ Andere spanningen, zoals de communautaire over de verhoudingen tussen ‘Vlamingen’, ‘Brusselaars’ en ‘Walen’ in België, waren daar naar verloop van tijd grotendeels mee gelijkgeschakeld.¹⁷⁶ Door die nadruk op ideologische conflicten, zo stelde ‘tegenstander’ Van Velthoven, was Wils echter niet in staat om “allerlei tegenstellingen ‘binnen’ elk kamp” te benaderen.¹⁷⁷

De standpunten van Gerard, Vrints en Van Velthoven zijn zeer valabel. Wils beschouwde de “anti-Vlaamsgezindheid van de linkse Vlamingen” tijdens de jaren 1950 als het “grootste Vlaamse probleem.”¹⁷⁸ De Vlaamse beweging had immers enkel kans op succes als de ideologische “partijstrijd” niet alle politieke ‘energie’ opslokte: “Het gaat natuurlijk wél om de partijen, en bijzonder om de socialistische. Zolang die, evenals de liberale, onverschillig blijft en zelfs gekant tegen de Vlaamse beweging, kan deze niet tot een volledige overwinning komen.”¹⁷⁹ Niet enkel in *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging* uit 1959, maar ook in een ‘signalement’ in *Kultuurleven* uit 1962, legde hij daarbij expliciet de link met het verleden:¹⁸⁰

“Dat de ideologische tegenstelling vaak de vlaamsgezinde eendracht heeft belet, en daardoor de beweging grotendeels geremd, is duidelijk. [...] Het is al sinds 130 jaar zo, en dat laat vermoeden dat het niet meer zal veranderen, dat de vlaamsgezindheid in de linkse partijen gewoonlijk vanop verre afstand die in de rechtse partijen volgt, namelijk voor zover ze er door meegesleept wordt. Ook dat is in de periode 1944-1954 herhaaldelijk gebleken. En ook dat moet voor de toekomst overwogen worden.”¹⁸¹

Een omgedraaide redenering kan de argumentatie van de drie auteurs nog versterken. Wils’ waarneming dat de levensbeschouwelijke breuklijn ‘verlammend’ werkte, zette hem immers ook aan om unieke vormen van samenwerking in het verleden te benadrukken. Zo benadrukte hij in een artikel in *Kultuurleven* in 1955 dat door “heel de negentiende eeuw” ...

¹⁷² Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 18; Gevers en Vos citeerden een interview van Wils in de *Campuskrant* in 1992. Voor deze masterproef werd het citaat uit de brief aan Willemsen verkozen, omdat Wils het in de jaren 1950 noteerde. De toon en inhoud vertonen duidelijke gelijkenissen: Kris Hoflack, “Overuren: Lode Wils”, *Campuskrant* 3, nr. 3 (1992): 18.

¹⁷³ Wils aan Willemsen, 7 april 1957.

¹⁷⁴ Gerard, “Vlaanderen - België - Groot-Nederland: De visie van Lode Wils”, 650.

¹⁷⁵ Vrints, “Wils, Lode”.

¹⁷⁶ Zie bijvoorbeeld: Wils, *Van Clovis tot Happart*, 190, 298; Lode Wils, “Partijpolitiek en niet-partijpolitieke Vlaamse beweging 1900-1970”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 44, nr. 3 (1985): 133.

¹⁷⁷ Van Velthoven, “De historiografie over de Vlaamse beweging”, 41.

¹⁷⁸ Wils, “Review van Van Haegendoren, *De Vlaamse Beweging nu en morgen*”, 233.

¹⁷⁹ Lode Wils, “Bij het historisch gewetensonderzoek van een flamingant: De Vlaamse beweging en de democratie”, *Kultuurleven* 27, nr. 3 (1960): 215.

¹⁸⁰ Wils, *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging (1840-1857)*, 3.

¹⁸¹ Lode Wils, “Hoop en wanhoop der vlaamsgezinden”, *Kultuurleven* 29, nr. 2 (1962): 139.

“zelfs een draad van pogingen [loopt] tot Vlaamse partijvorming over de wijsgerige verschillen heen; de Meetingpartij, die van 1862 af tien jaar lang het Antwerpse stadhuis bezette, was daar een schitterende maar niet duurzame vrucht van.”¹⁸²

Voor Wils, die in dezelfde tekst over de geschiedenis als ‘Leermeesteres voor het leven’ sprak, waren zo’n samenwerkingen inspirerend.¹⁸³ Eens de spanning geneutraliseerd werd, kreeg de beweging immers ruimte om een duidelijk “demokratisch” programma uit te werken dat het nationale oversteeg, en tot een echte doorbraak kon leiden.¹⁸⁴ Die nadruk op samenwerking versterkt (paradoxaal) de argumenten van Gerard, Vrints en Van Velthoven.

Tegen de gang van de geschiedenis in: België als unieke natie

Vooraf een geschiedtheoretische argumentatie lijkt het debat nog te kunnen verhelderen. De discussies die Wils vanaf de jaren 1950 voerde met onder andere De Vroede, Willemsen, Witte en Van Velthoven over het al dan niet katholieke karakter van de beweging, werd immers vooral gevoerd met methodologische en historische argumenten.¹⁸⁵ Het derde hoofdstuk toont aan hoe Wils die historische tegenargumenten (ondanks hun waarde) eenvoudig aan de kant schoof. Een historiografische argumentatie kan Wils’ “framework” over de levensbeschouwelijke breuklijn wel scherpstellen. Vanaf de jaren 1950 tot en met de jaren 1980 verklaarde Wils de gepercipieerde gebrekkige aanbreng van ‘links’ in de Vlaamse beweging immers op basis van het unieke karakter van de Belgische natie. Die representatie, zo beargumenteert het onderdeel, ging uit van een politiek vertrekpunt in het heden. Voor de uitwerking ging Wils daarentegen ver terug in de tijd. Daarom was hij allesbehalve een ‘unieke’ historicus.

Het startpunt is Wils’ stelling dat de Vlaamse beweging pas was ontstaan na het nationale enthousiasme van de stichting van de Belgische staat in 1830. Ook van een Vlaams “volk” kon nog geen sprake zijn: “Het zou even onzinnig zijn een geschiedenis te willen schrijven van een Vlaams volk vóór de Vlaamse beweging als van een Belgisch volk vóór Filips de Goede”, de hertog van Bourgondië van 1419 tot 1467.¹⁸⁶ Een Belgisch bewustzijn, zo illustreert het citaat, was er volgens Wils wel al voor 1830. Dat is essentiële informatie voor Wils’ argumentatie over de unieke natie. De *verklaring* voor de gebrekkige steun van ‘links’ aan de Vlaamse beweging, was immers ouder dan de *kwaal*.

Oorspronkelijk steunde het Belgische bewustzijn vooral op gezamenlijke “godsdienstige en dynastieke structuren.”¹⁸⁷ Vanaf de achttiende eeuw ontstond in de Zuidelijke Nederlanden daarentegen een “modern” nationaal bewustzijn. Aan het ontstaan van dat “moderne” nationale bewustzijn gaf Wils steeds een Europese dimensie. De meerderheid van de boeken die de periodieke Wils over de Vlaamse beweging schreef, kenden zo’n Europese aanloop, om België uiteindelijk toch als “uniek” te benadrukken.¹⁸⁸ In *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging* uit 1955 verwoordde hij die als volgt:

¹⁸² Lode Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, *Kultuurleven* 22, nr. 10 (1955): 768.

¹⁸³ Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 766.

¹⁸⁴ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 95, 99-100.

¹⁸⁵ Voor een samenvatting van het debat: De Wever, “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”, 133-36.

¹⁸⁶ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:15.

¹⁸⁷ Dat formuleerde Wils het duidelijkst in: Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:13.

¹⁸⁸ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 3-15; Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 9-13; Wils, *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging (1840-1857)*, 4-5; Wils, *De oorsprong van de kristen-demokratie*, 5-7, 22: voetnoot 20; Zie ook later werk: Wils, *Het daensisme*, 207; Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1: 13-19; Lode Wils, “De taalpolitiek van Willem I”, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 92, nr. 1 (1977): 83; Lode Wils, *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen*, Dossiers Geschiedenis 1 (Leuven: Acco, 1977), 11-12; de stelling diende niet enkel als inleiding, maar ook als verklaring voor besproken fenomenen: Lode Wils, “Elke partij trok een eigen spoor”, in *De*

“Uit de verlichting en de romantiek ontstond in de tweede helft van de 18de eeuw een nieuwe opvatting van de natie, die aan de grondslag lag van de nationaliteitsbewegingen welke in de 19de eeuw de politieke kaart van Europa zouden wijzigen, en ook aan de grondslag van deze die ons hier aanbelangt, de Vlaamse beweging.”¹⁸⁹

Die “nieuwe opvatting” vertrok vanuit het centrale belang van de “volksaard”, of “het eigene van de verschillende volkeren die in Europa naast elkaar wonen”, en aan de “volkstaal” die zij spraken.¹⁹⁰ De Brusselse intellectueel Jan Baptist Verlooy (1746-1797) benadrukte bijvoorbeeld “de rol van de moedertaal in de kulturele ontplooiing van het volk.”¹⁹¹ Het liberalisme, zo beargumenteerde Wils, was “het sterkst geladen met de nieuwe nationale waarden, en nam in heel Europa de leiding van de bewegingen: in Duitsland, Italië, Bohemen, Hongarije enz. kon men spreken van ‘de nationaal-liberale beweging’.”¹⁹² Dat ‘normale’ pad gold ook voor Ierland en Polen, waar “de nationale beweging overwegend een godsdienstige kleur had in plaats van een liberale.” Zij ‘bevestigden’ immers “de regel”, “omdat deze katholieke volkeren zich ook of zelfs vooral op godsdienstig gebied onderdrukt voelden door niet-katholieke heersers.”¹⁹³ Al die naties volgden voor Wils een ‘normaal’ Europees pad.

In de Zuidelijke Nederlanden was het vernieuwde nationale bewustzijn echter “pas laat” doorgebroken “want het matte, gecensureerde geestesleven volgde er maar van ver de Europese tijdstroom”. Uiteindelijk gebeurde dat onder invloed van de Franse verlichting: “als in het laatste derde van de 18de eeuw het huis eindelijk verlucht werd, was het alleen het venster naar de zuidkant dat men breed openzette.”¹⁹⁴ Dat had volgens de historicus dramatische gevolgen. Omdat slechts één nationaal “venster” (laat) openstond, was het nationale gevoel “weerloos” tegen politieke schokken.¹⁹⁵ Toen Frankrijk het gebied in 1795 inlijfde, verlieten de Zuid-Nederlandse nationale denkers hun prille gevoel voor de volkstaal, omdat hun verlichte idealen hen de inlijving bij Frankrijk deden prijzen. Dat prille gevoel waren ook de uitlopers van het verlichtingsdenken, het liberalisme en het latere socialisme, “in de wieg gesmoord.” Verlooy zou zich nu in Brussel inzetten voor de verfransing.¹⁹⁶

Dat fenomeen, door Wils beschreven als “denationalisatie”, was naar eigen zeggen “een rampzaliger gevolg geweest van de inlijving, dan de verfransing naar de taal van de leidende klassen” die ze tegelijk had veroorzaakt.¹⁹⁷ De “denationalisering” had immers de neiging zichzelf te versterken, en overleefde zo de late achttiende eeuw. Daarom was de Vlaamse beweging, eens ze met een eerste petitionnement voor flamingante eisen in 1840 op het politieke toneel kwam, volgens Wils voorbestemd om katholiek te worden. Ze had wel de ambitie om dat historische tijt te doorbreken en neutraal te blijven, maar de “zuigkracht” van de katholieke Vlaamsgezindheid” werd vanaf dat jaar steeds groter:

houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19e eeuw, onder redactie van Lode Wils, *Standen en Landen* 59 (Heule: UGA, 1972), 219-20.

¹⁸⁹ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 3.

¹⁹⁰ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 3; Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 9; voor de evidentie van Nederlands als volkstaal: Wils, *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen*, 12.

¹⁹¹ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 7.

¹⁹² Lode Wils, “De invloed van de Vlaamse Beweging op de politieke ontwikkeling in België tot 1914”, *Handelingen Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal-en Letterkunde en Geschiedenis* 12 (1958): 233; zie ook: Wils, *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen*, 6.

¹⁹³ Wils, “De invloed van de Vlaamse Beweging op de politieke ontwikkeling in België tot 1914”, 233.

¹⁹⁴ Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 10.

¹⁹⁵ Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 11; Wils, “De invloed van de Vlaamse Beweging op de politieke ontwikkeling in België tot 1914”, 234.

¹⁹⁶ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 3, 9. Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse beweging van zijn tijd*, 11.

¹⁹⁷ Wils, “Elke partij trok een eigen spoor”, 220.

“Zo ging het steeds verder in de vicieuze kringloop. De liberale partij was tegenstander van een politieke Vlaamse beweging, dreef daardoor de onafhankelijke flaminganten naar de overzijde waar ze beter werden ontvangen, en putte uit deze overgang nieuwe redenen tot wantrouwen.”¹⁹⁸

Dat argument van de “vicieuze kringloop” of het “sneeuwbaaleffect” zou in het oeuvre van Wils blijven terugkeren.¹⁹⁹

De “denationalisering” van ‘links’ maakte de Belgische natie voor Wils immers uniek. Ze had “een ‘normaal’ verloop van onze geschiedenis, namelijk eenzelfde als in de buurlanden”, verstoord.²⁰⁰ Daarvoor wees de historicus expliciet op één gebeurtenis: “waar het ons om gaat is niet de Franse *bezetting* die half Europa heeft gekend, maar de *inlijving*.”²⁰¹ In *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen* uit 1977 benadrukte hij het belang van die inlijving het sterkst. Hij maakte de vergelijking met de Tweede Wereldoorlog, toen nationalistische collaborateurs met een externe natie:

“Om zoiets beter te begrijpen, bedenke men dat in de tweede wereldoorlog juist de nationalistische partijen in heel Europa hebben gecollaboreerd met de Duitse en Italiaanse bezetters, uit fascistische sympathie. Waren de Zuidelijke Nederlanden door de Franse Revolutie tot een satellietstaat gemaakt zoals de meeste buurlanden, dan zou de collaboratie [met Frankrijk] zijn verlopen zonder denationalisering van de Verlichtingsidee, d.w.z. zonder dat volkstaal en volksaard werd geschrapt uit het programma van de liberalen.”²⁰²

Liberalen zoals Verlooy hadden hun afspraak met de geschiedenis gemist. De sneeuwbal die daarop volgde, zou blijven rollen tot in de jaren 1960, beargumenteerde Wils in 2001.²⁰³

Dat narratief is relevant voor een historiografische analyse. Door de nadruk op de eigen ‘unieke *natie*’, die tegen de gang van de geschiedenis was ontstaan, was Wils immers allesbehalve een ‘unieke *historicus*.’ Het begrip is een klassiek topos binnen de nationale geschiedschrijving. Henri Pirenne (1862-1935) beschreef de Belgische natie, die volgens hem ouder was dan 1830, bijvoorbeeld als “*a superior nation because it was a nation despite the absence of a unifying language, a common race, or hard geographic boundaries*”, en toonde net op dat vlak gelijkenissen met het ‘unieke’ zelfbeeld van Zwitserse historici.²⁰⁴ Toch sluit Wils’ interpretatie vooral aan bij de historiografische traditie tot de jaren 1950 in bijvoorbeeld Duitsland en Quebec, waar de historicus ter verduidelijking niet direct naar verwees. Lorenz gebruikte die casussen immers in een tekst uit 2010 omdat ze “*so different and unconnected*” lijken dat “*their historiographies can be regarded as unrelated*.”²⁰⁵ De uniciteit van de natie stond er telkens centraal.

Net als Wils onderzochten Duitse en Quebecoise historici tot en met (en na) de jaren 1950 de abnormaliteit van de natie, omdat ze een ‘gemis’ of ‘achterstand’ ervaarden. De Duitse geschiedenis had tot en met het einde van de Tweede Wereldoorlog nooit tot volwaardige democratie geleid, in tegenstelling tot het ‘normale’ pad bij de buuren. Historici in Quebec vroegen zich af waarom de regio niet autonoom was, maar een onderdeel van Canada. Hun startpunt voor de zoektocht naar uniciteit vertrok met andere woorden vanuit een “*contemporary political*

¹⁹⁸ Wils, *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging (1840-1857)*, 58.

¹⁹⁹ Wils, “De invloed van de Vlaamse Beweging op de politieke ontwikkeling in België tot 1914”, 236; Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:25, 154; Lode Wils, *Van Clovis tot Happart: De lange weg van de naties in de lage landen*, Historama 1 (Leuven; Apeldoorn: Garant, 1992), 165; Wils, “De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging”, 1286, 1291.

²⁰⁰ Wils, *De oorsprong van de kristen-democratie*, 5.

²⁰¹ Wils, 6, voetnoot 2.

²⁰² Wils, *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen*, 11.

²⁰³ Lode Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt* (Leuven: Davidsfonds, 2001), 59.

²⁰⁴ Van Ginderachter en Warland, “How Regional, National, and Transnational History Has (Not) Been Written in Belgium”, 408.

²⁰⁵ Lorenz, “Double Trouble”, 54.

question.” Vanuit dat hedendaagse gemis beoordeelden de historici dat “*German history has been following a ‘special path’, or Sonderweg, into modernity in comparison to other European states*” en dat Quebec een unieke weg in Noord-Amerika aflegde, in vergelijking met de ‘normale’ naties daarrond.²⁰⁶ Dat pad betreurden de historici. De wens “*to act or be in line with History*” was er groot.²⁰⁷

De gelijkenis met Wils is interessant. Dat hij de uniciteit van de natie benadrukte, was een gevolg van zijn analyse dat levensbeschouwelijke verdeeldheid in het heden, en bij uitbreiding vanaf de jaren 1840, het grootste probleem was dat de Vlaamse beweging kenmerkte. In tegenstelling tot enkele door Lorenz beschreven historici die de ‘normaliteit’ van het heden benadrukten, ging Wils daarom terug in de tijd om het heden te verklaren: “*A strong emphasis on particularity seems to correspond with a temporal orientation which points back in time to a particular origin or identity-creating event and simultaneously points to a future telos.*”²⁰⁸ Eén moment, de Franse inlijving, was de “oerkatastrofe” van het Belgische en later Vlaamse nationale bewustzijn.²⁰⁹ Dat benadrukte Wils door niet enkel op te treden als historicus van wat hij als het ‘feitelijke’ verleden beschouwde, maar ook het ‘contrafactuele’ verleden, dat de inlijving niet in rekening bracht. Zonder de gebeurtenissen van 1795 “zou de collaboratie [met Frankrijk] zijn verlopen zonder denationalisering van de Verlichtingsidee.”²¹⁰ Ook voor de casus van Quebec en Duitsland benadrukte Lorenz “*a direct relationship between factual and counter-factual history.*”²¹¹ Die tegenfeitelijke beoordeling van het verleden verklaarde Wils vanuit “*the notion of some ‘normal’ timeframe.*” Hij sprak over een normale “tijdstroom”, die in het derde hoofdstuk aan bod komt. Die notie van ‘stuwkracht’ is een laatste gelijkenis van Wils met de Canadese en Duitse historici. Dat tijdsframe was niet “*somehow ‘given’, but a construction*”, dat uitging van het hedendaagse idee van een ‘gemis’.²¹² Daaruit zijn twee historiografische conclusies te trekken.

Ten eerste toont de casus op geschiedtheoretische wijze aan hoe de levensbeschouwelijke breuklijn zijn “*framework*” over de Vlaamse beweging beïnvloedde. Een hedendaags ‘gemis’ bepaalde dat hij voor de geschiedenis van de beweging terugging tot 1795, hoewel die volgens de historicus pas in de jaren 1830 was ontstaan, en het “onzinnig [zou] zijn een geschiedenis te willen schrijven van een Vlaams volk vóór de Vlaamse beweging.” Zijn benadrukking van de unieke natie vertrok met andere woorden vanuit een “*contemporary political question*”, en zat niet in het verleden zelf vervat. Dat Wils de stelling later zou bijstellen op basis van een nieuwe blik op Europa (zie later), bevestigt dat: “*The past itself does not force historians to use one spatial framework or the other. It is rather the other way around.*”²¹³

Ten tweede toont het voorbeeld aan dat Wils geen ‘unieke’ historicus was. Historici in Duitsland en Quebec gingen over de uniciteit van de natie expliciet met elkaar in dialoog, en beïnvloedden zo elkaars discours over de gang van de geschiedenis.²¹⁴ Voor Wils is zo’n directe invloed moeilijk aan te duiden. Zijn licentiaatsverhandeling over David, onder begeleiding van Lousse, had bijvoorbeeld geen Europese aanloop, in vergelijking met het persexemplaar.²¹⁵ Bovendien is over de Belgische historiografie van de jaren 1950 is slechts weinig onderzoek

²⁰⁶ Lorenz, “Double Trouble”, 55, 58, 69.

²⁰⁷ Berger, *The Past as History*, 9.

²⁰⁸ Lorenz, “Double Trouble”, 64.

²⁰⁹ De term ontleen ik aan Vrints, die Wils’ beschrijving van de doorbraak van het Vlaams-nationalisme tijdens de Eerste Wereldoorlog benoemde als de “oerkatastrofe” Vrints, “Bekentenissen van een wilsist”, 80-86.

²¹⁰ Wils, *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen*, 11.

²¹¹ Lorenz, “Double Trouble”, 68.

²¹² Lorenz, “Double Trouble”, 64-65.

²¹³ Lorenz, “Double Trouble”, 63.

²¹⁴ Lorenz, “Double Trouble”, 67.

²¹⁵ Wils, ‘Jan David (1801-1866) in de Vlaamse beweging’, 1; Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 9-13.

verricht. Toch valt Wils door zijn ‘unieke’ natie te situeren binnen een bredere groep van Westerse nationale historici met een zelfbewuste professionaliteit, die het beginpunt van hun discipline, de natie, niet in vraag stelden en vaak als ‘uniek’ beschouwden. Daarom was Wils niet ‘uniek’. Een bredere reflectie over die ‘gebondenheid’ komt aan bod in het tweede hoofdstuk.

Dat maakt het mogelijk een tussentijdse balans op te maken van dit onderdeel. Gita Deneckere beschreef in *De Palimpsest* hoe de “vooorlogse ‘verzuilde’ geschiedschrijving na 1945 nog geruime tijd [bleef] doorwerken” in België en Nederland, juist omdat ze weinig geproblematiseerd of onderzocht werd.²¹⁶ Was ook Lode Wils een verzuilde historicus? Als dat betekent dat hij met zijn werk in de eerste plaats katholieke waarden wilde uitdragen, was hij dat niet. Geschiedschrijving was voor hem geen confessionele activiteit. Wel bevond hij zich in “christelijk humanistische” kringen van onder andere *Kultuurleven*, die de waarde van publieke communicatie hoog naar waarde schatten voor een “intellectuele kerstening van de leek.” Aan de Leuvense universiteit, waar *Kultuurleven* breed gelezen werd, leerde hij dat ook een geëngageerde wetenschapper de empirie centraal moest stellen. Als Wils ‘verzuild’ was, was dat ook omwille van de waarde die hij aan de levensbeschouwelijke ‘partijstrijd’ toekende in de ontwikkeling van het heden en het verleden. Zo’n verdeeldheid kwam de Vlaamse beweging nooit ten goede, en het gebrek aan liberale stuwung maakte haar volgens Wils ‘uniek’. Net daarom konden lessen getrokken worden uit post-unionistische initiatieven zoals de Meetingpartij.

Cauchies *cocktail* tussen empirie en engagement zette Wils echter vooral in om het anti-Belgicisme uit de Vlaamse beweging te weren. Daarover handelt het volgende onderdeel.

Geëngageerde Wils, empirische Wils

Het vorige onderdeel maakte duidelijk dat Lode Wils, in tegenstelling tot Cauchie rond de eeuwwisseling, niet aan ‘objectieve’ geschiedschrijving deed om de katholieke kerk te ondersteunen. Evenmin zette hij die, zoals zijn promotor Émile Lousse dat deed tijdens (en na) het interbellum, in voor een antidemocratisch katholiek programma.²¹⁷ De prioriteiten van de empirische Wils lagen elders dan bij Cauchie of Lousse. Ze wortelden onder andere in zijn antiautoritaire Vlaamsgezindheid in de jaren 1950 en later. Daar kon zijn empirie van pas komen. In dit onderdeel staat die ‘objectieve’ én flamingante Lode Wils centraal. De vraag is niet of Lode Wils ‘flamingant’ of ‘Vlaamsgezind’ was – daaraan wordt slechts beperkte aandacht besteed – maar hoe zijn engagement zijn “*framework*” en geschiedschrijving beïnvloedde. Het komt tot de bevinding dat engagement en empirie elkaar bij het denken van Wils niet tegenwerkten, maar net elkaar veronderstelden en versterkten. Dit onderdeel beargumenteert hoe hij zo als een ‘empirische idealist’ getypeerd kan worden.

Dat hij in de jaren 1950 flamingante teksten had vervaardigd, gaf Wils zelf toe tijdens een interview in 2010: “Ik heb vroeger wat flamingantische stukken geschreven, pro de vernederlandsing van de Leuvense universiteit, en Professor Willy Peremans waarschuwde me dat ik moest oppassen, wilde ik benoemd worden.”²¹⁸ Waarschijnlijk wees hij daarmee op zijn bijdragen aan het Vlaams-nationalistische weekblad *De Goedendag* en anonieme teksten in het *Tijdingen*-blad van de KVHU.²¹⁹ In *Kultuurleven* schuwde hij het woord “flamingant” evenmin om

²¹⁶ Gita Deneckere, “Het pleidooi: De dynamiek van engagement en wetenschap”, in *De palimpsest: geschiedschrijving in de Nederlanden 1500 - 2000*, vol. 1, onder redactie van Jo Tollebeek, Tom Verschaffel, en Leonard H. M. Wessels (Hilversum: Verloren, 2002), 204.

²¹⁷ Beyen, *Oorlog en Verleden*, 409-10; Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 71.

²¹⁸ Wils, interview door Goddeeris; Voor een geredigeerde versie van dat citaat: Idesbald Goddeeris, *Revoluties onder historici: gesprekken over internationalisering, democratisering en andere veranderingen in de academische wereld*, Enerzijds / anderzijds (Tielt: Lannoo, 2011), 164.

²¹⁹ De Wever, “Wils, Lode (eigenlijk Lodewijk)”, 3759.

zichzelf te beschrijven.²²⁰ Zijn Vlaamsgezindheid was ook een belangrijke reden om het onderwerp te onderzoeken, schreef hij in 1956 aan Arie Willemsen: “Ik heb ook mijn studie slechts aangevat, omdat ik een ideaal had dat me ertoe aanzette mijn opzoekingen te richten op de Vlaamse beweging.”²²¹

Belangrijk is dat “flamingant” bij Wils een overtreffende trap was van Vlaamsgezind. “Met *flaminganten* bedoelen we: strijdende vlaamsgezinden”, schreef hij in de zijn monografie over de Meetingpartij.²²² Tijdgenoten, zoals de Vlaams-nationalistische historicus Hendrik Elias, gebruikten de term eerder voor gematigde “Vlamingen, begaan om taal en cultuur.”²²³ Dat “cultuurflamingantisme” was volgens Elias een “ontaarding” van het oorspronkelijke anti-Belgische karakter van de Vlaamse beweging.²²⁴ Voor Wils, die geen anti-Belgische kijk op het verleden koesterde, lag dat anders. “Flamingant” was voor hem een krachtige term.

Motorpech

Voor een beter begrip over wat Wils’ flamingantisme inhield, is de tekst “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging” relevant. Die verscheen in 1955 in *Kultuurleven*. Hoewel Wils bij aanvang een korte schets gaf van de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw, is de tekst vooral een analyse over hoe het voor die beweging fout liep na de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. Met de eigentijdse Vlaamse beweging was het omwille van de ontsporing van die conflicten slecht gesteld. “Want wat tijdens de laatste elf jaar [sinds 1945] werd bereikt, lijkt in hoofdzaak voort te vloeien uit vroegere overwinningen, zoals een trein nog voortbolt nadat de motor is afgezet.”²²⁵ De karaktertrekken van het “flamingante” profiel van Wils zijn vaak versnipperd over passages in andere artikelen en boeken. In de tekst uit *Kultuurleven* komen die echter merkwaardig summier samen. De anti-Belgische houding van een deel van de Vlaamse beweging was, aldus Wils, ahistorisch en problematisch, de twee wereldoorlogen lieten voor de beweging een “probleem” na en nationaal bewustzijn kon “in éénzelfde drager verschillende geledingen vertonen”. Culturele toenadering tot Nederland en ‘objectieve’ nationale geschiedschrijving boden een mogelijke uitweg.²²⁶ Ieder aspect verdient voldoende duiding.

In de eerste plaats krijgt de herinnering van Wils aan de Tweede Wereldoorlog aandacht. Die was fundamenteel verschillend met de dominante voorstelling van het oorlogsverleden in flamingante kringen na de oorlog. Koen Aerts beschrijft in *Kinderen van de Repressie* hoe de bestraffing van de collaboratie de meerderheid van de veroordeelden niet tot inkeer had gebracht, maar tussen hen “banden voor het leven” had gesmeed die hen verbonden in een “versterkte afkeer van België.” Zo was een “zwarte zuil” ontstaan van gelijkgezinde anti-Belgische Vlaams-nationalisten die een “herinneringsmilieu” vormden waarvan het historische besef haaks stond op dat van Wils. De “historische complexiteit en nuance” ruimden er immers “plaats voor een voor alle leden van de zwarte zuil verteerbare en verschoonbare versie van het verleden.”²²⁷ Er ontstond

²²⁰ De “flamingante” aard van sommige artikelen, “buiten mijn strikte historie”, gaf hij ook toe aan Willemsen: Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 26 januari 1961.

²²¹ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 1 september 1956.

²²² Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij* [...], 17.

²²³ Pieter van Hees, “Flamingant”, in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 1, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez (Tielt: Lannoo, 1998), 1157.

²²⁴ Zie daarvoor een latere bespreking van Elias door Wils: Lode Wils, “Elias of het gevecht met de geschiedenis”, 200.

²²⁵ Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 766-76, citaat 771.

²²⁶ Voor de citaten: Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 771, 773.

²²⁷ Aerts, *Kinderen van de repressie*, 188, 131-132.

er een “*alternative historical universe*.”²²⁸ Binnen de “zwarte zuil” werd de collaboratie met de bezetter bijvoorbeeld voorgesteld als een “vergissing of een strategische (mis)stap in een voor de rest rechtmatige emancipatiestrijd.”²²⁹ In zijn laatste recensie voor *WT* zou Wils die voorstelling verklaren als een “hefboom voor het herstel van het Vlaams-nationalisme” binnen het “brede katholiek-flamingantische milieu” na de oorlog.²³⁰ Ondanks de feitelijke gebreken was de stem van de “zwarte zuil” bijzonder invloedrijk: “Niet enkel over het thema van de Tweede Wereldoorlog, maar ook over de brede geschiedenis van de Vlaamse beweging voeren prominente leden van de zwarte zuil het hoogste woord met een eigen versie van de feiten.”²³¹ Zeker de “mythologie, de symbolen en de actierepertoires” die na de Eerste Wereldoorlog als deel van de “IJzermijthe” waren ontstaan, speelden daarbij een grote rol.²³² De oorlogsherinnering hield de “zwarte zuil” actief levend, zodat “*the past remains a part of the present and remains the standards for any further political development*.”²³³

De analyse van Wils was verschillend. De “uitwassen” van de repressie hadden de naoorlogse malaise van de beweging wel vergroot, maar de collaboratie was er de werkelijke hoofdoorzaak van. Zij had “een probleem nagelaten van dezelfde aard als het aktivisme na de eerste [Wereldoorlog].”²³⁴ De “flaminganten-haat” na de oorlog was dan ook niet te “onderschat[ten].”²³⁵ Uiteindelijk had de Vlaamse beweging twintig jaar nodig gehad om daarvan te herstellen, besloot hij aan het einde van zijn carrière.²³⁶ Zo was “heimwee van sommigen naar de oorlogstijd en het fascisme” onaanvaardbaar, schreef hij aan Willemsen in 1959, omdat die “de Vlaamse beweging hebben kapot gemaakt.”²³⁷ Het oorlogsverleden mocht niet voortleven in het heden, in tegenstelling tot de wens van de “zwarte zuil.” Zeker de verheerlijking van Oostfrontstrijders was problematisch, want het bleef “toch moeilijk iets meer anti-nationaals uit te denken dan dat.”²³⁸ Gedurende zijn gehele carrière zou hij dat gedwee met het oorlogsverleden blijven veroordelen.²³⁹

Cruciaal daarbij was de afwijzing van België door voormalige collaborateurs. Dat een deel van de Vlaamsgezinden na de oorlog vurig anti-Belgisch bleef, was volgens de historicus een hoofdoorzaak van haar haperende motor in het heden. Die houding leidde tot een “aanwakking van het on- of antivlaams verzet” en veronderstelde “doktrinaire standpunten” boven werkbare pragmatiek.²⁴⁰ Enkel als de Vlaamse beweging een anti-Belgisch juk van zich afhing, kon ze groeien. Dat waren pragmatische argumenten die ook de Vlaams-nationalistische publicist en

²²⁸ Berber Bevernage en Koen Aerts, “Haunting pasts: time and historicity as constructed by the Argentine Madres de Plaza de Mayo and radical Flemish nationalists”, *Social History* 34, nr. 4 (2009): 407.

²²⁹ Aerts, *Kinderen van de repressie*, 183.

²³⁰ Lode Wils, “De afrekening met collaborateurs bekeken door de ogen van daders: Review van Antoon Vrints, *De afrekening. Geweld tegen collaborateurs in Antwerpen 1918 en 1944-1945* (Antwerpen: Ertsberg, 2024)”, *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 2 (2024): 285.

²³¹ Aerts, *Kinderen van de repressie*, 192.

²³² Antoon Vrints, “Eerste Wereldoorlog: Breukmoment in de geschiedenis van de Vlaamse beweging”, in *Encyclopedie van de Vlaamse beweging: De Synthese*, onder redactie van Marnix Beyen e.a. (Lannoo, 2024), 163-67, citaat 167.

²³³ Bevernage en Aerts, “Haunting pasts”, 405-7, citaat 407; Voor de Eerste Wereldoorlog: Vrints, “Eerste Wereldoorlog”, 163-67; Voor de Tweede Wereldoorlog: Aerts, *Kinderen van de repressie*.

²³⁴ Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 771.

²³⁵ Wils, “Hoop en wanhoop der vlaamsgezinden”, 138.

²³⁶ Lode Wils, “Hoe een Vlaamse natie de Belgische is gaan verdringen”, in *Op zoek naar een natie* (Kalmthout: Polis, 2020), 21.

²³⁷ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 2 november 1959.

²³⁸ Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 772.

²³⁹ Zie bijvoorbeeld: Ruud Goossens, “Lode Wils (83): monument van de Vlaamse geschiedschrijving: ‘Het Vlaams-nationalisme blijft een product van de collaboratie’”, *De Standaard*, 8 december 2012, 44-46.

²⁴⁰ Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 767, 772.

latere Volksunie-politicus Hugo Schiltz na de oorlog zou verdedigen.²⁴¹ In tegenstelling tot Schiltz had Wils (deels omwille van de oorlog) ook een emotionele band met België.

De ervaring van de oorlog, zo beargumenteerde hij tijdens een interview in *De Standaard* in 2012, had die band versterkt. “Ik ben een product van de ervaring van het Belgisch patriottisme in de Tweede Wereldoorlog. [...] Toen ik aan het eind van de oorlog, na vier jaar Duitse bezetting, de Brabantse hoorde, rolden de tranen uit mijn ogen.”²⁴² Daaruit zou Wils in *Van Clovis tot Happart* ook een bredere les trekken: “Maar de sterkste natievormende kracht lag destijds [na de scheuring der Nederlanden in de zestiende eeuw] in de oorlogen. Wie zich nog de Duitse bezetting herinnert, kan erover meespreken.”²⁴³ Die oorlogsherinnering was niet onveranderlijk. Heel zijn leven zou hij de collaboratie wantrouwen. Naar de herinnering van de geïnterviewden vertelde hij al zeker vanaf de jaren 1970 ook de nadruk op Joodse leerlingen die tijdens de oorlog uit zijn klas waren verdwenen, en nooit meer terugkeerden.²⁴⁴ Die emotionele motiveringen keerden in *Kultuurleven* niet terug. Hij gebruikte pragmatische argumenten, net als uitingen over het verleden. “Mogelijk ook omdat ik [de] bezetting meegemaakt heb”, schreef hij in 1987 in de voorbereiding van een lezing, had hij in de jaren 1950 opgemerkt dat de vroege Vlaamse beweging niet anti-Belgisch was.²⁴⁵

Het verleden stond zo aan zijn zijde, beargumenteerde Wils in *Kultuurleven*. In *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging* uit 1955 had hij – voortbouwend op zijn nog ongepubliceerde verhandeling over David uit 1954 – aangetoond dat “België” en “Vlaanderen” na de Belgische revolutie van 1830 haast synoniemen waren, onder andere in het taalgebruik van Hendrik Conscience. Diezelfde “Conscience en de hele Vlaamse beweging zijn niet door Vlaanderen tot België gekomen, maar door België – of, voor de oud-orangisten [voorzitters van een statelijke verenigingen van de Nederlanden], door Nederland – tot Vlaanderen”. De Vlaamse beweging was na 1830 niet ontstaan als een reactie tegen België, maar kende haar wortels in het enthousiasme van de Belgische omwenteling. Zo had ze als doel om “België meer Belgisch” en dus minder Franstalig en “Hollands” te maken. Hoewel de “Belgische bezieling” van de beweging vanaf de late jaren 1840 was gaan afbrokkelen omwille van de “anti-regeringsgezindheid”, kon “geen enkel van de Vlaamse protesten” tijdens die jaren 1840 “on-Belgisch genoemd worden.” De beweging evolueerde tijdens de negentiende eeuw wel van een “tegelijk Belgisch- en Vlaams-nationale beweging naar een zuiver-Vlaamse”, maar het échte anti-Belgicisme was pas tijdens de Eerste Wereldoorlog ontstaan in de kringen van collaborerende “activisten”.²⁴⁶ Tijdens de jaren twintig vond de houding breder ingang in de Vlaamse beweging, “als de uitgewekenen gehoor gingen vinden in het land.”²⁴⁷ Na de Tweede Wereldoorlog was het antibelgicisme zo sterk dat de trein van de beweging enkel nog kon “voortbollen”.

Daarvoor legde Wils een grote verantwoordelijkheid bij historische publicisten. “Het antibelgicisme wortelt in een ontevredenheid die (zie mijn boekje) al sinds ruim honderd jaar aanleiding heeft gegeven tot een zeer eenzijdig beschouwen van 1830 en wat er op gevolgd is”,

²⁴¹ Eric Van de Casteele, *Hugo Schiltz: Homme hors catégorie. Politieke biografie* (Antwerpen: Eerdsberg, 2026), 118.

²⁴² Goossens, “[Lode Wils:] ‘Het Vlaams-nationalisme blijft een product van de collaboratie’”, 46.

²⁴³ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 83.

²⁴⁴ De Wever, Van Campenhout en Beyen benadrukken de aandacht die Wils aan die herinnering gaf: Bruno De Wever, persoonlijk interview; Beyen, persoonlijk interview; Van Campenhout, persoonlijk interview; We vonden ze inderdaad terug in teksten van Wils, zoals: Wils, schriftelijke voorbereiding van een lezing over “Geschiedenis en engagement” aan de UGent, 3.

²⁴⁵ Antwerpen, ADVN, Archief Lode Wils, nr. 23610/3/3: schriftelijke voorbereiding van lezing over “de (maatschappelijke) functie van de geschiedschrijving” aan de UGent, lezing op 17 december 1987, 9.

²⁴⁶ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 49, 51, 53, 56, 65, 76, 78, 110.

²⁴⁷ Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 772.

schreef hij aan Willemsen in 1956.²⁴⁸ Flamingante publicisten zoals Lodewijk Gerrits (1827-1873) hadden de Belgische bezieling van de Vlaamse beweging volgens Wils al vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw foutief beschreven als “opportunisme.” De “oprechtheid van dit Belgische gevoel” hadden zij niet kunnen inzien.²⁴⁹

Datzelfde gold voor de voorstelling van de nationale identiteit van negentiende-eeuwse flaminganten. Wils beschreef die als getrapt: “Een nationaal bewustzijn kan in éénzelfde drager verschillende geledingen vertonen: de flaminganten van 1830 tot nu toe hebben meestal in het hunne drie of twee geledingen gekend: Belgisch, Vlaams, Nederlands.”²⁵⁰ De West-Vlaamse katholieke dichter Albrecht Rodenbach (1856-1880) had volgens Wils bijvoorbeeld een “tweeledig: Vlaams en Belgisch” bewustzijn tijdens de jaren 1870.²⁵¹ Later zou hij die getrapte identiteit als een algemene eigenschap van het “moderne nationale bewustzijn” typeren.²⁵² Door het benadrukken van historische gelaagdheid vond Wils overigens historische onderbouwing voor de eigen Vlaams-Belgische identiteit. Dat de Vlaams-nationalistische historicus Hendrik Elias die gelaagdheid bij een figuur als Willemsen niet had kunnen (of willen) inzien, was overigens een van zijn meest fundamentele kritieken op Elias’ eerste volume van de *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte* uit 1963.²⁵³

“Mijn belgicistische campagne”

Wils begreep waarom die voorstellingen bestonden: “Een nationale beweging, zoals elke politieke beweging trouwens, schept zich een eigen historiebeeld [...]: ieder zou liefst bewijzen dat zijn volk al bestond ten tijde van Adam en Eva.”²⁵⁴ Hoewel die tendens dus begrijpelijk was, bleef ze voor Wils niet onschuldig. Zeker in de twintigste eeuw had een gebrek aan correcte historische voorstellingen over 1830 tot problemen geleid in België:

“Eén voorbeeld: moest men van vlaamse zijde niet volledig zijn opgegaan in een mytische voorstelling, die het zuidnederlands of belgisch element in de historische groei onzer nationaliteit geheel over het hoofd zag, dan zou men zich niet vruchteloos het hoofd hebben verpletterd tegen de belgische muur, tot grote schade van het vlaamse volk.”²⁵⁵

Het lijkt erop dat Wils de collaboratie tijdens (een van de) twee wereldoorlogen voor een deel verklaarde als gevolg van gebrekkige correcte voorstellingen over de historische verhouding van de Vlaamse beweging tot België. De repressie van collaborateurs tijdens de jaren na de oorlog had daar weinig verandering gebracht. De “zwarte zuil” bleef een anti-Belgische voorstelling van het verleden voorstaan en dat had volgens de historicus dramatische gevolgen.

Ook andere opvattingen wilde de historicus weerleggen. De historische voorstelling van een cultureel achtergesteld Vlaanderen was bijvoorbeeld “schadelijk” voor de toenadering tot Nederland die Wils tijdens de jaren 1950 als ‘essentieel’ achtte. Zijn gelaagde nationale bewustzijn hield immers ook rekening met de noorderburen. “Kultuureenheid” met Nederland kon een einde maken aan de malaise van de Vlaamse beweging, “omwille van onze taal- en

²⁴⁸ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 22 augustus 1956.

²⁴⁹ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 50, 76; Zie ook: Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 276-77; Voor Gerrits: Lode Wils, “Vlaamsgezindheid en nationale trots”, *Kultuurleven* 23, nr. 5 (1956): 341.

²⁵⁰ Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 773; zie ook: Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 217-18.

²⁵¹ Wils, “Rodenbachs plaats in de ontwikkeling van de Vlaamse gedachte”, 196.

²⁵² Wils, *Van Clovis tot Happart*, 293.

²⁵³ Lode Wils, “Het nationaal bewustzijn in België tussen 1789 en 1831”, *Kultuurleven* 31, nr. 2 (1964): 122.

²⁵⁴ Wils, “Het nationaal bewustzijn in België tussen 1789 en 1831”, 118.

²⁵⁵ Lode Wils, “Objektieve nationale geschiedschrijving”, *Kultuurleven* 24, nr. 5 (1957): 368-69.

kultuurstrijd”. Dat kon enkel via een “kultureel, economisch en politiek ineengroeien binnen Beneluxverband”, waarbij België bleef bestaan.²⁵⁶ Ook “nationale trots” moest daarbij een rol spelen. Nederland zat immers niet te wachten op een “Vlaanderen-aan-de-klaagmuur.”²⁵⁷ Zo positioneerde hij zich tegenover een groep Groot-Nederlandse Vlamingen die hun naoorlogse toenadering tot Nederland weinig concreet maakten, en vooral ‘bezongen’ omwille van hun anti-Belgicisme en autoritarisme.²⁵⁸ Buiten dergelijke autoritaire kringen was het politieke Groot-Nederlandse gedachtengoed, dat in het volgende hoofdstuk aan bod komt, na de oorlog quasi volledig verdwenen. Wils’ uitingen over culturele toenadering tot Nederland vallen daarentegen te kaderen binnen het engagement van een volgens Witte “bijzonder elitair[e]” en intern verdeelde groep van leden uit “ondernemerskringen, kringen van politieke leiders, leidende ambtenaren en leden uit de intellectuele elite” die de Beneluxgedachte na 1945 verspreidden. Waar het algemene discours van die groep vooral inzette op economische en Europese samenwerking, benadrukte Wils, in lijn met andere “Vlaamse actoren” zoals Frans Van Cauwelaert, vooral de “taalsamenwerking”.²⁵⁹

Om die te bewerkstelligen, kon de geschiedschrijving volgens de historicus een rol spelen. Het narratief van een Vlaamse culturele achterstand had immers kunnen groeien omdat de “Vlaamsgezinde gezichtshoek op ons verleden [...] toonaangevend [was] in het Nederlandstalige kultuurleven in België. Het Verenigd Koninkrijk wordt zeer hoog, België zeer laag gewaardeerd.” Wils beschouwde die niet als “vals”, maar “onvolledig”. Daarover publiceren deed hij niet enkel omwille van historische motieven, maar ook omdat hij de toenadering voor de Vlaamse beweging als een “levenskwesie” beschouwde.²⁶⁰ Een “Bourgonische” kijk op het verleden, die België en Nederland samen behandelde en populair was bij de stuwers van de Benelux-gedachte, ontwikkelde hij niet voor ‘zijn’ negentiende eeuw. Als hij in 1956 met een tekst over de Vlaamse beweging in de late negentiende eeuw bijdroeg aan de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, een bewust “Bourgonisch” project van onder andere de Amsterdamse historicus Jan Romein (1893-1962) tijdens de jaren 1940 en 1950, vermeldde hij nauwelijks contacten met de Noorderburen.²⁶¹ Het twaalfdelige syntheseswerk kreeg dan ook de kritiek geen vergelijkende blik te hanteren, en geen aandacht te hebben voor kruisbestuiving.²⁶² Kruisbestuiving met de Vlaamse beweging, zo benadrukte Wils tijdens zijn gehele carrière, was na 1830 echter steeds gering

²⁵⁶ Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 773-76; zie ook: Wils, “Vlaamsgezindheid en nationale trots”, 345; Wils, “Review van Van Haegendoren, *De Vlaamse Beweging nu en morgen*”, 233; Latere reflecties: Wils, “Review van Van Nimmen, *Rob Van Roosbroeck en tijdgenoten*”, 265-66; Lode Wils en Antoon Vrints, guests, *Historicus Lode Wils: ‘Ik Betwijfel of België Zijn Tweehonderdste Verjaardag Haalt’*, aflevering 2, Ons Erfdeel vzw, 23 oktober 2020, <https://soundcloud.com/user-276598427/historicus-lode-wils-ik-betwijfel-of-belgie-zijn-tweehonderdste-verjaardag-haalt-deel-2>.

²⁵⁷ Wils, “Vlaamsgezindheid en nationale trots”, 345.

²⁵⁸ Bart De Wever en Bruno De Wever, “Groot-Nederland als utopie en voorwensel”, in *Nationalisme in België: Identiteiten in beweging 1780-2000*, onder redactie van Kas Deprez en Louis Vos (Antwerpen; Baarn: Houtekiet, 1999), 146, 155-58.

²⁵⁹ Els Witte, “‘Benelux Moet in de Harten En de Geesten Worden Gebracht’. De Cultureelpolitieke Kijk Op de Benelux in Het Naoorlogse België (1944-1955)”, *BMGN – Low Countries Historical Review* 128, nr. 3 (2013): 46, 53, 58-59; zie ook: Beyen, *Oorlog en Verleden*, 382; Voor Van Cauwelaert: Ruud Bruijns, “Benelux”, *De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/benelux>.

²⁶⁰ Wils, “Vlaamsgezindheid en nationale trots”, 342, 245.

²⁶¹ Lode Wils, “De Vlaamse beweging”, in *Algemene geschiedenis der Nederlanden, XI: van liberaal naar sociaal getij 1885-1914* (Zeist; Antwerpen: W. De Haan; Standaard Boekhandel, 1956), 164-78; Beyen, *Oorlog en Verleden*, 382, 408.

²⁶² Beyen en Majerus, “Belgium, Luxembourg and the Netherlands”, 283-84; Jo Tollebeek, “Uitgedaagd door historische gebondenheid: De belangstelling voor de (Noord-)Nederlandse geschiedenis in het Belgische historische onderwijs en onderzoek”, in *De ijkmeesters: Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België* (Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 1994), 89-90.

geweest.²⁶³ Nederland en België hadden immers een verschillende “volksaard” en “nationale erfgoed.”²⁶⁴ Tegen het “mythische opblazen van de kontakten”, zo schreef hij in 1977, moest daarom ‘gewaarschuwd’ worden.²⁶⁵ Wils’ ideaal van toenadering tot Nederland mocht die ‘empirische’ realiteit niet negeren.

Net daar lag volgens Wils de taak van de historicus. Die moest niet enkel ingrijpen omdat voorstellingen “onwaar” waren, maar vooral omdat de “legendaristische kijk op het verleden [...] misleidend inwerkt op de Vlaamse beweging.”²⁶⁶ Zeker om het antibelgicisme uit de Vlaamse beweging te weren, zou die een beroep moeten doen op een correcte studie van het verleden. Enkel door objectiviteit kon de beweging correcter groeien: “Vooral juist diegenen die invloed willen uitoefenen op de verdere ontwikkeling van onze nationaliteit, dienen te beginnen met een serieus onderzoek van het heden, zoals het uit het verleden is gegroeid.” Die zou het immers mogelijk maken dat “de geschiedenis een leermeesteres voor het politieke leven [wordt], die scherper inzicht geeft in het heden en in de mogelijkheden die kunnen benut worden voor de toekomst.”²⁶⁷

Dat engagement biedt een volgend antwoord op de vraag waarom Wils ‘zoveel’ publiceerde over hetzelfde onderwerp, naast zijn publieke rol als publiek intellectueel. De “geschiedsbeschouwing” dat België altijd “in wezen anti-Vlaams” was, zo schreef hij aan Willemsen in 1956, zat er ...

“zo diep in, dat ze niet met een manifest kan tegengegaan worden, maar alleen met het druppel voor druppel (artikel voor artikel en rede na rede) verspreiden van een juister historisch inzicht. Alleen zo kan, na verloop van een tiental jaren, een deel van de publieke opinie bekeerd worden. Dat is wat ik mijn belgicistische campagne noemde.”²⁶⁸

Communicatie, onder andere in het breed gelezen *Kultuurleven*, was even belangrijk als het empirische onderzoek zelf. Er bestond dan ook een “hele afstand tussen het beeld dat de jongste geschiedschrijving ons tekent, en hetgeen nog voortleeft bij het groot publiek”, schreef hij in een tekst over de scheuring der Nederlanden.²⁶⁹ Een invloedrijke historicus was zo best een periodieke historicus. Ondertussen herhaalde hij dat de tegenstelling tussen België en Vlaanderen nooit evident was tijdens talrijke lezingen.²⁷⁰ Hoewel Wils zichzelf niet als een Belgicist beschouwde, was dat “wat ik mijn belgicistische campagne noemde.”

Die campagne zou vooral succesvol blijken als ze geen eenmansstrijd bleef. “Het ware te wensen dat de universiteiten van Leuven en Gent wat meer belangstelling zouden aan de dag leggen voor de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging!”, schreef hij in dezelfde brief aan Willemsen in 1956.²⁷¹ In *Kultuurleven* herhaalde hij het belang daarvan in 1960, maar was hij meteen sceptisch: “de verslagenen vinden geen geschiedschrijvers”.²⁷² Ook Willemsen had op dat vlak een rol te spelen. Aan een historiseren van het ontstaan van het Vlaams-nationalisme zou hij

²⁶³ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 35, 77, 109; Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 111, 225-26, 291, 310; Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:15, 186-87, 193; Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt*, 66-67.

²⁶⁴ Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 78-79; Wils, “De taalpolitiek van Willem I”, 83.

²⁶⁵ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:193.

²⁶⁶ Lode Wils, “Scheuring in de Nederlanden”, *Kultuurleven* 25, nr. 6 (1958): 451.

²⁶⁷ Wils, “Objectieve nationale geschiedschrijving”, 368-69.

²⁶⁸ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 22 augustus 1956.

²⁶⁹ Wils, “Scheuring in de Nederlanden”, 450.

²⁷⁰ *De Standaard* prees hem in 1955 voor een hoogst objectieve uiteenzetting over het onderwerp, en nam zo mogelijk het discours van Wils over: J.D.C., “Kan. David en de Vlaamse Beweging: Merkwaardige uiteenzetting van Dr Wils in de Katholieke Vlaamse Klub te Lier”, *De Standaard*, 23 oktober 1955.

²⁷¹ Wils aan Willemsen, 22 augustus 1956.

²⁷² Wils, “Bij het historisch gewetensonderzoek van een flamingant: De Vlaamse beweging en de democratie”, 212.

in zijn doctoraat over de Vlaamse beweging in de eerste helft van de twintigste eeuw best voldoende aandacht besteden. Die bedenking deed Wils (opnieuw) tegelijkertijd “omwille van de politieke gevolgen, maar natuurlijk zonder aan het wetenschappelijke opzet te tornen.” Daar houdt het fascinerende karakter van de brief niet op. Willemsen zou volgens Wils vooral aandacht moeten besteden aan “eventuele Noordnederlandse invloeden” op het ontstaan van dat antibelgicisme.²⁷³ Vanaf de jaren 1980 zou Wils aan dat onderwerp een groot deel van zijn historische arbeid wijden.²⁷⁴

Ook tijdens die latere periode bleef herhaling voor Wils cruciaal. Historici hadden met succes aangetoond dat Wallonië en Vlaanderen slechts producten van de Belgische natie waren, “maar tegenover de zich versterkende nationalisme zal het voortdurend moeten herhaald worden”, schreef hij in 2002.²⁷⁵ Dat was “geen prettige taak, want een aanval op zulk een mythe wordt gemakkelijk uitgelegd als een bestrijden van de beweging die haar heeft voortgebracht en die haar gebruikt. En niemand staat graag voor reactionair te kijk”, stelde hij in 1962.²⁷⁶ De invloed op zijn historische productie was evident, schreef hij later: “Ik kwam dus in de verleiding om mijn onderzoek voort te zetten en uit te breiden, om die beschuldigingen te weerleggen.”²⁷⁷

‘Empirische idealist’

Dergelijke expliciete koppelingen van wetenschap aan engagement in *Kultuurleven* en de correspondentie met Willemsen, zijn ter verduidelijking voornamelijk terug te vinden voor de periode van 1955 tot en met 1958, en in mindere mate ook van 1958 tot en met 1962. Datzelfde geldt voor zijn enthousiasme over de Benelux. Toch schreef hij ook in 1964 dat het “opruimen van zulke mythen [...] niet alleen een wetenschappelijk maar ook een politiek belang” heeft.²⁷⁸

Zo staat de houding van de ‘periodieke Wils’ toe om een fundamenteel paradigma over de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging te nuanceren. Vaak worden de historici van de beweging opgedeeld in twee categorieën. De ene groep werkt onkritisch en vervaardigt mythen over het verleden. De andere groep is objectief en speurt mythen op. Vos verwoordde dat helder in 2005:

“Eerst werd de geschiedenis ervan uitsluitend geschreven door auteurs gegroeid uit de beweging, waarvan sommigen trouwens gevormde historici waren, met de bedoeling de beweging te doen groeien. [...] De volgende fase van een wetenschappelijke benadering die niet op de eerste plaats gericht was op het bevorderen van de beweging, maar zich richtte op het ontmaskeren van mythen die in de fase van de bewegingsgeschiedenissen waren ontstaan, bleek echter niet de laatste te zijn.”²⁷⁹

Bruno De Wever zou later stellen dat “*The professionalisation of the historiography of the Flemish movement meshes with a rift between commitment and historiography.*”²⁸⁰ De ‘periodieke’ Wils past niet binnen dat kader, zeker niet wat de periode 1955-1958 betreft. Hij wilde inderdaad ‘legendarische’ of ‘mythische’ voorstellingen van het verleden bekampen door een wetenschappelijke benadering. Die doelstelling lag echter in het verlengde van zijn engagement om de Vlaamse beweging uit een dal te halen. Ook hij had – naar Vos – “de bedoeling de beweging

²⁷³ Wils aan Willemsen, 22 augustus 1956.

²⁷⁴ Gevers en Vos, “Publikaties van prof. Lode Wils”, 44-46.

²⁷⁵ Antwerpen, ADVN, Archief Lode Wils, nr. 23586/1/2: kladversie van brief van Lode Wils aan Éliane Gubin, 20 oktober 2002.

²⁷⁶ Lode Wils, “Geschiedschrijving van de arbeidersbeweging”, *Kultuurleven* 29, nr. 2 (1962): 131.

²⁷⁷ Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie*, 11.

²⁷⁸ Wils, “Het nationaal bewustzijn in België tussen 1789 en 1831”, 118.

²⁷⁹ Louis Vos, “Nationalisme en historiografie”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging* 64, bijzonder nummer (2005): 193.

²⁸⁰ De Wever, “The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates”, 54.

te doen groeien.” In die zin was hij een ‘empirische idealist.’ Empirie en engagement veronderstelden elkaar, en Wils maakte zelf geen ondubbelzinnig onderscheid:

“Als ik mijn bevindingen inzake de geschiedenis der Vlaamse beweging tracht te verspreiden, dan is dat natuurlijk in de eerste plaats uit ambitie omdat ik denk iets nieuws gevonden te hebben. Ik beeld me ook in dat die ambitie toevallig strookt met mijn ideaal, dat wil zeggen dat ik nuttig werk doe door mijn publikaties.”²⁸¹

In tegenstelling tot publicisten uit de “zwarte zuil” streefde hij objectiviteit na en stond hij voor een *andere* Vlaamse beweging, maar dat maakte hem niet minder geëngageerd. Het verschil lag in de onderbouwing. In Leuven had Wils immers geleerd dat maatschappelijk engagement een ‘objectieve’ onderbouwing vereiste. Dat benadrukte Wils nogmaals in *Kultuurleven* in 1979, hoewel het niet meer om eigen geëngageerde teksten ging: “Dat is dan een politieke conclusie uit een wetenschappelijke geschiedschrijving, dus het tegenovergestelde van de geciteerde onwetenschappelijke geschiedschrijving vanuit een politieke opstelling.”²⁸² In de voorstelling van de “*rift*” gelden de jaren 1970 vaak als het breukmoment, maar Wils beschouwde zich al tijdens zijn ‘periodieke’ periode al als objectieve wetenschapper en zou de wetenschappelijke waarde van zijn boek uit 1955 tot na zijn emeritaat blijven benadrukken.²⁸³

Als Eliane Gubin in 1981 stelde dat er tussen de Vlaamse beweging en de manier waarop haar geschiedenis werd geschreven “*une extraordinaire symbiose*” bestaat, dan was de aard van die symbiose divers.²⁸⁴ Daarom kan engagement niet de enige graadmeter zijn voor kwalitatief onderzoek naar de Vlaamse beweging. Dat is een nieuw argument bij de eerdere poging van Marnix Beyen om het “optimistische beeld van een lineair proces van wetenschappelijke vooruitgang [binnen de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging] bij te stellen.”²⁸⁵

Eens Wils zijn engagement na de periode 1955-1958 niet meer zo sterk zou expliciteren, bleef empirie overigens de sleutel tot succes. In een lezing aan de UGent in 2000 benadrukte hij bijvoorbeeld dat historici “onvermijdelijk geëngageerd” zijn, “meer nog dan de meeste andere wetenschappers; en contemporanisten vooral.” Daarom was het volgens Wils ...

“evident onmogelijk dat we daar volledig objectief tegenover zouden kunnen staan. [...] Maar anderzijds kan de mens het niet nalaten van objectieve kennis na te streven, concreet: als historici te willen weten ‘wie es eigenlijk geweest is’ (Ranke) met een zover mogelijk terugdringen van het engagement. En sinds tweehonderd jaar hebben we daarin toch al heel wat vordering gemaakt.”²⁸⁶

Niet het engagement van een historicus, maar objectiviteit stond bij Wils centraal in de kwaliteitstoets. In een periode waarin postmodernistische denkers die objectiviteit in vraag stelde, verwees hij daarvoor naar de Duitse historicus Leopold von Ranke. Georg Iggers en Chris Lorenz toonden intussen aan dat Ranke (1795-1886) niet opriep tot een zoektocht naar hoe het verleden ‘werkelijk’, maar hoe het ‘in essentie’ verliep, in lijn met zijn *Ideenlehre*. Toch gebruikte Wils de zinsnede in haar klassieke, empirische interpretatie. Ranke symboliseerde voor hem een objectieve getrouwheid aan de bronnen.²⁸⁷ Het volgende hoofdstuk beargumenteert hoe hij

²⁸¹ Wils aan Willemsen, 1 september 1956.

²⁸² Lode Wils, “Strijdende geschiedwetenschap?”, *Kultuurleven* 46, nr. 10 (1979): 951.

²⁸³ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 162; Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie*, 9.

²⁸⁴ Gubin, “D’une histoire nationale à l’autre : à propos de l’historiographie du mouvement flamand en Belgique”, 126.

²⁸⁵ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 20.

²⁸⁶ Wils, schriftelijke voorbereiding van een lezing over “Geschiedenis en engagement” aan de UGent, 16 maart 2000, 1.

²⁸⁷ Georg G. Iggers, “Introduction”, in *The Theory and Practice of History*, onder redactie van Georg G. Iggers, vertaald door Wilma Abeles Iggers (London; New York: Routledge, 2011), xiv; Lorenz, “Drawing the Line: ‘Scientific’ History between Myth-Making and Myth-Breaking”, 47-51.

tegelijk een synthetische historicus van de ‘essentie’ was, en zo meer op ‘de Ranke’ van Iggers en Lorenz leek.

Conclusie: het belang van het verleden

Als de Vlaamse beweging na de Tweede Wereldoorlog kleine successen boekte, zo gaf Wils aan in 1955, leek dat “hoofdzakelijk voort te vloeien uit vroegere overwinningen, zoals een trein nog voortbolt nadat de motor is afgezet.”²⁸⁸ Anderzijds was de naoorlogse “malaise” van de Vlaamse beweging een gevolg van de last van het verleden die ze met zich meedroeg. Dit hoofdstuk toonde met andere woorden de grote rol aan die de ‘periodieke’ Wils toekende aan het verleden in zijn analyse van het heden. Dat gold zowel voor zijn ervaring van de ‘partijstrijd’ als van het anti-Belgicisme tijdens de jaren 1950. De levensbeschouwelijke verdeeldheidging ging volgens de historicus terug tot de Franse inlijving in 1894. Het anti-Belgicisme van de beweging, dat was gegroeid tijdens en tussen de twee wereldoorlogen, maakte iedere vorm van dialoog met eventuele medestanders onmogelijk. Die centrale rol van het verleden in het heden is zo een belangrijk aspect van Wils’ vroege “framework” over de Vlaamse beweging.

Evenveel waarde kende hij toe aan de representatie van dat verleden in het heden. Iedere nationale beweging, zo beargumenteerde hij, “schept zich een eigen historiebeeld.”²⁸⁹ Zo stond een andere versie van het verleden, die de collaboratie vergoelijkte als idealistisch, centraal binnen de naoorlogse “zwarte zuil”. Terwijl Wils het door de wereldoorlogen gegroeide anti-Belgicisme achter zich wilde houden, hield de “zwarte zuil” een eigen versie van die oorlogserfenis levend. Die ‘foutieve’ interpretaties hadden volgens de historicus een grote politieke weerklank. Daarom bepaalden ze zijn engagement.

Niet enkel omwille van de wetenschap, maar ook omdat ze negatief inwerkten op de beweging in het heden, moesten onwaarheden bekampt worden. Dat kon enkel “druppel voor druppel”, en was best geen eenmansstrijd. Zoals hij dat in Leuven had geleerd, moest empirie bij dat engagement centraal staan, in de geest van Cauchie. Ook de Vlaamse beweging had geen “*besoin de mensonges*.”²⁹⁰ Als de ‘verwetenschappelijking’ van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging ter conclusie ingezet werd door Lode Wils, zoals dat vaak gesteld wordt, ging die niet van start door een “*rift between commitment and historiography*.”²⁹¹ Net als andere leden van de ‘intellectuele elite’ van naoorlogse Belgische geschiedschrijvers, was hij immers even zelfbewust ‘objectief’ als geëngageerd.²⁹² De wetenschap immers essentieel om het eigen engagement te staven. Tegelijkertijd staafde hij daarmee zijn identiteit. Wils’ nationale bewustzijn had een gelaagde ‘Belgische’, ‘Vlaamse’ en ‘Nederlandse’ component. Zijn benadrukking van het belang van culturele toenadering tot de noorderburen, was daarvan een vrucht. Door zijn onderzoek naar het getrapte nationale bewustzijn van vroege Vlaamse bewegers, zoals Rodenbach, fundeerde hij zijn gelaagde identiteit met historische argumenten.

Hoewel empirie bij die historische fundering centraal stond, was Wils in staat grote lijnen doorheen het verleden te trekken. De benadering van België als unieke natie is daarvan een goede illustratie. Die uniciteit zat niet in het verleden vervat of was niet empirisch waar te nemen. Minstens even belangrijk bij de historische praktijk als empirie, was voor Wils een interpretatieve synthese van het verleden, zo beargumenteert het volgende hoofdstuk. Dat handelt volledig over ‘objectiviteit’ en ‘professionaliteit’. Omdat ‘wetenschappelijkheid’ een fundamentele rol speelde

²⁸⁸ Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 766-76, citaat 771.

²⁸⁹ Wils, “Het nationaal bewustzijn in België tussen 1789 en 1831”, 118.

²⁹⁰ Van der Essen, “Le Professeur De Meyer”, 6; Tollebeek, “A. Cauchie en de Revue d’histoire ecclésiastique (1900-1922)”, 357-72.

²⁹¹ De Wever, “The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates”, 54.

²⁹² Witte, *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa*, 309-15.

in Wils' engagement als historicus, is de vraag wat die voor Wils precies inhield immers van groot belang. Een 'professionele' historicus deed volgens Wils best tegelijk aan 'actie' en 'reactie'.

Afbeelding 2.1: Pieter Geyl was tijdens de jaren 1950 en 1960 een historische autoriteit tot buiten Nederland. Hij behield na de Tweede Wereldoorlog goede contacten met Vlaamse publicisten en politici. Zo sprak hij op de 35ste IJzerbedevaart van 1962, onder andere over de verlamdende “partijstrijd” binnen de beweging en het belang van een optimistische houding. Zowel de theoretische reflecties van Geyl als de beeldvorming rond zijn verleden keren terug in dit hoofdstuk.

Manu Ruys, “Het optimisme van Geyl”, *De Standaard*, 21 augustus 1962, <https://uurl.kbr.be/2200987/p1>; *Toespraak van Pieter Geyl tijdens de 35ste IJzerbedevaart*, Diksmuide, 19 augustus 1962, Antwerpen: ADVN, VFFY41/40.

Hoofdstuk 2

Actie en reactie

over de zoektocht naar objectieve waarheid

Op 8 november 1952 stuurde doctorandus Lode Wils een brief aan Jozef Goossenaerts, de toenmalige hoofdredacteur van *Wetenschappelijke Tijdingen*. Dat blad legde zich destijds nog niet expliciet toe op de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Het was in 1935 als *Wetenschap in Vlaanderen* ontstaan vanuit het idee “dat de Vlaamse ontvoogding geen kans maakte zonder de uitbouw van een Nederlandstalige wetenschapsbeoefening in Vlaanderen”, en zette die koers verder tijdens de jaren 1950, met een brede focus die voorbijging aan de geschiedschrijving.²⁹³ Wils, die al even contact had met Goossenaerts, stelde hem de volgende vraag: “Is het niet mogelijk dat U Edele in *Wetenschappelijke Tijdingen* enkele regels zoudt kunnen inlassen om me te helpen bij het opsporen van wat nog overblijft van de – totaal verspreide – nagelaten papieren van David?”²⁹⁴ Die vraag had weldegelijk succes. Diezelfde maand verscheen in het tijdschrift het volgende zoekertje:

“Dokumenten van of over Kan. J.B. David (1801-1866) gevraagd. Om te helpen voorzien in het tekort aan wetenschappelijke biografie van de Vlaamse geleerde en voorman David, verzoeken wij de personen die bekend zijn met documenten van of over hem welke zich nog in privaat bezit bevinden, daarvan kennis te willen geven aan de redactie (of aan: Dr. L. Wils, Haentjeslei 98, Antwerpen). Bij voorbaat hartelijk dank.”²⁹⁵

Dat zoekertje is een bijzondere bron. Dat het in *WT* verscheen, illustreert in de eerste plaats het gebrek aan infrastructuur voor de academische geschiedschrijving van het recente verleden, onder andere over de Vlaamse beweging, in de jaren 1950 in België.²⁹⁶ Die hedendaagse geschiedschrijving was echter niet geheel nieuw. Het patriotistische enthousiasme tijdens en kort na de Eerste Wereldoorlog had enkele Belgische academische historici, waaronder Léon Van der Essen, aangezet om hun vertrouwde studie van het *Ancien régime* voor even te verruimen met een studie van het recente nationale verleden.²⁹⁷ Tijdens de jaren 1930, toen de Belgische staat haar eeuwfeest vierde, had Henri Pirenne het “negatieve beeld van de contemporaine geschiedenis” in België bovendien “bijgesteld” door enkele publicaties over het recente verleden van de vierende natie.²⁹⁸ Toch stond de infrastructuur ervan in kinderschoenen. Omdat de interesse in het recente verleden van de Eerste Wereldoorlog bovendien eerder vanuit patriotisme dan vanuit professionele interesse vertrok, was die impuls niet duurzaam.²⁹⁹ Tot 1945 was ter conclusie enkel sprake van een “mini-specialisme” of “mini-discipline”.³⁰⁰ De Tweede

²⁹³ Guy Leemans, “Wetenschappelijke Tijdingen”, De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/wetenschappelijke-tijdingen>.

²⁹⁴ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Jozef Goossenaerts (1882-1963), nr. W 72835 / B: 162133:m1: Brief van Lode Wils aan Jozef Goossenaerts, 8 november 1952.

²⁹⁵ “Een en ander uit de Werkbeurs”, *Wetenschappelijke Tijdingen* 12, nr. 9 (1952): 354.

²⁹⁶ Voor de vergelijking met bestaande infrastructuur in andere historische (sub)disciplines: Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 73-79.

²⁹⁷ Benvindo, Majerus, en Vrints, “La Grande Guerre des historiens belges, 1914-2014”, 173-74.

²⁹⁸ Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 61-62.

²⁹⁹ Benvindo, Majerus, en Vrints, “La Grande Guerre des historiens belges, 1914-2014”, 178.

³⁰⁰ Respectievelijk: Witte, *Over bruggen en muren*, 12; Tollebeek, “Een moderne natie of een ouderwetse wereld?”, 16.

Wereldoorlog had bij een nieuwe generatie historici echter een interesse in de hedendaagse geschiedenis tot 1918 doen ontwaren die wel duurzaam bleek. Wils surfte mee op die golf.³⁰¹

De (sub)discipline stond daarom nog niet op een hoog peil toen Wils het “historiografische veld” betrad. Zeker de toegang tot primaire bronnen over het recente verleden, en ook dat illustreert het citaat, was een werkpunt.³⁰² Wils zette zich daar zeker voor in. Niet toevallig was zijn eerste publicatie, die in 1953 verscheen, een bibliografie van alle werken die sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog over de Vlaamse beweging verschenen waren.³⁰³ De ‘Leuvense’ historicus had die op eigen initiatief naar de redactie van *Wetenschappelijke Tijdingen* opgezonden en hoopte dat een medewerker ze jaarlijks zou verderzetten, hoewel het “helaas!” telkens om weinig werken zou gaan.³⁰⁴ Eerder in deze masterproef kwam aan bod hoe Wils wenste dat het onderzoek naar de Vlaamse beweging ook aan de universiteiten een plaats zou krijgen. Zijn inzet voor de uitbouw van de hedendaagse geschiedenis is zo zeker een van de redenen voor het grote aantal publicaties van de periodieke Wils, naast zijn status als leraar en zijn “belgicistische kampagne”.

In het kader van deze historiografische masterproef, die zich toelegt op de impliciete geschiedtheoretische premissen in het werk van de historicus, krijgt die uitbouw van een discipline slechts een beperkte plaats. Het bewaarde archiefmateriaal en zijn publicaties lijken er weinig informatie over te bevatten. Dat de discipline nieuw was, leidde echter tot kritische vragen bij ‘professionele’ mediëvisten en modernisten over de mogelijkheid van ‘wetenschappelijke’ hedendaagse geschiedschrijving in het historische bedrijf.³⁰⁵ Dat bepaalt de vraag die dit hoofdstuk beantwoordt. Wils mocht dan wel naar een “wetenschappelijke” geschiedschrijving van de Vlaamse beweging streven, maar hoe trachtte hij die in de praktijk te brengen? Hoe zou zijn “belgicistische campagne” uit de jaren 1950 bijvoorbeeld wetenschappelijke fundering krijgen, en hoe staafde hij zijn positie in debatten rond de politieke erfenis van Pieter Geyl in de jaren 1970 en 1980? Het hoofdstuk beperkt zich met andere woorden niet tot de “periodieke” wils, maar behandelt de evoluerende idealen rond wetenschappelijkheid tijdens het geheel van zijn carrière. Het zoekertje in *WT* verradt al een deel van het antwoord op de onderzoeksvraag. Wils zette sterk in op de raadpleging van (nieuw) bronnenmateriaal. Het verloop van het hoofdstuk schetst een exhaustiever antwoord. Goede historische wetenschap was een kwestie van actie en reactie.

Dat maakte Wils soms expliciet. In 1962 nam hij in een artikel in *Kultuurleven* de “geschiedschrijving van de arbeidersbeweging” onder de loep. Zoals de meeste van zijn artikelen in het tijdschrift was de tekst, in tegenstelling tot zijn monografieën, niet gebaseerd op origineel (bronnen)onderzoek. Hij bracht de inzichten samen uit boeken die hij recent over de negentiende-eeuwse arbeidersbeweging had gelezen. Zo besprak hij een werk uit de door Jan Dhondt geleide reeks ‘Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging’ uit 1960 en het boek *150 jaar Katholieke Arbeidersbeweging in West-Europa 1789-1939* door Servatius Herman Scholl uit 1961. De balans die de historicus opmaakte was voorzichtig positief: “In beide hier besproken boeken valt de vooruitgang op naar een objectieve beschouwing van de 19^e-eeuwse toestanden, vergeleken bij soortgelijke vroegere werken.” Om die objectiviteit verder na te streven, stelde Wils een dubbele werkwijze voorop: “Haar vooruitgang bestaat [...] niet alleen in het opsporen van

³⁰¹ Witte, *Over bruggen en muren*, 12; Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 19-105; Benvindo, Majerus, en Vrints, “La Grande Guerre des historiens belges, 1914-2014”, 181; voor een gelijkaardige trend in Nederland: Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 152.

³⁰² Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 41.

³⁰³ Lode Wils, “Bibliografie van de Vlaamse Beweging: Boeken en brochures 4 sept. 1944-dec. 1952”, *Wetenschappelijke Tijdingen* 13, nr. 1 (1953): 10-16.

³⁰⁴ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Jozef Goossenaerts (1882-1963), nr. W 72835 / B: 162137:m1; 162136:m1: Brieven van Lode Wils aan Jozef Goossenaerts, 31 augustus 1952; 24 december 1952.

³⁰⁵ Zie bijvoorbeeld Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 40-41.

gegevens, welke veelal nog weinig bekend zijn, maar ook in het zich ontworstelen aan de strijdmythen.” Opnieuw toonde hij zijn enthousiasme: “We maken vordering op beide terreinen.”³⁰⁶

De dubbele werkwijze – het opsporen van gegevens en het ontcrachten van mythen – die Wils vooropstelde, beperkte zich niet tot de artikelen die hij in de jaren 1960 over de arbeidersbeweging schreef. In een recensie in 1999 merkte Wils bijvoorbeeld een “snelle vooruitgang” op van de wetenschappelijke geschiedschrijving over de straatrepressie sinds de jaren 1990. Aan de basis daarvan lagen onder andere twee bronnenpublicaties en het “opzienbarende” *Onverwerkt verleden* uit 1991 van Luc Huyse en Steven Dhondt. Zo werden “propagandistische voorstellingen van de zijde van de slachtoffers” ongedaan gemaakt.³⁰⁷

De tendens is nog breder. In Wils’ gehele oeuvre, van zijn eerste publicaties tot zijn latere bijdragen, valt steeds een samengaan van vernieuwing én revisionisme op. Zijn zoektocht naar objectiviteit was er zo een van actie en reactie. Enerzijds zou de wetenschap ‘vooruitgang’ boeken door de publicatie van onbekende gegevens, volgens de regels van de historische kritiek. Informatie uit (nieuwe) bronnen werd zijn belangrijkste argument in de historiografische debatten die hij voerde. Het louter opsporen van gegevens was voor de historicus echter onvoldoende. De actie veronderstelde vooral dat de bijeengeraapte informatie samengebracht werd in een synthetisch eindproduct. Op die vernieuwing ligt de nadruk in het eerste onderdeel van dit hoofdstuk. Anderzijds ging Wils graag het debat aan over de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Een goede historicus hield zich bezig met het ‘revisionistische’ opsporen van onwaarheden en ‘mythen’ over het verleden, om zelf een objectief alternatief te voorzien. De oorsprong en evolutie van Wils’ mythediscours ligt aan de basis van het tweede onderdeel van dit hoofdstuk. Actie en reactie waren voor de historicus echter onvoldoende. Het ideaal van goede geschiedschrijving veronderstelde ook voldoende aandacht voor tijdgeest en context. Die componenten komen aan bod in het derde hoofdstuk van deze masterproef.

Actie: de ‘historicus’ en de ‘amateur’

Leuvense ‘vernieuwing’ en ‘synthese’

Toen Wils in 1954 zijn opleiding tot historicus aan de Leuvense universiteit aanvatte, vormde empirie er het hoogste ideaal. Het eerste hoofdstuk maakte al duidelijk hoe de jonge Wils in de geest van de Leuvense hoogleraar Cauchie als een ‘empirische idealist’ getypeerd kan worden. Voor Cauchie had de katholieke kerk baat bij een empirische, wetenschappelijke studie van haar wezen. Enkel zo kon ze, aldus Cauchie, antiklerikale campagnes weerstaan. Wils maakte een andere maar gelijkaardige analyse. Enkel door een objectieve en empirische studie van de Vlaamse beweging zou de ‘motorpech’ die haar kenmerkte verholpen kunnen worden. In datzelfde eerste hoofdstuk werd aangetoond hoe de empirische geest van Cauchie voortleefde bij Léon Van der Essen en Albert De Meyer. Zij zijn voor dit onderdeel van belang. Ze gaven immers vorm aan de methodologische vakken die Wils in 1945 volgde. De Meyer doceerde ze, en de nota’s bij Van der Essen tonen aan hoe zijn idealen ook elders in Leuven uitgedragen werden. Die vakken waren fundamenteel in de ontwikkeling van Wils. “Het zijn immers de vakken waarmee de inhoud, de methode en de habitus het meest expliciet overgedragen worden en de voorbereiding van de verhandelingen op de meest directe wijze gebeurt. Zonder deze vakken is de weg naar de studie van de 19de eeuw zo goed als geblokkeerd”, analyseert Witte terecht.³⁰⁸

³⁰⁶ Wils, “Geschiedschrijving van de arbeidersbeweging”, 131-32, 134.

³⁰⁷ Lode Wils, “Review van Björn Rzaska, *Zij komen allen aan de beurt, de Zwartten. Het kamp van Lokeren 1944-1947* (Leuven: Davidsfonds, 1999)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 58, nr. 3 (1999): 197.

³⁰⁸ Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 58.

Vakken over methodologie kreeg Wils van 1945 tot 1947, toen hij zijn twee kandidatuursjaren in de moderne geschiedenis afrondde. Van De Meyer volgde hij in dat eerste jaar “Oefeningen over vraagstukken uit de geschiedenis.” Datzelfde vak stond een jaar later opnieuw op het programma. Tijdens Wils’ licentiaatsjaren, één van 1948 tot 1949 en één van 1950 tot 1951, volgde hij bij De Meyer tweemaal “Geschiedkundige critiek en hare toepassing op een tijdperk der geschiedenis.” De (deels door Van der Essen vormgegeven) boodschap die De Meyer er voortbracht, is te ontleden in twee delen.³⁰⁹

Beide hoogleraren beschouwden bronnenonderzoek als het vertrekpunt van alle geschiedenis.³¹⁰ “Geschiedenis is onmogelijk zonder bronnen”, schreef student Joseph Tuts (1938-1940) op tijdens het college van De Meyer.³¹¹ Eenzelfde voorstelling gold bij Van der Essen: “men moet altijd tot oorspronkelijke teksten gaan.”³¹² Dat Wils de “absolute nadruk op het bronnenonderzoek, als essentiële voorwaarde om iets waardevols te kunnen schrijven” in Leuven had aangeleerd, kwam al in het vorige hoofdstuk over engagement aan bod.³¹³ Belangrijker voor dit onderdeel is de link die Wils legde tussen empirie en ‘vooruitgang’, die elke wetenschapper moest nastreven. Daarom, zo beoordeelde hij, moest ‘nieuw’, onuitgegeven materiaal centraal staan in het historische onderzoek. Nadat hij tijdens een interview in 2010 de link legde met zijn Leuvense opleiding – “je moest aan je bronnen ‘hangen’” – gaf hij bijvoorbeeld aan dat “wetenschappelijke vernieuwing uitsluitend kan plaatsvinden op basis van bronnenonderzoek.”³¹⁴ De relevantie van het tweede volume van *Honderd jaar Vlaamse beweging*, dat over dezelfde Eerste Wereldoorlog handelde als het eerdere *Flamenpolitik en aktivisme*, verantwoorde hij bijvoorbeeld op basis van “vele nieuwe gegevens” die “sindsdien aan het licht gekomen zijn.”³¹⁵ De nadruk op vernieuwing uitte zich ook in zijn recensies, zoals blijkt uit tabel 0.1. Wils wilde “beter ingelicht” zijn “dan tevoren” en werd het liefst verrast door een “hardnekkig speuren” en een “rijkdom aan onbekende teksten.”³¹⁶ Als een auteur “niet veel nieuws” aanbracht, stelde het boek teleur.³¹⁷ Dat vergde, zo benadrukte hij vaak, een goede kennis van de literatuur, om herhaling te vermijden. Dat een auteur als Rob Van Roosbroeck in zijn *Geschiedenis van Vlaanderen* uit 1972 “de vele nieuwe inzichten die sindsdien [dertig jaar] gewonnen zijn” negeerde, leidde bijvoorbeeld tot een soort “romantisch-flamingantische saus die over dat verjaard gerecht

³⁰⁹ Leuven: Universiteitsarchief KU Leuven: Archief Studentensecretariaat, studentenfiches: “Wils, Lodewijk, J.”; Leuven: Universiteitsarchief KU Leuven: *Katholieke Universiteit te Leuven: Programma der leergangen*, 1945-46, 125; 1946-47, 134; 1948-49, 154; 1950-51, 215.

³¹⁰ Voor de volgende analyse maakten we gebruik van: Leuven: Universiteitsarchief KU Leuven. Verzameling cursussen en collegedictaten, 584: Joseph Smedts, collegedictaat bij “Overzicht van de Geschiedkundige Kritiek”, gedoceerd door Léon Van der Essen (1931-1932); Leuven: Universiteitsarchief KU Leuven. Verzameling cursussen en collegedictaten, 659: Joseph Tuts, collegedictaat bij “Geschiedkundige Kritiek; Geschiedkundige kritiek en hare toepassing op een tijdperk der geschiedenis”, gedoceerd door Albert De Meyer (1938-1940); Leuven: Universiteitsarchief KU Leuven. Verzameling cursussen en collegedictaten, 1028: Josef Van Roey, collegedictaat bij “Wat is geschiedenis; Oefeningen over vraagstukken uit de geschiedenis”, gedoceerd door Albert De Meyer (1939-1940).

³¹¹ Tuts, collegedictaat De Meyer, 2.

³¹² Smits, collegedictaat Van der Essen, 5.

³¹³ Brief van Wils aan Willemsen en Van Hees, 28 januari 1983.

³¹⁴ Wils, interview door Goddeeris.

³¹⁵ Lode Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging: Geschiedenis van het Davidsfonds 1914 tot 1936*, vol. 2 (Leuven: Davidsfonds, 1985), 19.

³¹⁶ Lode Wils, “Review van Denise de Weerd, *De Gentse textielbewerders en arbeidersbeweging tussen 1866 en 1881*, Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis II (Leuven: Nauwelaerts, 1959)”, *Kultuurleven* 28, nr. 6 (1961): 470; Lode Wils, “Review van Carlos H. Vlaemynck, *Dossier Abbeville* (Leuven: Davidsfonds, 1977)”, *Kultuurleven* 45, nr. 4 (1978): 365; Lode Wils, “Review van Robrecht Boudens, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse beweging* (Leuven: Davidsfonds, 1975)”, *Kultuurleven* 43, nr. 5 (1976): 469.

³¹⁷ Lode Wils, “De andere Daensisten: Review van Hugo Landuyt, *Het Daensisme in Antwerpen*, Campusreeks KVHU (Westerlo: Saefeninge, 1973); Koen Rotsaert, *Priester Fonteyne en het fonteynisme te Brugge* (Brugge: Heemkundige Kring M. Van Coppenolle, 1975)”, *Standaard der Letteren*, 4 april 1975, <https://uurl.kbr.be/2258789/p14>.

is uitgegoten.”³¹⁸ Zo is Wils’ discours over ‘vernieuwing’ en ‘vooruitgang’ een Leuvense component van wat Vrints benoemde als zijn “positivistisch aandoende geschiedopvatting.”³¹⁹ Toch was een andere component bij die opvatting nóg belangrijker.

Die sluit aan bij een tweede focuspunt in de cursussen van Wils’ Leuvense leermeesters. Voor De Meyer was de historische praktijk er een van twee soorten: “De geschiedenis kan beoefend worden: wetenschappelijk door den historischonderlegde – onwetenschappelijk door den liefhebber”, liet hij noteren.³²⁰ Van der Essen beschouwde dat zelfs als een kwaliteit van De Meyers vakken: “*Il savait que la perfection technique d’un travail est la mesure de la distance qui sépare l’historien de métier du simple amateur.*”³²¹ Ook in zijn colleges, zo benadrukt Witte, keerde de scheidingslijn tussen de professionele historicus en de amateur dan ook terug.³²² Dat onderscheid is zeker niet uniek binnen de nationale West-Europese geschiedschrijving. De expliciete professionalisering van de geschiedpraktijk vanaf grofweg 1800 steunde op het uitsluiten van ‘amateurs’ die geen opleiding aan een universiteit hadden genoten.³²³

Het onderscheid maakten de twee op basis van het synthetische werkvermogen van de historicus. De bronnen dienden niet enkel kritisch beoordeeld te worden. Ze moesten ook leiden tot een synthetisch eindproduct. Het aanrijken van nieuwe informatie was essentieel voor de relevantie van die synthese. “De amateur zet alles op dezelfde lijn van feiten: kan geen onderscheid maken van belangrijke of niet belangrijke feiten”, klonk het bij Van der Essen.³²⁴ Net als De Meyer vergeleek hij die “amateur” daarom met de chroniqueurs uit de middeleeuwen.³²⁵ De historicus, zo stelde Van der Essen, onderscheidde zich daarentegen door het opmerken van “wisselwerking” tussen de feiten, door het vinden van onderlinge verbanden en het onderscheiden van “oorzaak” en “uitslag”.³²⁶ Ook voor De Meyer bood “synthese” een uitweg. Zijn plan voor de ideale historische kritiek telde drie stappen. Na de “heuristiek” volgde de “kritiek” en uiteindelijk de “synthese” of “synthesis”.³²⁷ Bij die laatste stap werden de feiten geordend, gerangschikt en geïnterpreteerd. Pas dan was echt sprake van wetenschappelijke geschiedenis.³²⁸

Ook op dat vlak maakte De Meyer een merkbare indruk. Synthese, op basis van nieuwe gegevens, werd Wils’ historiografische “einddoel”. In de eerste plaats keerde het begrip steeds terug als maatstaaf in recensies, zoals blijkt uit tabel 0.1. Een mooi voorbeeld is Wils’ beoordeling van het eerste volume van de *Geschiedenis der Mensheid* in 1957. Dat de te behandelen thema’s verdeeld waren over “40 gespecialiseerde medewerkers” zorgde enerzijds voor een “hoog wetenschappelijk peil”. Geheel in lijn met De Meyer en Van der Essen zag hij toch een nadeel: “De keerzijde is, dat synthese ontbreekt, die wel meestal vervormend zou zijn, maar toch het einddoel blijft van alle geschiedschrijving, en die bijzonder de leek in het vak interesseert.”³²⁹ Uit die laatste opmerking blijkt Wils’ periodieke karakter, die steeds wilde publiceren voor een breed publiek. Synthese mocht duidelijk niet enkel beperkt blijven tot een goede conclusie. De auteur Albert

³¹⁸ Lode Wils, “Review van Robert Van Roosbroeck, *Geschiedenis van Vlaanderen*, vol. 2 (Hasselt: Heideland, 1972)”, *Kultuurleven* 40, nr. 8 (1973): 817.

³¹⁹ Vrints, “Wils, Lode”.

³²⁰ Tuts, collegedictaat De Meyer, 1.

³²¹ Van der Essen, “Le Professeur De Meyer”, 10-11.

³²² Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 39.

³²³ Stefan Berger, Mark Donovan, en Kevin Passmore, “Apologias for the Nation-State in Western Europe since 1800”, in *Writing National Histories: Western Europe since 1800*, onder redactie van Stefan Berger, Mark Donovan, en Kevin Passmore (London: Routledge, 1999), 4; Berger en Lorenz, “Introduction”, 10; Berger, *The Past as History*, 359.

³²⁴ Smits, collegedictaat Van der Essen, 2.

³²⁵ Smits, collegedictaat Van der Essen, 2; Tuts, collegedictaat De Meyer, 1.

³²⁶ Smits, collegedictaat Van der Essen, 2; zie ook: Van der Essen, “Le Professeur Albert De Meyer”, 11.

³²⁷ Tuts, collegedictaat De Meyer, 2; Van Roey, collegedictaat De Meyer, 2, 35.

³²⁸ Tuts, collegedictaat De Meyer, 2, 48, 50, 53; Van Roey, collegedictaat De Meyer, 35.

³²⁹ Wils, “Review van *Geschiedenis der Mensheid*”, 543.

Mirgeler prees hij in een recensie in 1960 bijvoorbeeld omdat die zich in zijn overzicht van de Europese geschiedenis met een “mekwaardige zin voor synthese” wist te beperken “tot datgene uit de geschiedenis van de verschillende landen, wat van waarlijk Europees belang is.”³³⁰ Synthese was zo ook een kwestie van keuzes maken tussen hoofd- en bijzaak. Dat ze gold als “einddoel” mocht de historicus tot slot niet op de lauweren doen rusten eens een synthese verschenen was: “alle historische” synthese beschouwde hij “natuurlijk” als “voorlopig”, omdat ‘vernieuwing’ uit het archief ze steeds kon bijstellen.³³¹

Met synthese als “einddoel van alle geschiedschrijving” wees Wils met andere woorden niet op de klassieke ‘nationale synthese’ die haar piekmoment bereikte in Europa rond 1900. In die ‘nationale syntheses’ brachten historici met een hoge status het nationale verleden samen in een chronologisch en bewust ‘wetenschappelijk’ relaas voor een breed publiek, om de eeuwenoude bestaansreden van de natie te benadrukken.³³² Een goed voorbeeld daarvan is de *Histoire de Belgique* (1900-1932), waarin Pirenne de Belgische natie als een microkosmos van Europa sinds de middeleeuwen voorstelde.³³³ In Wils’ ideaal bevatte elk eindproduct daarentegen voldoende synthese. Het was een scherprechter voor de kwaliteit van alle historische productie.

“Meer genuanceerd en steviger”: Maurits De Vroede als empirische aanjager

Een onenigheid over synthese lag bovendien aan de basis van de eerste ‘professonele’ historiografische discussie die Wils voerde. De ‘Leuvense’ historicus beschouwde weinige publicisten in de jaren 1950 als wetenschappelijke geschiedschrijvers van de Vlaamse beweging. De ‘Gentse’ historicus Maurits De Vroede (1922-2002) was er daar één van. Hij had in 1943, tijdens de oorlog, aan de Rijksuniversiteit Gent zijn licentiaatsverhandeling over “De Franse annexatiepolitiek en de reacties in België (1848-1869)” verdedigd. Daarna legde hij zich, onder andere als leraar, toe op de geschiedenis van de vroege Vlaamse beweging. In 1957 behaalde hij onder begeleiding van Hans Van Werveke een doctoraat in Gent. Zijn proefschrift, *De Vlaamse beweging in 1855-1856*, zou drie jaar later in boekvorm verschijnen.³³⁴ Het profiel van De Vroede rijmde overigens met dat van Wils. Ook hij was tijdens de jaren 1950 en 1960 een ‘periodieke historicus’. Korte (biografische) studies, gericht op een breed publiek, schreef hij toen onder andere in de periodieken *De Vlaamse Gids* en *’t Land van Ryen*.³³⁵ Dat is niet de enige gelijkenis: zowel Wils als De Vroede behaalden de unieke graad van ‘geaggregeerd voor het hoger onderwijs’ in Leuven, respectievelijk in 1963 en 1970.³³⁶ Hun vroege ‘invloed’ op de historiografie van de Vlaamse beweging is daarenboven gelijkaardig. Tollebeek beschouwt De Vroede terecht als één van de twee historici (naast Wils) die in de jaren 1950 en 1960 een “tweede golf van verwetenschappelijking” van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging inzetten, na een

³³⁰ Lode Wils, “Review van Albert Mirgeler, *De geschiedenis van Europa* (Maaseik: Romen en Zonen, 1959)”, *Kultuurleven* 27, nr. 6 (1960): 474.

³³¹ Lode Wils, “Review van Aloïs Simon, *L’hypothèse libérale en Belgique. Documents inédits 1839-1907* (Wetteren: Scaldis, 1956)”, *Kultuurleven* 24, nr. 7 (1957): 542.

³³² Jo Tollebeek, “Exegi Monumentum: The Great Synthesis of National History”, in *Setting the Standards: Institutions, Networks and Communities of National Historiography*, onder redactie van Ilaria Porciani en Jo Tollebeek, WTNS 1 (New York: Palgrave MacMillan, 2012), 105, 111, 119.

³³³ Tollebeek, “Exegi Monumentum”, 115.

³³⁴ Marc Depaepe en Mark D’hoker, “Het wetenschappelijk werk van Maurits De Vroede”, in *Onderwijs, opvoeding en maatschappij in de 19de en 20ste eeuw: Liber Amicorum Prof. Dr. Maurits De Vroede*, onder redactie van Marc Depaepe en Mark D’hoker (Leuven: Acco, 1987), 13-16.

³³⁵ Marc Depaepe en Mark D’hoker, “Lijst van publikaties van Prof. Dr. M. De Vroede”, in *Onderwijs, opvoeding en maatschappij in de 19de en 20ste eeuw: Liber Amicorum Prof. Dr. Maurits De Vroede*, onder redactie van Marc Depaepe en Mark D’hoker (Leuven: Acco, 1987), 25-31.

³³⁶ Depaepe en D’hoker, “Het wetenschappelijk werk van Maurits De Vroede”, 14; Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 21; Gevers en Vos wijzen erop dat slechts drie historici de graad behaalden, tot die in 1995 afgeschaft werd: Lieve Gevers en Louis Vos, “In memoriam: Lode Wils (1929-2024)”, *Tijdingen uit Leuven: Tijdschrift van de Vereniging Historici Lovanienses*, nr. 183 (2025): 35: voetnoot 7.

“eerste golf” van onder andere Ger Schmook, Max Lamberty en Hendrik Elias.³³⁷ Hun publicaties vanaf de jaren 1950 tonen ook volgens Witte aan “dat de Vlaamse beweging [toen] een plaats wil[de] opeisen binnen de contemporanistiek.”³³⁸ Gubin benadrukte in haar analyse van de historiografie van de Vlaamse beweging uit 1981 zelfs voornamelijk de rol van De Vroede.³³⁹ Desondanks krijgt De Vroede vandaag minder erkenning. Baerten sprak daarom over “ostracisme” ten aanzien van zijn bijdragen.³⁴⁰ Dat uit zich onder andere in de vaststelling dat er zowel in de *NEVB* als de *DEVB* geen lemma werd gewijd aan De Vroede.³⁴¹ Een mogelijke reden daarvoor is dat de ‘Gentse’ historicus zich vanaf de jaren 1970 definitief toelegde op de historische pedagogiek, waarnaar hij zijn onderzoek vanaf 1964 had aangevat.³⁴² Toch moest Wils in 2001 toegeven dat De Vroede een “grondslag” had gelegd voor de wetenschappelijke belangstelling naar de Vlaamse beweging in de jaren 1960.³⁴³

Enkele opvattingen van de twee waren bovendien gelijklopend. Net als de periodieke Wils was De Vroede bijvoorbeeld bijzonder geïnteresseerd in de levensbeschouwelijke tweespalt binnen de Vlaamse beweging, hoewel die bij hem niet domineerde.³⁴⁴ De stelling dat de beweging al voor de Eerste Wereldoorlog anti-Belgisch was, was ook volgens de ‘Gentenaar’ een “artificiële schepping” ter

Maurits De Vroede (1922-2002) legde zich tot en met de jaren 1970 toe op de Vlaamse beweging. Hij zette Wils aan om zijn inzichten over de katholieke Vlaamse beweging te verscherpen.

Studio Jean Decoster, *Maurits De Vroede. Borststuk*, Leuven, s.d., Antwerpen, Collectie stad Antwerpen: Letterenhuis, 32114.

³³⁷ Tollebeek, “Historiografie”, 121-22; Tollebeek wees al eerder op het belang van de twee: “Een moderne natie of een ouderwetse wereld?”, 30.

³³⁸ Witte, “Pioniers en pionierswerk”, 95.

³³⁹ Gubin, “D’une histoire nationale à l’autre : à propos de l’historiographie du mouvement flamand en Belgique”, 127.

³⁴⁰ Baerten, “Kritische beschouwingen bij recente publicaties over de Vlaamse Beweging en het nationalisme in België”, 1256.

³⁴¹ In de *EVV* kreeg De Vroede wel een lemma: Walter Prevenier, “Vroede, Maurits de”, in *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, vol. 2, onder redactie van Jozef Deleu e.a. (Tielt; Utrecht: Lannoo, 1975), 1992.

³⁴² Depaepe en D’hoker, “Het wetenschappelijk werk van Maurits De Vroede”, 16.

³⁴³ Wils, “De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging”, 1283, voetnoot 1.

³⁴⁴ Maurits De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856: bijdrage tot een meer verantwoorde kennis van haar evolutie*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren 41 (Brussel: Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1960), xviii.

ondersteuning van het activisme en Vlaams-nationalisme.³⁴⁵ Bovendien streefde ook De Vroede expliciet naar een “wetenschappelijke” en academische benadering van de Vlaamse beweging, om “valse voorstellingen” van haar verleden tegen te gaan.³⁴⁶ In een enthousiaste recensie van De Vroedes *Bibliografische inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging* uit 1959 gaf Wils aan dat de historicus bij die verwetenschappelijking een grote rol speelde. Hij hoopte dat het werk “velen” ertoe zou “aanzetten – ook aan onze universiteiten! – om een onderwerp uit de nationale beweging te bestuderen.”³⁴⁷ Samenwerking was daarbij noodzakelijk. De twee wilden te weten komen “welke elementen van algemeen-Germaanse, Nederduise, ‘Duitsch-freundliche’, anti-Duitse aard, enzoverder, er te vinden zijn in de Vlaamse beweging van de negentiende eeuw”, schreef Wils aan Willemsen. Omdat daarover weinig archiefmateriaal te vinden was, schreven De Vroede en Wils “alles op wat we tegenkomen over die zaak”, zodat De Vroede dat op het einde van zijn leven in een studie kon bundelen.³⁴⁸ Het lijkt erop dat die plannen niet doorgingen.

Ondanks die gelijklopende visies en ambities waren de twee het oneens op enkele fundamentele punten. Die blijken uit De Vroedes beoordeling van Wils’ *De ontwikkeling van de gedachteninhoud van de Vlaamse Beweging tot 1914* uit 1955.³⁴⁹ De ‘Gentenaar’ recenseerde het boek in 1957 in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*. Dat blad was in 1946 ontstaan na een fusie van Geyls *Nederlandsche Historiebladen* met de *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*.³⁵⁰ Met onder andere de Utrechtse hoogleraar Geyl, de Leuvenaar Van der Essen en de Gentse mediëvisten François Ganshof en (De Vroedes promotor) Van Werveke in de redactie, symboliseerde de *Bijdragen* een toenadering van Nederlandse en Nederlandstalig-Belgische historici vanaf de jaren 1930, nadat die eerder gering was geweest.³⁵¹ In tegenstelling tot Geyl waren de Belgische redactieleden geen overtuigende Groot-Nederlanders. Hun medewerking illustreerde echter, volgens Beyen, “hun open benadering van het natieprobleem in de Lage Landen.”³⁵² Onder andere door die vier autoriteiten stond er in het blad voor Wils meer op het spel dan in de recensierubriek van *Kultuurleven*.³⁵³ De Vroede besprak het werk ook in de inleiding van *De Vlaamse beweging in 1855-56*, die getuigt van een sterke kennis van de historiografie over de Vlaamse beweging tot 1960.³⁵⁴

De historicus gaf blijk van drie inhoudelijke kritiekpunten. Dat de Vlaamse beweging tijdens de negentiende eeuw voornamelijk een katholieke beweging was, was ten eerste “aanvechtbaar”: “De liberale stroming in de Vlaamse Beweging wordt hier stellig onrecht aangedaan.”³⁵⁵ Hij herinnerde Wils daar duidelijk vaker aan: “Eergisteren-avond is Maurits De

³⁴⁵ De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, x, xvi; Maurits De Vroede, “Review van Hendrik Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, vol. 1 (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1963)”, *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 19, nr. 2 (1964): 180.

³⁴⁶ De Vroede, “Review van Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, vol. 1”, 178; Zie ook: De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, xvi.

³⁴⁷ Lode Wils, “Review van Maurits De Vroede, *Bibliografische inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging, 1830-1860*, *Bijdragen van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis* 8 (Leuven: Nauwelaerts, 1959)”, *Kultuurleven* 28, nr. 1 (1961): 68.

³⁴⁸ Wils aan Willemsen, 7 april 1957.

³⁴⁹ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*.

³⁵⁰ J. C. Boogman, “Pieter Geyl (1887-1966)”, *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 21, nr. 3-4 (1967): 269.

³⁵¹ Tollebeek, “Uitgedaagd door historische gebondenheid”, 77-79.

³⁵² Beyen, *Oorlog en Verleden*, 399; Beyen besprak de redactie van de voorloper - *Nederlandsche Historiebladen* - maar alle genoemde leden bleven redactielid na de fusie.

³⁵³ Maurits De Vroede, “Review van Lode Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914* (Antwerpen: Standaard Boekhandel, 1955)”, *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 12, nr. 1 (1957): 75-77.

³⁵⁴ De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, vii-xxiv, zie vooral xiv-xv.

³⁵⁵ De Vroede, “Review van Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*”, 75; zie ook: De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, xv.

Vroede hier nog geweest, die staat sceptisch tegenover deze stelling”, schreef hij aan Willemsen in 1959.³⁵⁶ Dat was niet het enige verschilpunt. Hoewel het “Belgische enthousiasme” na 1830 volgens De Vroede zeker groot was, had Wils dat “vurig Belgische” en niet-Nederlandse gevoel mogelijk overschat. Daarom was het idee van een anti-Hollandse Vlaamse beweging volgens De Vroede overroepen. “Wat de brede volkslagen betreft moge dit waar zijn, voor de meerderheid van de flaminganten geldt het zeker niet.”³⁵⁷ Ten derde had Wils volgens De Vroede niet voldoende aangetoond wat een nationale beweging precies is.³⁵⁸ De ‘Leuvense’ historicus was niet helder genoeg over het natiebegrip, terwijl dat voor De Vroede duidelijk een belangrijk aandachtspunt was.³⁵⁹

Naast die inhoudelijke twistpunten kaartte De Vroede nog een punt aan dat belangrijk is voor dit hoofdstuk, dat handelt over ‘wetenschappelijkheid’. De ‘Gentse’ historicus stelde bij die kritiek expliciet de methodologie van Wils in vraag. “De gezichtspunten van Dr. Wils moeten als onvoldoende gestaafd worden beschouwd, omdat hij te weinig bronnen heeft onderzocht.” Dat gold ook voor Wils’ *Politieke oriëntering van de Vlaamse beweging* uit 1959, schreef hij in zijn historiografische inleiding.³⁶⁰ Wils was bij zijn werk uitgegaan van de “noodzaak om ‘algemene lijnen’ te trekken”, maar voor De Vroede volstonden de “feiten” niet om de aangehaalde “conclusies te wettigen.” Daarom moest de vraag gesteld of “de tijd ervoor rijp” was: “Werd hier niet met overhaasting te werk gegaan?”³⁶¹ Wils begreep goed wat dat impliceerde: “Mijn boekje keurt hij niet alleen in konkreto, maar ook in beginsel af.”³⁶² Aansluitend kwam De Vroede tot de conclusie dat er “nog steeds [...] geen degelijke geschiedenis van de Vlaamse beweging bestaat.”³⁶³ Zo verantwoorde de ‘Gentenaar’ meteen de relevantie van zijn studie.

De Vroede gaf niet enkel kritiek, hij zocht ook naar een uitweg. Dat de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging niet wetenschappelijk was, had naar eigen zeggen twee oorzaken: “onvoldoende wetenschappelijke bronnenstudie en gebrek en objectiviteit en nauwkeurige probleemstelling.” Bij dat laatste wees hij waarschijnlijk op de onscherpe definiëring van het natiebegrip.³⁶⁴ Hoewel het bronnenmateriaal weldegelijk “buitengewoon omvangrijk” zou zijn, moesten er voornamelijk “voorstudies” ondernomen worden, voor er sprake kon zijn van synthese. Wils had die synthese volgens De Vroede te snel aangevat. Daarom beperkte De Vroede zich steeds tot een “kort tijdsbestek”, dat veel beperkter was dan de lange negentiende eeuw waarover Wils in 1955 had geschreven. *De Vlaamse Beweging in 1855-1856* is daarvan een goed voorbeeld. Door die afbakening trachtte De Vroede “qua onderzoek van de bronnen volledigheid te benaderen.” Die volledigheid was cruciaal voor het eindoordeel: “Een volledige kijk op die beweging verwerven, vereiste dat geen enkele Vlaams-Belgische publicatie uit de jaren 1855-’56 onbekend bleef.”³⁶⁵

De reactie van Wils was tweevoudig. Met de methode die De Vroede vooropstelde, ging hij niet akkoord. Ze was volgens Wils te specialistisch. “Zal hij er een uitgever voor vinden?”, vroeg hij

³⁵⁶ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 2 november 1959.

³⁵⁷ De Vroede, “Review van Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*”, 76.

³⁵⁸ De Vroede, “Review van Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*”, 76.

³⁵⁹ Dat is de rode draad doorheen zijn historiografische overzicht: De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, vii-xxiv.

³⁶⁰ De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, xv.

³⁶¹ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 75; De Vroede, “Review van Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*”, 76-77.

³⁶² Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 14 februari 1957.

³⁶³ De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, xv.

³⁶⁴ De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, xv.

³⁶⁵ De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, xvi-xvii, xxiii.

zich nog af in 1957. De ‘Gentse’ historicus had toen net zijn doctoraat afgewerkt, dat tot de publicatie in 1960 zou leiden. Voor de ‘periodieke’ Wils, die zo’n belang hechtte aan het publiceren van relevante studies, was dat een sterke uitspraak. Die motiveerde hij als volgt: “De Vroede werkt erg minutieus, maar ik vrees dat hij te weinig synthetische aanleg heeft.”³⁶⁶ De onenigheid tussen de twee benadrukt zo de waarde van een synthetisch en publiek eindproduct bij Wils. Willemsen legde in de reactie op de brief van Wils een gelijkaardige link: “En verder, wat voor maatschappelijk nut heeft de geschiedschrijving, als we nooit algemene overzichten zouden mogen schrijven.”³⁶⁷

Dat De Vroede wees op verschillende “detailfouten” in zijn boek, kon Wils weinig deren.³⁶⁸ Omdat synthese het “einddoel blijft van alle geschiedschrijving”, stonden de argumenten over de katholieke en anti-Hollandse Vlaamse beweging bij Wils centraal.³⁶⁹ Daarover wilde Wils in discussie gaan, niet over details. Anders werd de geschiedschrijving “erg minutieus”, en was ze niet te publiceren. Dat betekende niet dat Wils, in de geest van de Amsterdamse hoogleraar Jan Romein, dacht dat “hoe groter onze kennis wordt, hoe ónduidelijker en ónvaster het algemene beeld wordt, totdat ten slotte het ‘beeld’ zelf in een nevel van ‘opvattingen’ verdwijnt.”³⁷⁰ Wils geloofde in een vooruitgang van de geschiedenis via bronnenonderzoek, maar vond dat iedere uiteindelijke publicatie synthetisch van aard moest zijn. Ze moest de detailstudie overstijgen. Dat lijkt het meest fundamentele tegenargument van Wils op de kritiek van De Vroede. Willemsen reageerde nog scherper: “Zonder voorafgaande generalisatie is detailonderzoek vrijwel onmogelijk. Men moet eerst een, zij het ongenueanceerd en op vele punten foutief, beeld hebben van de periode, die men wil beschrijven, om in staat te zijn op een bepaald punt diep te graven.”³⁷¹

Toch lijkt het erop dat die kritiek van De Vroede indruk maakte op de ‘Leuvense’ historicus. Dat blijkt het duidelijkst uit een brief van Wils aan Willemsen in 1973. Hij reageerde daarin op zeer gelijkaardige kritiek van De Vroede op zijn *Politieke oriëntering van de Vlaamse beweging* uit 1959.³⁷²

Ik heb, voor wat de Vlaamse beweging betreft, die hoofdlijn getrokken in *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging (1840-1857)*. De Vroede schreef in een recensie dat ik te weinig bronnen gezien had voor zo’n konklusie, namelijk hoofdzakelijk Antwerpse. Nu kom ik, mits ploegwerk, tot een onderzoek voor het hele Vlaamse land 1840-1873, en men heet het dat zoiets niet relevant is, want nadat ze het wetsontwerp bestreden en afgetakeld hadden, hebben de liberalen toch voor het restant gestemd ...”³⁷³

Dat inhoudelijke argument komt vaker terug in het oeuvre van Wils. Volgens de historicus was aantonen dat ‘linkse’ politici meestemden op Vlaamsgezinde wetten geen motivering om het algemene katholieke karakter van de Vlaamse beweging te ontcrachten. Als liberale flaminganten op die wetten hadden gestemd, was dat enkel omdat ze die “verminkt” hadden: “zij bepaalden de limiet tot waar de katolieke flaminganten hun veel radikaler programma konden doordrukken.”³⁷⁴

³⁶⁶ Wils aan Willemsen, 14 februari 1957.

³⁶⁷ Willemsen aan Wils, 25 februari 1957.

³⁶⁸ Wils aan Willemsen, 14 februari 1957.

³⁶⁹ Wils, “Review van *Geschiedenis der Mensheid*”, 543.

³⁷⁰ Jan Romein, “Het verguisde beeld: Over het onderzoek naar de oorzaken van onze Opstand”, in *Historische lijnen en patronen: Een keuze uit de essays* (1939; Amsterdam: Querido, 1976), 148; Ik kwam de tekst op het spoor dankzij: Marnix Beyen, “Een onafwendbaar toeval: 1830 in de Belgische geschiedschrijving”, in *De erfenis van 1830*, onder redactie van Peter J. A. N. Rietbergen en Tom Verschaffel (Leuven: Acco, 2006), 75.

³⁷¹ Willemsen aan Wils, 25 februari 1957.

³⁷² Wils, *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging (1840-1857)*.

³⁷³ Antwerpen, ADVN, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), ongenummerd, scan via Nico Van Campenhout: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 23 mei 1973.

³⁷⁴ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:26, 54, 100, citaat: 148; voor “verminking”, zie bijvoorbeeld ook: Lode Wils, “De nationale bewegingen in Vlaanderen en bij de andere kleine Europese volkeren”, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 106, nr. 2 (1991): 248; Wils, *De Messias van Vlaanderen*, 22; zie ook: Van Velthoven, “De historiografie over de Vlaamse beweging”, 276.

Belangrijker is de verwijzing naar De Vroede. Die vond immers dat Wils tijdens de jaren 1950 “te weinig bronnen had gezien voor zo’n konklusie.” De passage lijkt erop te wijzen dat Wils zijn stelling over de katholieke Vlaamse beweging, onder invloed van de kritiek van De Vroede, met nieuw “ploegwerk” had benadrukt. Zo had De Vroede Wils niet aangezet om de “hoofdlijn” van zijn werk te herzien, maar wel om die robuuster te funderen, via meer empirie. *De houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19^e eeuw* uit 1972, en nieuw boek dat persstudies door licentiaatsstudenten samenbracht, was daarvan de vrucht. Wils beschouwde het expliciet als een “steviger gegrond[e]” versie van zijn *Politieke oriëntering*, die De Vroede als “onvoldoende gestaafd” had getypeerd:

“Vroegere studies die in hoofdzaak handelden over de ontwikkeling te Antwerpen van 1840 tot 1870, hadden ons tot een eerste inzicht gebracht. Het uitpluizen van de dag- en weekbladen in het hele Vlaamse land, of zelfs uit Wallonië, in vier beslissende perioden, laat toe om een meer genuanceerd en steviger gegrond oordeel te vellen.”³⁷⁵

Zo is de kritiek van De Vroede, die Wils aanzette om zijn concepten en synthese te verscherpen met meer feiten- en bronnenmateriaal, een van de redenen waarom de ‘Leuvense’ historicus over hetzelfde onderwerp bleef publiceren. Bovendien is van een ‘eenzame’ verwetenschappelijker van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging geen sprake meer: Wils erkende De Vroede expliciet als *compagnon de route* in die zoektocht naar professionaliteit. Diezelfde De Vroede had Wils in zekere zin verder ‘verwetenschappelijkt’. ‘Professionele’ nationale geschiedschrijving was immers, zo viel al te lezen in de inleiding, een praktijk van wetenschappelijke contacten. Die leidden in dit geval niet enkel tot intertekstualiteit en trokken de lijn met nationalistische publicisten – de twee benadrukten hun professionaliteit – maar vormde voor Wils een aanzet tot het verscherpen van zijn argumenten.

De identiteit van de historicus

Na zijn inhoudelijke confrontatie met De Vroede zou hij tijdens de wetenschappelijke debatten die hij voerde niet meer wijzen op het belang van “synthese” om zijn stellingen te staven. Bronnenonderzoek werd zijn belangrijkste argument. Over zijn inzichten over de Belgische oorsprong en het katholieke karakter van de Vlaamse bewegingen, schreef hij tijdens de jaren 1970 dat die enkel ontkracht waren door historici die zich nooit aan empirie hadden gewaagd.³⁷⁶ Hij trok ermee de lijn tussen de historicus en de amateur, die hij in Leuven aangeleerd had. Dat blijkt het sterkst uit een ander debat.

In de jaren 1970 voerden Wils en zijn doctoraatstudent Louis Vos een polemiek met Geyls leerlingen Willemsen en Pieter van Hees. Wils en Vos meenden dat Geyl na de Tweede Wereldoorlog een beeld van gematigdheid over zijn persoon tijdens het interbellum had geschetst. Tollebeek vat die voorstelling in *De toga van Fruin* goed samen:

“zijn politieke actie in de jaren twintig en in het begin van de jaren dertig zou ‘een strijd op twee fronten’ geweest zijn: enerzijds zou hij zich moeten hebben verzetten tegen de ‘officiële’ Belgische en Nederlandse politici die natuurlijk niets moesten hebben van de Groot-Nederlandse beweging, anderzijds tegen de extremisten van Vlaanderen.”³⁷⁷

Geyls Groot-Nederlandse geschiedvisie, die een gemeenschappelijk Nederlands “stamverwantschap” in de geschiedenis detecteerde, de scheiding der Nederlanden in de zestiende eeuw daarom betreurde en die wonde ongedaan wilde maken, was naar eigen zeggen

³⁷⁵ Wils, “Elke partij trok een eigen spoor”, 214; Het boek bevatte drie licentiaatsverhandelingen, waaruit Wils een synthetische conclusie opmaakte: Lode Wils, red., *De houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19e eeuw*, Standen en Landen 59 (Heule: UGA, 1972).

³⁷⁶ Zie bijvoorbeeld Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1: 44.

³⁷⁷ Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 324-32, citaat 328; zie ook: Vos, “De eierdans van P. Geyl”, 446.

inclusief. Hoewel Tollebeek erop wees dat Hermann von der Dunk al in 1972 vraagtekens plaatste bij dat beeld, barste de polemiek pas echt uit na de publicatie van “De eierdans van P. Geyl” in *BMGN* door Vos in 1975. Nadat Vos het eerste deel van de briefwisseling *Geyl en Vlaanderen* (1911-1927) had gelezen, kon hij het beeld van ‘gematigdheid’ dat de redacteurs Willemsen en Van Hees daarin over Geyl schetsten, niet aanvaarden.³⁷⁸ Vos kwam tot een andere conclusie over de historicus tijdens de jaren 1920: “In doelstelling was Geyl radicaal; hij wist die doelstelling alleen maar handiger te verpakken dan andere radicalen.” Tijdens de jaren 1920 was hij in werkelijkheid “een radicaal, die met veel voorzichtige strategie – eierdansend – ijverde voor de realisatie van een politiek groot-Nederland”, en dus het einde van België.³⁷⁹

Willemsen verdedigde Geyl daarop en betichtte Vos van redeneerfouten, karikatuurvorming en uit context gerukte citaten. Wie de context en het bredere oeuvre van Geyl in acht nam, zou tot de conclusie komen dat hij tijdens de jaren 1920 weldegelijk “tot de gematigde richting” behoorde en dat hij later niet “publiekelijk bewust een image van gematigdheid” had opgebouwd.³⁸⁰ Het vervolg van dit hoofdstuk geeft aan hoe Willemsen zijn beeld over Geyl ondertussen wel bijstelde, en Vos zo voor een deel (impliciet) gelijk gaf. Over de polemiek na 1975 bracht Vos al een reconstructie in *WT* in 2024.³⁸¹ Die periode komt in dit onderdeel daarom niet aan bod. Belangrijk is echter een reflectie van Vos over wat voorafging: “Ik wist toen [in 1975] ook nog helemaal niets af van het bestaan van de Nederlands-Vlaamse Historische congressen voor hoogleraren, en nog minder dat Lode Wils daar in 1974 zijn Nederlandse collega’s had geschokt met een verhaal over de radicaliserende rol van Geyl in de Vlaamse beweging van het interbellum.”³⁸² Die discussie vóór 1975 is in deze masterproef relevanter: ze was nog meer methodologisch-empirisch van aard.

Eind 1973 werd het bij Wils voor het eerst duidelijk wat de rol was van Geyl binnen het activisme en anti-Belgicisme. Hij had net de briefwisseling *Geyl en Vlaanderen* gelezen en kwam in een brief aan Willemsen tot de volgende conclusie:

“Mij dunkt het dat de zogenaamde groot-nederlanders van toen uitsluitend misschien, of toch in grote hoofdzaak, groot-hollanders waren. Dat wil zeggen dat zij niet een hereniging (kultureel en/of politiek) van de Nederlanden nastreefden, maar het verwerven voor Holland van een soort (kultureel en politiek) aanhangsel. Ben ik mis?”³⁸³

Van dat laatste was Willemsen overtuigd, blijkt uit een volgende brief. “Wat het groot-hollandisme betreft, ik zal mijn tekst braaf herzien.”³⁸⁴ In zijn uiteindelijke recensie bleef die stellingname inderdaad achterwege.³⁸⁵ Toch hield hij in diezelfde vervolgbrief grotendeels vast aan zijn standpunt.³⁸⁶ Wils koos er echter voor om zich in de correspondentie en periode in te werken, voor hij erover publiceerde: “daarna kunnen we serieus praten, want nu weet ik er te weinig van.”³⁸⁷

³⁷⁸ Vos, “De eierdans van P. Geyl”, 447.

³⁷⁹ Vos, “De eierdans van P. Geyl”, 451, 457.

³⁸⁰ Arie Wolter Willemsen, “Geyl als grootnederlander in de jaren twintig”, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 90, nr. 3 (1975): 469-73, citaat 473.

³⁸¹ Vos, “Polemiek rond ‘de eierdans van Pieter Geyl’ (1975)”, 155-72.

³⁸² Vos, “Polemiek rond ‘de eierdans van Pieter Geyl’ (1975)”, 157.

³⁸³ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 26 december 1973.

³⁸⁴ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 9 januari 1974.

³⁸⁵ Lode Wils, “Review van Pieter Van Hees en Arie Wolter Willemsen (red.) *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr P. Geyl. Brieven en notities*, vol. 1 1 (Antwerpen; Utrecht: De Nederlandsche Boekhandel, 1973)”, *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 52, nr. 3 (1974): 702-3.

³⁸⁶ Wils aan Willemsen, 9 januari 1974, zie ook Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 29 januari 1974.

³⁸⁷ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 29 mei 1973.

Vanaf de zomer van 1974 was Wils zekerder. Zijn vermoeden was correct, besloot hij. Willemsen slaagde er daarentegen volgens Wils niet in om los te komen van een “Geyliaanse visie” over het verleden.³⁸⁸ De ‘Leuvense’ historicus was zo vastberaden, dat de discussie er voor hem geen was over waarheid, maar over methode:

“Nu één voorstelling: heeft ons zo diep meningsverschil ook niet te maken met een verschil in methode en in vorming? In Leuven werden wij destijds opgeleid in de kultus van de bron, van het spring-niet-verder-dan-je-stok-lang-is, enzoverder. Resultaat: de Leuvenaars brengen in de geschiedenis veel gepietepeter voort en weinig synthese. Ik veronderstel dat Utrecht en speciaal Geyl je wat anders opgeleid hebben. Ligt daar geen verklaring?”³⁸⁹

Uit dat citaat blijkt opnieuw Wils’ voorkeur voor synthese. Zelfs De Meyer was niet synthetisch genoeg. Toch stonden de bronnen centraal in zijn argumentatie. Wils legde ook de link met andere debatten die hij voerde. Sinds hun briefwisseling in de jaren 1950 hadden de twee een meningsverschil over de rol van Frans Van Cauwelaert tijdens het interbellum. Voor Willemsen had Van Cauwelaert voor het realiseren van taalwetten “te laag gemikt”.³⁹⁰ Gesterkt door zijn onderzoek naar het interbellum in de jaren 1970, wees Wils die stelling af:

“In dezelfde lijn ligt dan allicht ons meningsverschil over Van Cauwelaert. Ik heb de bronnen onderzocht en daaruit mijn idee over Van Cauwelaert gevormd. Jij hebt die bronnen niet onderzocht, maar je vermoedt dat ik me door Van Cauwelaert heb laten beïnvloeden.”³⁹¹

In de discussie was bronnenmateriaal, en niet synthese, Wils’ belangrijkste argument.³⁹² Nadat de twee elkaar van 1976 tot 1982 slechts sporadisch schreven, herhaalde Wils zijn standpunt over de Leuvense opleiding in 1983.³⁹³ Willemsen ging niet akkoord: “Je haalt de waarde van bronnenonderzoek – waarop terecht de nadruk moet liggen (dit is overigens niet alleen een vereiste in Leuven) – en de interpretatie van bronnen door elkaar.”³⁹⁴ Toch stond het besluit van Wils vast: omdat Willemsen “sinds een kwart eeuw” geen bronnenonderzoek had verricht en bovendien de literatuur niet meer kon bijhouden, was het onmogelijk dat Willemsen “op het terrein van de geschiedschrijving zou erkend worden als de enige meester.”³⁹⁵ Omdat Willemsen niet empirisch tewerk ging, was hij volgens geen historicus meer.

De discussie toont ter conclusie aan hoe bronnenonderzoek voor Wils een fundamentele scherprechter was tussen de professionele historicus en de amateur. Net als De Meyer en Van der Essen dat deden, interpreteerde hij die geschiedschrijving (en de identiteit van ‘historicus’) als een exclusief label waarvoor voorwaarden golden. Mogelijk door de discussie met De Vroede bleef bronnenonderzoek (en niet synthese) het meest fundamentele uitgangspunt. Zo interpreteerde Wils verschillende debatten die hij voerde. Later komt nog een voorbeeld over de Belgische oorsprong van de beweging aan bod. Naar eigen zeggen was er geen discussie mogelijk, omdat de bronnen slechts één interpretatie toelieten. De scheidingslijn van Van der Essen en De Meyer tussen historicus en amateur trok hij door.

³⁸⁸ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 15 augustus 1974.

³⁸⁹ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 16 oktober 1974.

³⁹⁰ Willemsen aan Wils, 25 februari 1957.

³⁹¹ Wils aan Willemsen, 16 oktober 1974.

³⁹² Zie ook: Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brieven van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, ongedateerde dinsdag 1974; 5 januari 1976.

³⁹³ Brief van Wils aan Willemsen en Van Hees, 28 januari 1983.

³⁹⁴ Antwerpen, ADVN, Archief Lode Wils, nr. 23564/1/map “Betreft vooral...”: Brief van Arie Wolter Willemsen aan Lode Wils, 6 februari 1983.

³⁹⁵ Brief van Wils aan Willemsen en Van Hees, 28 januari 1983.

Geen theoretische “grove borstel”

Dat Wils door De Vroede aangezet werd om nog empirischer te werk te gaan, en Willemssen niet beschouwde als ‘historicus’ omdat hij dat niet deed, mag tot slot niet de schijn opwerpen dat Wils door die debatten zijn focus op synthese losliet. De voorstelling van een ‘unieke’ Belgische natie, die Wils vanaf de jaren 1950 had uitgewerkt, keerde bijvoorbeeld terug in Wils’ “meer genuanceerd en steviger gegrond oordeel” over de beweging in 1972, waartoe De Vroede hem had aangezet.³⁹⁶ Beyen gaf in zijn persoonlijke interview terecht aan hoe Wils “heel erg voor de objectieve geschiedschrijving [kon] zijn, maar hij kon ook met hele grote borstelstreken over de hele Nederlandse geschiedenis” trekken.³⁹⁷ Hij wees daarbij op een voorstelling die Wils vanaf de jaren 1990 uitwerkte van de Noordelijke Nederlanden als ‘unieke natie’ omwille van een autoritair karakter, in contrast met de Belgische ‘vrije’ natie.³⁹⁸ Hoewel dat narratief even fascinerend is als dat over de Belgische ‘unieke natie’, blijft het in deze masterproef achterwege, omdat ze niet over Nederland handelt. Vooral de volgende interpretatie van Beyen is van belang:

“Hij viel niet over kleine details. [...] Alles moest wel vanuit de bronnen groeien. Historici moesten in archieven zitten, maar tegelijkertijd was het een klein beetje zoals bij Ranke, die ook altijd wordt vereenzelvigd met dat hyperpositivisme. Ranke schrok er ook niet van terug om grote verhalen te vertellen, en vond ook dat dat moest. Ook voor Wils moest een historicus een intellectueel zijn die een verhaal te vertellen had.”³⁹⁹

Zo haalde Beyen een laatste punt aan dat relevant is. In lijn met de vorige paragrafen was synthese voor Wils enkel wenselijk als die vertrok vanuit bronnenonderzoek. De omgekeerde weg – een bij voorbaat theoretische benadering van de bronnen – was bij voorbaat uit den boze. Dat blijkt onder andere uit Wils’ recensie van *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden 1830-1849* uit 1973. Dat was de persuitgave van het doctoraat dat Els Witte in 1970 had verdedigd aan de Rijksuniversiteit Gent, onder begeleiding van Jan Dhondt.⁴⁰⁰ Naar een voorstelling van Wils had de historica daarin onder andere de ambitie om “theorieën en modellen die de politikologen hebben opgesteld” te “toetsen aan de verleden werkelijkheid, om zo aan de politieke wetenschap een bredere basis te geven.”⁴⁰¹ Witte ging inderdaad, veel meer dan Wils, uit van een interdisciplinaire geschiedschrijving.⁴⁰² Ze behoorde, aldus Tollebeek, tot een “nieuwe pragmatische generatie” Belgische historici uit de jaren 1970 die “een meer sociaalwetenschappelijke, theoretisch onderbouwde en planmatige geschiedbeoefening voorstonden.”⁴⁰³ Haar zoektocht naar het “machtsverwervingsproces” tijdens de Belgische revolutie in twintig Belgische steden was volgens de ‘Leuvense’ historicus te ambitieus: “Om dat te kunnen in ‘amper een paar jaar’ tijd, mocht ze niet aan het pietepetelen gaan op de door [Karel] Van Isacker geridiculizeerde manier, maar moest ze geschiedenis schilderen met de grove borstel:

³⁹⁶ Wils, “Elke partij trok een eigen spoor”, 214, 220.

³⁹⁷ Beyen, persoonlijk interview.

³⁹⁸ Zie onder andere: Lode Wils, “Van de Belgische naar de Vlaamse natie”, *Kultuurleven* 54 (1987): 227; Wils, *Van Clovis tot Happart*, 133-39; Lode Wils, “Het Verenigd Koninkrijk van koning Willem I (1815-1830) en de natievorming”, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 112, nr. 4 (1997): 502-16; Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*, 127-28, 182: voetnoot 352; Lode Wils, “De Nederlandse natievorming en de verhouding tot België”, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 121, nr. 1 (2006): 61-67; Lode Wils, “1830: van de Belgische protonatie naar de natiestaat [Deel 2]”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 56, nr. 4 (2007): 320-21.

³⁹⁹ Beyen, persoonlijk interview.

⁴⁰⁰ De Metsenaere, Burgelman, en Vantemsche, “Els Witte en de Belgische contemporanistiek”, 8.

⁴⁰¹ Lode Wils, “Grove borstel: review van Els Witte, *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden 1830-1848* (Brussel: Pro Civitate, 1973)”, *Standaard der Letteren*, 16 november 1973, <https://uurl.kbr.be/2254170/p14>.

⁴⁰² De Metsenaere, Burgelman, en Vantemsche, “Els Witte en de Belgische contemporanistiek”, 9, 11, 15.

⁴⁰³ Tollebeek, “Een moderne natie of een ouderwetse wereld?”, 19-20.

durven veralgemenen, hypotesen in plaats van dat eeuwig nuanceren.” Hoewel dat volgens Wils enerzijds tot een “fascinerend” eindresultaat leidde, wees hij toch vooral op “open deuren” en “zwart-wit”-techniek.⁴⁰⁴ Diezelfde toon heerst in een brief aan Willemsen: het werk was “bijzonder belangrijk”, maar “alleen had ze haar theorie mogen achterwege laten.”⁴⁰⁵ Dat bezittelijk voornaamwoord versterkte de rancune van Wils voor een theoretisch aanvangspunt verder. Geschiedschrijving die vertrok vanuit theorie was voor Wils ter conclusie niet wenselijk: die zou “het peil van onze geschiedschrijving niet verhogen.” Synthese was voor Wils dan ook geen conceptuele praktijk. Net daarom was hij tevreden dat Witte sinds haar doctoraat al enkele “knappe en indringende detailstudies” had gepubliceerd, die “een stevige basis zullen vormen voor verder synthetiserend werk.”⁴⁰⁶

Zo is het mogelijk de kern van Wils’ ‘actieve’ visie op wetenschappelijke geschiedschrijving samen te vatten. Enerzijds was die enkel mogelijk via een bronnenstudie. Wie de bronnen niet zag, was geen historicus. Het lijkt erop dat De Vroede die visie bij Wils enkel verscherpt had. Hij had de ‘Leuvense’ historicus ertoe aangezet om zijn synthese beter te funderen. Die synthese bleef steeds het einddoel van de geschiedenis. Enkel zo had de historicus “een verhaal te vertellen”, dat die vervolgens kon publiceren, in functie van de wetenschap en kennis bij het brede publiek.⁴⁰⁷ Geheel naar de visie van De Meyer maakten zowel synthese als bronnenkennis het onderscheid tussen de “amateur” en de “historicus”. Toch had Wils nóg twee idealen over de historische praktijk. Een goede geschiedschrijver verjaagde “mythen” over het verleden en plaatste de bestudeerde gebeurtenissen in hun context en tijdgeest. De mythe krijgt in het volgende onderdeel een plaats.

Reactie: een koekje van Geyls deeg

Als de bewering klopt dat de ideale geschiedschrijving voor Lode Wils tegelijk een vernieuwende en een revisionistische component had, dan betekent dat laatste niet dat zijn werk reactionair of antimodern van insteek was. Het eerste hoofdstuk toonde aan dat de periodieke Wils zijn geschiedschrijving inzette tegen een anti-Belgische, Vlaams-nationalistische en autoritaire opvatting van het verleden. Vooral omwille van hun ontwrichtende impact op de Vlaamse beweging moesten die voorstellingen tegengegaan worden. De eerder besproken “belgicistische campagne” van Wils in de jaren 1950 is daarvan een klassiek voorbeeld. Tollebeek gebruikte het ‘revisionisme’ eerder om de sterk polemische Geyl te beschrijven. Zijn ‘revisionisme’ was echter acuter. Het beoogde een ‘revisie’ van het nationaal kader, voorbij het ‘klein-Belgische’ of ‘klein-Nederlandse’ perspectief, naar een Groot-Nederlands blikveld.⁴⁰⁸ Wils stelde het Belgische nationale kader nauwelijks in vraag, zoals later besproken. Dat is echter geen fundamentele eigenschap van ‘revisionisme’, zoals blijkt uit Swerts’ bespreking van “revisionistische historici” in de jaren 1970 tot 1980 in Quebec.⁴⁰⁹

De ‘Leuvense’ historicus deed niet enkel omwille van haar maatschappelijke waarde aan ‘revisionistische’ geschiedschrijving. De praktijk krijgt juist in dit hoofdstuk een plaats omdat ze aansluit bij de visie van de historicus op kwalitatieve geschiedschrijving. Het bekampen van onwaarheden werd voor Wils een cruciale voorwaarde om zelf ‘objectieve’ uitspraken over het verleden te beargumenteren en te motiveren. Zijn teksten hielden sterk rekening met de

⁴⁰⁴ Wils, “Grove borstel”.

⁴⁰⁵ Wils aan Willemsen, 5 juli 1973.

⁴⁰⁶ Wils, “Grove borstel”.

⁴⁰⁷ Voor het citaat: Beyen, persoonlijk interview; zie eerder.

⁴⁰⁸ Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 336.

⁴⁰⁹ Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften”, 7-9.

historiografische en ‘hagiografische’ traditie over het behandelde onderwerp, en bij uitstek met geschiedschrijvers die het verleden foutief voorstelden met een politiek motief. De ‘vernieuwing’ uit het vorige onderdeel was van belang om die te ontmaskeren. “Nieuwe gegevens” plaatste hij immers in contrast met “oude flamingantenfabels.”⁴¹⁰

Die praktijk noemde de historicus echter niet zelf ‘revisionistisch’. Hij gaf aan ‘ontmythologiserend’ te werk te gaan. Die doelstelling was carrièrebepalend, besloot hij in een terugblik. Deels “omwille van de taaierheid van de overgeleverde, uit de propaganda gegroeide, mythische voorstellingen die ons geschiedbeeld bepalen” voelde hij zich “als het ware verplicht om [steeds] terug te keren naar de communautaire problematiek.”⁴¹¹

Omwille van twee redenen krijgt het mythebegrip uitgebreide aandacht in dit onderdeel. Enerzijds werd het een dominant topoi in het discours van Wils over geschiedschrijving. Zo vatte hij zijn *Flamenpolitik en Activisme* uit 1974 aan met een reflectie over mythologie en voorzag hij zijn emeritaatsbundel *Vlaanderen, België, Groot-Nederland* uit 1994 van de ondertitel *mythe en geschiedenis*.⁴¹² Bovendien gaf hij lezingen over het onderwerp en keerde het mythediscours terug in recensies.⁴¹³ Anderzijds verschoof de betekenis die hij aan het begrip gaf doorheen de jaren. In een masterproef die veel aandacht besteedt aan constanten in het werk van de historicus, zijn zulke verschuivingen van groot belang. Eén constante is opvallend. De historicus verklaarde het bestaan van “mythen” niet vanuit een studie van haar “geconstrueerde karakter van de herinnering”, met het (postmoderne) oog op discours of theorievorming.⁴¹⁴ Zoals later aangetoond wordt, beschouwde hij de ‘mythen’ als een reële verdraaiing van de werkelijkheid. Vrints sprak vooral over Wils’ “positivistisch aandoende geschiedopvatting” in die context. Daarmee impliceerde hij niet dat de historicus wetmatigheden in het verleden zocht of de methoden van de natuurwetenschappen verheerlijkte. Het mythediscours was wel deel van zijn empirisch geloof in de (steeds succesvolere) zoektocht naar objectiviteit.⁴¹⁵ Dat was allesbehalve nieuw: de zelfbewust ‘wetenschappelijke’ nationale geschiedschrijving die in de tweede helft van de negentiende eeuw groeide, had haar praktijk al beschreven als een “*myth-busting activity*.” Wils’ mythediscours is zo een nieuw voorbeeld van zijn gebondenheid aan een bredere traditie, die de scheiding tussen ‘professionele’ wetenschap en mythologie opzocht.⁴¹⁶

Het recept van Geyl

Hoewel Wils zijn geloof in objectiviteit opdeed in het empirische Leuven, kent zijn voorkeur voor het bekampen van mythen een andere oorsprong. De besproken collegedictaten van De Meyer en Van der Essen behandelen het onderwerp niet.⁴¹⁷ In Wils’ vroegste werk, dat duidelijk sporen van de Leuvense opleiding vertoont, bleef het discours achterwege. Een afgeleide van het woord is niet terug te vinden in *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging*, zijn eerste boek uit 1955. Dat geldt ook voor de persuitgave van zijn doctoraat over David uit 1954, die in 1957 bij het

⁴¹⁰ Lode Wils, “Review van Hendrik Aelvoet, *Honderd vijftig jaar verfransing in de agglomeratie en het arrondissement Brussel, 1830-1955* (Brussel: Simon Stevin, 1957)”, *Kultuurleven* 25, nr. 6 (1958): 466; zie ook Wils, “Review van Smeyers, *Vlaams Taal- en Volksbewustzijn in het Zuidnederlands Geestesleven van de 18de eeuw*”, 311.

⁴¹¹ Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie*, 10.

⁴¹² Wils, *Flamenpolitik en activisme*, 7-8; Lode Wils, red., *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis* (Leuven: Davidsfonds, 1994).

⁴¹³ De voorbeelden van verwijzingen in recensies, omwille van de weelde geselecteerd voor *WT*, zijn talrijk. Zie de bijlage van deze masterproef voor de recensies met nummer 2015, 2056, 2081, 2085, 2091, 2092, 2093, 2102, 2109, 2110, 2151, 2163. Voor de lezingen, zie vooral: Wils, schriftelijke voorbereiding van de lezing “Mythen in de geschiedenis”, 1996.

⁴¹⁴ Beyen, *Oorlog en Verleden*, 20.

⁴¹⁵ Vrints, “Wils, Lode”.

⁴¹⁶ Berger, *The Past as History*, 10; Zie ook: Lorenz, “Drawing the Line: ‘Scientific’ History between Myth-Making and Myth-Breaking”, 37.

⁴¹⁷ Smits, collegedictaat Van der Essen; Tuts, collegedictaat De Meyer; Van Roey, collegedictaat De Meyer.

Davidsonfonds verscheen.⁴¹⁸ Het opzet van die werken was nochtans revisionistisch: zijn “belgicistische campagne” had Wils met het boek uit 1955 ingezet.

De aanzet om een discours rond mythen en demythologiseren na te streven, kwam er uit een op het eerste gezicht onverwachte hoek. Wils had in 1956 het “interessante boekje” *Gebruik en misbruik der Geschiedenis* van Pieter Geyl (1887-1966) gelezen.⁴¹⁹ Dat was een analyse van de wijzigende maatschappelijke en politieke functie van de geschiedschrijving in het verleden. De focus lag op West-Europa vanaf voornamelijk de zeventiende eeuw. Die analyse was volgens de historicus fundamenteel, zeker als in rekening gehouden wordt “hoezeer een discussie van het verleden het heden raken kan.”⁴²⁰ Geyl nam niet enkel waar. Net als Wils vond hij het “misbruik” van het verleden uiterst problematisch. Al tijdens de Franse Revolutie – overigens deels veroorzaakt door het “misbruik der geschiedenis door de voorgaande generaties” – had de ambitie om de geschiedenis te herschrijven geleid tot tirannie en “militair despotisme”. Ook na die revolutie had het “misbruik” van de geschiedenis weinig goeds gebracht. Net daarom richtte Geyl zich op mythologie. Naar een eigen interpretatie had de Duitse filosoof Friedrich Nietzsche (1844-1900), aan wiens *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* uit 1874 hij de titel van zijn boek ontleende, de mythe verdedigd “als nodig voor groot en vruchtbaar leven”. Geyl zag daarentegen enkel desastreuze gevolgen van het bestaan van mythologische voorstellingen, zoals de bestaanszekerheid van het fascisme en communisme.⁴²¹ Net door die ‘totalitaire’ ideologieën had Geyl zijn vooroorlogse voorliefde voor ‘presentistische’ geschiedschrijving, die het heden als vertrekpunt van de studie van het verleden beschouwde, verlaten.⁴²²

Hoewel de historicus nooit de gehele waarheid zou bereiken en nooit kon vermijden dat de “historische noties van het publiek [...] altijd één of meer tempo’s bij die van de geleerde wereld achterblijven”, bepaalde die ontsporingen de taak van de historicus.⁴²³ Die was gelijkaardig aan de rol die de empirisch idealistische Wils eerder in *Kultuurleven* voor de historicus had opgeëist, maar vertrok expliciet vanuit het mythediscours. “Wij moeten onze functie vervullen, en dat is: naar het beste van ons kunnen de mythen ontmaskeren en de wereld alles vertellen wat wij omtrent de verleden werkelijkheid kunnen vinden: kortom, rechtmatig gebruik bevorderen en het misbruik der geschiedenis tegengaan”, klonk het in de laatste zin van zijn werk.⁴²⁴ Dat zou een lastige opdracht wezen, want:

“Als ik rond mij zie, is het eerste wat ik opmerk dat het denken van de wereld vol zit van verminkte of vervalste geschiedenis, van historische mythen die, omdat ze zo weinig verband houden met de werkelijkheid, daarom niet minder krachtig op de nationale en internationale politiek van het heden inwerken.”⁴²⁵

Die uitspraak mocht dan wel “kras” overkomen, ze was “in niets overdreven”, beargumenteerde Wils in 1962.⁴²⁶ Ze gaf Wils een nieuwe discursieve tool voor zijn “belgicistische campagne” en het verhelpen van de ‘gesputte motor’ van de Vlaamse beweging. Net als Geyl schreef hij immers een

⁴¹⁸ Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*; Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*.

⁴¹⁹ Pieter Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis: De Terry Lectures, gehouden aan Yale University, Newhaven, Conn., U.S.A., in oktober 1954*, Vertaling uit het Engels door de auteur, Historische Studies uitgegeven vanwege het Instituut voor Geschiedenis der Rijksuniversiteit te Utrecht 7 (Groningen: J.B. Wolters, 1956); Wils, “Objektieve nationale geschiedschrijving”, 368.

⁴²⁰ Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, 76.

⁴²¹ Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, 19, 36, 46-47.

⁴²² Jo Tollebeek, “The Use of History in Belgium and the Netherlands, 1945–65: Presentism and Historicism in the Work of Jan Romein, Pieter Geyl, and Leopold Flam”, *Dutch Crossing* 39, nr. 1 (2015): 64.

⁴²³ Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, 66.

⁴²⁴ Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, 76.

⁴²⁵ Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, 64.

⁴²⁶ Wils, “Geschiedschrijving van de arbeidersbeweging”, 131.

fundamentele rol toe aan het verleden in de analyse van het heden, en betreurde dat niet de wetenschappelijke interpretaties zegevierden. Het bekampen van mythen sloot bovendien perfect aan bij Wils' interpretatie van de historische praktijk. In hetzelfde artikel uit 1957 waarin Wils aangaf dat een "verdere ontwikkeling van onze nationaliteit" enkel mogelijk was via een "sereen onderzoek" van het verleden (*zie hoofdstuk 1*), signaleerde hij het boek. Na Geyls citaat over mythologie volgde een reflectie over zijn vakgebied. "Indien ergens, dan is die uitspraak toepasselijk op ons nationaal verleden. Het leven van belgisch-hollandse, vlaamse, dietse en 'boergondische' opvattingen over heden en toekomst, heeft aanleiding gegeven tot het ontstaan van evenveel historische versies, die elk van groot nut zijn geweest, en eventueel zijn, voor de strekkingen waarbij ze zich aansluiten."⁴²⁷ Niet alleen zijn favoriete onderwerp, maar ook Wils' negentiende eeuw was bij uitstek vatbaar voor mythologie: "Die ligt nog zo dicht bij ons dat er enerzijds van de voorstelling die we er over hebben nog een sterke propagandistische kracht uitgaat; en anderzijds het wetenschappelijke onderzoek erover nog maar pas op komst is."⁴²⁸ Eens hij zich tijdens de jaren 1970 verdiepte in het activisme van de Eerste Wereldoorlog, werd zijn taak nóg lastiger. "Hoe recenter het behandelde verleden, hoe heiliger de mythen", besloot hij.⁴²⁹ Tot slot kon hij door een studie van de mythe ook het verleden beter begrijpen, besloot hij later: "Wat een natie samenbindt, is niet zozeer haar verleden, als de herinnering aan dat verleden. Die herinnering wordt gevormd door het verhaal dat de elites opbouwen en doorgeven."⁴³⁰ Geyls discours over mythologie was perfect geschikt voor de historische praktijk van Wils.

Dat blijkt des te meer omdat Wils uiterst selectief uit het boek citeerde. Gedurende zijn gehele carrière zouden vooral de twee citaten over mythologie – "Als ik rond mij zie..." en "Wij moeten onze functie vervullen..." – geregeld terugkeren in zijn oeuvre en historische reflecties.⁴³¹ *Gebruik en misbruik der geschiedenis* omvatte echter een veel ruimer gamma aan stellingen, die klassiek zijn voor het naoorlogse werk van de Utrechtse historicus.⁴³² Geyl wees op het belang van praktische, eerder dan filosofische geschiedtheorie en pleitte voor de "vrijheid" van de geschiedschrijver bij de historische arbeid. Ondertussen waarschuwde hij voor een "op de spits gedreven historisme", omdat dat "tot een grenzeloos relativisme leidt."⁴³³ Even klassiek was de kritiek op de Britse historicus of "systeembouwer" Arnold Joseph Toynbee (1889-1975), één van de redenen voor zijn populariteit na de oorlog.⁴³⁴ Hetzelfde geldt voor zijn verdediging van het vrije westen en van de nationale eigenheid van Europese staten, tegen een Europese eenmaking.⁴³⁵ Al die aspecten bleven in een bespreking van het werk door Wils achterwege. Enkel het mythediscours paste binnen zijn weinig theoretische historische praktijk.

⁴²⁷ Wils, "Objektieve nationale geschiedschrijving", 268.

⁴²⁸ Wils, "Geschiedschrijving van de arbeidersbeweging", 131.

⁴²⁹ Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, 7.

⁴³⁰ Lode Wils, "Review van Frank Seberechts (red.); *Duurzamer dan graniet. Over monumenten en Vlaamse beweging*, Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd 19 (Tielt; Antwerpen: Lannoo; Perspectief Uitgaven, 2003)", *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 62, nr. 3 (2003): 233.

⁴³¹ Wils, "Objektieve nationale geschiedschrijving", 368; Wils, "Geschiedschrijving van de arbeidersbeweging", 131; Lode Wils, "Het nationaal bewustzijn in België tussen 1789 en 1831", 118; Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, 7-8; Wils, *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen*, 3; Wils, "Strijdende geschiedwetenschap?", 950; Lode Wils, "Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek", in *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*, onder redactie van Lode Wils (Leuven: Davidsfonds, 1994), 449; Wils, *Frans van Cauwelaert: Politieke biografie*, 872, 874; Wils en Vrints, *Historicus Lode Wils: 'Ik Betwijfel of België Zijn Tweehonderdste Verjaardag Haalt'*.

⁴³² Voor een overzicht: Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 323-71.

⁴³³ Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, 1, 51, 61, 69, citaat: 69.

⁴³⁴ Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, 55; Niek van Sas, "The Great Netherlands Controversy: A Clash of Great Historians", in *Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*, onder redactie van Tibor Frank en Frank Hadler, WTNS 6 (New York: Palgrave MacMillan, 2011), 166.

⁴³⁵ Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, 74-76; Voor Geyls verdediging van het westen: Tollebeek, "The Use of History in Belgium and the Netherlands, 1945-65", 62-68.

In de jaren 1950 was dat allesbehalve verwonderlijk. Zoals eerder aangegeven, dicteerde de “zwarte zuil” tijdens de jaren 1950 (en later) een anti-Belgische blik op het (recente) verleden.⁴³⁶ Ook Wils’ gebruik van het concept tijdens de jaren 1970, toen de beweging “op het toppunt van haar macht” was en Wils zijn bewust ‘demythologiserende’ *Flamenpolitik en aktivisme* publiceerde, is te verantwoorden: “Een expansieve en zegevierende Vlaamse beweging had geen behoefte aan een compromitterende analyse van het verleden”, analyseerde Bruno De Wever terecht.⁴³⁷ In die context, waarin Wils zich als een eenzame verwetenschappelijker identificeerde in een strijd tussen waar en onwaar, is het begrijpelijk dat hij het mythediscours van Geyl overnam. Vanaf de jaren 1970 maakten de staatshervormingen dat debat volgens De Wever complexer. Het proces van “een unitaire tot een federale staat” maakte het “steeds moeilijker om een geschiedenis van de Vlaamse beweging te schrijven”, onder andere omdat de geschiedenis van de Vlaamse beweging zo steeds meer kwam samenvallen met “de geschiedenis van Vlaanderen zelf.”⁴³⁸ Zo werd ook het zwart-witte mythediscours moeilijker vol te houden. “De federalisering van het land dwong tot historische reflecties die subtieler waren dan de louter ontmythologiserende geschiedschrijving. Zij waren essayistischer van aard”, besloot Tollebeek in *De Palimpsest* over de jaren 1980 en 1990.⁴³⁹ Zoals later aangetoond wordt, hield Wils ook toen vast aan zijn ‘ontmythologiserende’ taak.

Geyls tweede gezicht

Eerst verdient Geyl meer aandacht. Het blijft op het eerste gezicht opvallend dat de ‘Leuvense’ historicus zonder ironie een boek van Geyl prees. Historicus Nico Van Campenhout benoemde de Utrechtse historicus in 2024 als “een van de *bêtes noires*” van Wils.⁴⁴⁰ Het anti-Belgische streven van zijn historische én politieke Groot-Nederlandisme stond dan ook haaks op zijn “belgicistische campagne”. Toch mag het hedendaagse beeld in het Nederlandse taalgebied over Pieter Geyl niet geprojecteerd worden op de uitstekende internationale reputatie die de historicus na de Tweede Wereldoorlog genoot, ook in de Angelsaksische wereld.⁴⁴¹

Eerder kwam aan bod hoe Geyl er na de oorlog met succes in slaagde om zijn (vooroorlogse) Groot-Nederlandse engagement voor te stellen als een gematigd en veelal historisch streven.⁴⁴² Wils veroordeelde in de jaren 1950 bijvoorbeeld een politieke, radicaal anti-Belgische interpretatie van het Groot-Nederlandisme, maar stelde Geyl er nog niet mee gelijk.⁴⁴³ Anderzijds bleef Groot-Nederland in *Gebruik en misbruik der geschiedenis* volledig achterwege. Omwille van haar historiografische opzet en essayistische stijl past de bijdrage goed in het oeuvre dat Geyl na de Tweede Wereldoorlog volgens Tollebeek tot een “autoriteit” had geschapen tot buiten Nederland. Die status verwierf de historicus niet door schrijfsels over Groot-Nederland, maar door reflecties over geschiedschrijving.⁴⁴⁴ De oorsprong van het werk verduidelijkt die status. Het boek was al in 1955 verschenen in het Engels, als neerslag van enkele lezingen van

⁴³⁶ Aerts, *Kinderen van de repressie*, 132, 183, 188, 192.

⁴³⁷ De Wever, “Van wierook tot gaslucht”, 613.

⁴³⁸ De Wever, “Introductie tot de geschiedenis van de Vlaamse beweging”, 49.

⁴³⁹ Jo Tollebeek, “Het essay: Geschiedschrijving zonder vanzelfsprekendheid”, in *De palimpsest: geschiedschrijving in de Nederlanden 1500 - 2000*, vol. 1, onder redactie van Jo Tollebeek, Tom Verschaffel, en Leonard H. M. Wessels (Hilversum: Verloren, 2002), 268.

⁴⁴⁰ Nico Van Campenhout, “Afscheid van Lode Wils (1929-2024)”, Vereniging Historici Lovanienses, 17 december 2024, <https://www.vhl-alumni.be/2024/12/17/afschied-van-lode-wils-1929-2024/>.

⁴⁴¹ Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 349; van Sas, “The Great Netherlands Controversy”, 160. Daar is ook Van Campenhout zich van bewust: Van Campenhout, persoonlijk interview.

⁴⁴² Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 327-29; Vos, “Polemiek rond ‘de eierdans van Pieter Geyl’ (1975)”, 155-56.

⁴⁴³ Zie onder andere: Wils, “Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging”, 770.

⁴⁴⁴ Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 349-50.

Geyl aan de universiteit van Yale in 1954.⁴⁴⁵ Omdat “minstens de scherpe politieke kanten” van zijn Groot-Nederlandse concept al kort voor de Tweede Wereldoorlog waren “afgevijsd”, genoot de historicus ook in Leuven een goede reputatie, zeker bij Van der Essen.⁴⁴⁶ Dat contact paste binnen de eerder aangehaalde groeiende toenadering van Nederlandse en Nederlandstalig-Belgische historici vanaf de late jaren 1930.⁴⁴⁷ Zo woonde de kersverse student Wils in november 1945 een lezing bij van Geyl voor de Leuvense Historische Kring “over Nederland en België.”⁴⁴⁸

Geyl had het boek zelfs persoonlijk opgestuurd naar Wils. De ‘Leuvense’ historicus ging er oorspronkelijk van uit dat Willemsen het pakketje “in een omslag van de universiteit Utrecht” had opgestuurd: “Wie anders heeft in Utrecht mijn adres?!” De twee zonden wel vaker overdrukken of recensies naar elkaar op.⁴⁴⁹ Willemsen antwoordde dat Geyl het boek zelf verzonden had. “Jouw naam”, aldus Willemsen, “staat hier genoteerd als een van de veelbelovende jonge historici.”⁴⁵⁰ Zo’n schouderklopjes kon de historicus weldegelijk appreciëren, zoals blijkt uit een eerdere brief: “Dat mijn boek gewaardeerd wordt, ook door Prof. Geyl, doet me natuurlijk veel plezier: dat gij het hebt geïntroduceerd nog meer.”⁴⁵¹

Uiteindelijk verging het Geyl minder goed. Tollebeek beschrijft hoe de Utrechtse historicus “minder dan [zijn generatiegenoten] Huizinga en Romein” de jaren 1960 overleefde, onder andere door zijn “voorkeur voor de verhalende geschiedschrijving en zijn bijna exclusieve aandacht voor de politieke geschiedenis.”⁴⁵² Bovendien wijzigde onderzoek van Wils en Vos in de jaren 1970 en 1980 het ‘onschuldige’ beeld dat na de Tweede Wereldoorlog over het politieke ageren van Geyl in Vlaanderen en Nederland bestond.⁴⁵³ Hun publicaties leidden initieel tot een eerder besproken polemiek, maar in de jaren 1990 was het “nieuwe portret” van Geyl volgens Vos min of meer “gecanoniseerd”.⁴⁵⁴ Wils kon nu stellen dat Geyl zelf een “mythe” over de “scherpzinnige gematigdheid” van zijn verleden had gecreëerd.⁴⁵⁵ Gelijklopend stierf Geyls Groot-Nederlandse in de Belgische historiografie, naar een analyse van Witte, een “stille dood.”⁴⁵⁶ Die bevindingen mogen de oprechtheid van de interesse in Geyls mythediscours bij de jonge Wils niet doen verbleken.

Lineaire groei

Ook na de polemiek over Geyl in de jaren 1970 en 1980 zou hij blijven verwijzen naar *Gebruik en misbruik der geschiedenis*.⁴⁵⁷ Tijdens een podcastaflevering uit 2020, waarin hij ook de post uit

⁴⁴⁵ Pieter Geyl, *Use and Abuse of History*, The Terry Lectures (New Haven: Yale University Press, 1955), <https://archive.org/details/useandabuseofhistor00geyl>.

⁴⁴⁶ Jo Tollebeek, “Geyl en Van der Essen”, *Ex Officina* 1986, nr. 3 (1986): 145-48, citaat 145; van Sas, “The Great Netherlands Controversy”, 163.

⁴⁴⁷ Tollebeek, “Uitgedaagd door historische gebondenheid”, 78-79.

⁴⁴⁸ Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 15.

⁴⁴⁹ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 29 december 1956.

⁴⁵⁰ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 161765: Brief van Arie Wolter Willemsen aan Lode Wils, 25 februari 1957.

⁴⁵¹ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 22 augustus 1956.

⁴⁵² Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 371.

⁴⁵³ Voor een overzicht van het debat, met verwijzing naar de belangrijkste teksten door (hoofdrolspeler) Louis Vos: Vos, “Polemiek rond ‘de eierdans van Pieter Geyl’ (1975)”, 155-72.

⁴⁵⁴ Vos, “Polemiek rond ‘de eierdans van Pieter Geyl’ (1975)”, 166, 172.

⁴⁵⁵ Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*, 319.

⁴⁵⁶ Witte, *Natievorming in België*, 148-49.

⁴⁵⁷ Zie bijvoorbeeld: Wils, schriftelijke voorbereiding van lezing over “de (maatschappelijke) functie van de geschiedschrijving” aan de UGent, lezing op 17 december 1987, annex bij pagina 3; Antwerpen, ADVN, Archief Lode Wils, nr. 23612/2/7: Lode Wils, schriftelijke voorbereiding van een lezing over “Geschiedenis en engagement” aan de UGent, 16 maart 2000, 2; Wils, *Frans van Cauwelaert*, 872, 874; Wils, “Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek”, 449.

Utrecht aanhaalde, kon hij het nog uit het hoofd citeren.⁴⁵⁸ Toch deden zich enkele subtiele verschuivingen voor. Daarvoor is het wordt het mythediscours van Wils opgedeeld in een wetenschappelijke en een publieke component. Die eerste veranderde nauwelijks, over de tweede component werd Wils na verloop van tijd pragmatischer.

De inleiding van dit hoofdstuk maakte duidelijk dat Wils al vroeg stelde dat historici zich voor een kwalitatieve praktijk niet enkel bezig moesten houden met de studie van nieuwe bronnen over het verleden, maar ook met demythologiseren. Dat was niet eenvoudig. Hoewel mythen een bewust propagandistische oorsprong hadden, leefden ze vaak subtiel (en onbewust) door in het werk van doorwinterde historici. Daaronder rekende Wils ook zichzelf. Tot aan het einde van zijn carrière gaf hij in recensies van detailstudies toe dat hij zelf slachtoffer was geweest van de mythen over het behandelde onderwerp.⁴⁵⁹ Op dat vlak maakte hij naar eigen zeggen een getrappt proces door: “sinds 20 jaar onderzoek ik de bronnen, en ontdoe mezelf hoelanger hoemeer van de myte waarin ik aanvankelijk geloofde”, schreef hij in 1974 aan Willemsen over de Duitse oorsprong van het activisme.⁴⁶⁰ Opnieuw waren ‘vernieuwing’ tot ‘demythologisering’ communicerende vaten. Ook in *Honderd jaar Vlaamse beweging* benoemde hij de mythen die hij in het verleden had geloofd: “Ik begin me van die ban te bevrijden.”⁴⁶¹

Dat individuele proces paste hij vervolgens toe op de gehele geschiedschrijving. De overgang van een ‘mythologische’ naar een ‘wetenschappelijke’ voorstelling van het verleden bleef Wils tijdens het geheel van zijn carrière als een noodzakelijk traject binnen de professionele geschiedschrijving beschouwen. Dat is het best aan te tonen op basis van een recensie van de *Encyclopédie du Mouvement wallon (EMW)*, die hij in 2002 voor *WT* schreef. Hoewel Wils het als een “bijzonder, nuttig werkinstrument” beschouwde, had de encyclopedie volgens de historicus duidelijk meer dan louter wetenschappelijke ambities. Ze had als doel om “bij te dragen tot de natievorming van het Waalse gewest.” Haast in lijn met de visie van de periodieke Wils op geschiedschrijving en engagement had de historicus daar “niets op tegen, indien dat op een wetenschappelijk verantwoorde manier gebeurt.” Daar zat een addertje onder het gras. De geschiedschrijving van de Waalse beweging was nog te jong om zich volledig te ontvoogden van de politieke strijd.⁴⁶² Dat uitte zich volgens Wils in de beperkte ‘ontmythologisering’:

“Ze heeft zich ook nog niet gewaagd aan demystifiëring, het stelselmatig bestrijden van de propagandamythen die elke beweging voortbrengt. Dat mogen we verwachten bij een volgende uitgave, zoals dat ook gegaan is met de *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, die in haar eerste editie ook meer selectief en versluisend dan wetenschappelijk was.”⁴⁶³

De *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging (NEVB)* was inderdaad in 1998, vier jaar voor Wils’ recensie, verschenen.⁴⁶⁴ De redacteurs, waaronder Bruno De Wever, benadrukten de relevantie van die expliciet “Nieuwe” encyclopedie op basis van haar ontmythologiserende en wetenschappelijke karakter. De *EVB* uit de jaren 1970, zo beargumenteerde De Wever, was “exemplarisch voor de vergoelijkende geschiedschrijving” over de Vlaamse beweging die tot

⁴⁵⁸ Wils en Vrints, *Historicus Lode Wils: ‘Ik Betwijfel of België Zijn Tweehonderdste Verjaardag Haalt’*.

⁴⁵⁹ Lode Wils, “Review van Guido Tirelire, *Recht door. Valeer Claes 1884-1958* (Antwerpen: Vlaamse Kapucijnen, 2000)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 63, nr. 2 (2004): 125; Lode Wils, “Signalement van Jaarboek Joris van Severen, 11 (Ieper: Studiecentrum Joris van Severen, 2007)”, *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 66, nr. 4 (2007): 380.

⁴⁶⁰ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 16 oktober 1974.

⁴⁶¹ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:45-46.

⁴⁶² Lode Wils, “Review van *Encyclopédie du Mouvement Wallon*, 3 vols. (Charleroi: Institut Jules Destrée, 2000-2001)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 61 (2002): 48-50.

⁴⁶³ Wils, 50.

⁴⁶⁴ De Schryver, De Wever, en Durnez, *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*.

datzelfde decennium zó dominant was.⁴⁶⁵ Enkele gewezen collaborateurs hadden bijvoorbeeld rechtstreeks of onrechtstreeks de hagiografische toon van artikelen over de Tweede Wereldoorlog beïnvloed.⁴⁶⁶ Omdat “het onderzoek van de laatste twintig jaar” het beeld van de propagandistische voorstellingen in de *EVB* “min of meer [had] verbrijzeld”, symboliseerde de publicatie van de *NEVB* voor De Wever de overgang van de (professionele) geschiedschrijving van de Vlaamse beweging van mythologische “wierook” naar kritische, wetenschappelijke “gaslucht”.⁴⁶⁷ Bij dat narratief horen kanttekeningen. Tollebeek gaf aan de encyclopedie uit de jaren 1970 een positievere interpretatie: “De *EVB* werd gepubliceerd in de jaren die als het breukvlak binnen de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging kunnen worden aangeduid.” Onder andere over de al dan niet gebrekkige successen van het Vlaams-nationalisme en de onvermijdelijkheid van het activisme was een “interpretatiedebat” ontstaan dat zich ook in de *EVB* uitte. Bovendien zette ze de verwetenschappelijking mee in, als onderdeel van haar “infrastructuur.”⁴⁶⁸ In 2020 benadrukte oud-*EVB*-redacteur Ludo Simons (1939) de wetenschappelijke waarde van die encyclopedie, en ging hij in tegen De Wevers voorstelling over de invloed van voormalige collaborateurs, zoals Hendrik Elias.⁴⁶⁹ Die vermeende gebrekkige invloed van Elias wordt in het volgende hoofdstuk genuanceerd.

Het citaat van Wils maakt duidelijk dat zijn interpretatie eerder in lijn licht met die van Bruno De Wever. Ook voor de ‘Leuvense’ historicus capteerde de *NEVB* een brede wetenschappelijke omwenteling. Belangrijker is dat hij die evolutie naar ‘objectiviteit’ in de recensie haast als een wetmatigheid formuleerde. Toen Beyen in 2005 kanttekeningen plaatste bij een “naar het triomfalisme neigende verhaal” over die verwetenschappelijking, had hij niet voor niets ook Wils op het oog.⁴⁷⁰ Ook over de *EMW* was de historicus triomfantelijk. De academische geschiedschrijving van de Waalse beweging zou – of “dat mogen we verwachten” – een gelijkaardige evolutie kennen. Ook elders sprak hij over de “vorderingen van de geschiedschrijving in het algemeen.”⁴⁷¹ Over het succes van het terugdringen van mythen binnen het wetenschappelijke bedrijf was de historicus dan ook even enthousiast als in de jaren 1950. Het bestrijden van mythen bleef een voorwaarde voor objectiviteit.

Dat lijkt samen te hangen met het gestage succes van Wils’ campagne tegen de ‘onwaarheden’ over de Vlaamse beweging. Binnen de ‘wetenschappelijke geschiedschrijving’ werden enkele van zijn ‘ontmythologiserende stellingen’ dan ook vlug aanvaard, terwijl ze bij het brede publiek wel voor weerwerk zorgden.⁴⁷² Dat geldt in de eerste plaats voor de these over de oorsprong van de Vlaamse beweging in het Belgische enthousiasme na 1830, die Wils in 1955 uiteen had gezet. Willemsen zou die stelling tijdens zijn promotie in 1958 verdedigd hebben, waardoor ook (of: ‘zelfs’) Geyl er volgens Wils in geloofde.⁴⁷³ Elias had dan weer in *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte* geschreven dat “de nationale Vlaamse gedachte [...] in haar bedoeling, een Belgisch-nationale beweging” was. Wils’ stelling dat de beweging “ontstond uit het

⁴⁶⁵ De Wever, “Van wierook tot gaslucht”, 607.

⁴⁶⁶ De Wever, “Van wierook tot gaslucht”, 610-12; zie ook: Aerts, *Kinderen van de repressie*, 157, 193.

⁴⁶⁷ De Wever, “Van wierook tot gaslucht”, 609.

⁴⁶⁸ Jo Tollebeek, “Encyclopedie van de Vlaamse beweging (EVB)”, in *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 1, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez (Tielt: Lannoo, 1998), 1077; Zie ook: Tollebeek, “Historiografie”, 117.

⁴⁶⁹ Simons, “De EVB na 50 jaar”, 140-69, vooral 161-169.

⁴⁷⁰ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 29.

⁴⁷¹ Lode Wils, “Review van Romain Vanlandschoot, *Kapelaan Veschaeye. Biografie* (Tielt: Lannoo; Gent: Perspectief Uitgaven, 1998)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 58, nr. 2 (1999): 47.

⁴⁷² Wils, “De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging”, 1284-85: voetnoot 7.

⁴⁷³ Wils, “De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging”, 1284-85, voetnoot 7; Gerard, “Vlaanderen - België - Groot-Nederland: De visie van Lode Wils”, 646.

enthousiasme van 1830 en een Belgische bezieling had”, die Elias in een voetnoot verder verduidelijkte, was “juist, in een zekere mate.”⁴⁷⁴ Al in 1965 trok Wils daaruit zijn conclusies: “Er blijft hier dus weinig verschil in mening tussen ons”, ondanks nuances.⁴⁷⁵ Daarom, zo concludeerde ook Van Velthoven, bleef de voorstelling van een “Vlaams-Belgische tegenstelling sinds 1830” in Elias’ *gedachte* achterwege.⁴⁷⁶ In het latere werk van Wils keerde de erkenning van Elias meerdere keren terug. Dat zelfs een *nationalistische* historicus hem op dat vlak gelijk gaf, werd een argument om de stelling kracht bij te zetten.⁴⁷⁷

Ook op andere terreinen kende Wils succes. Waar de “demythologisering” in *Flamenpolitiek en aktivisme* in 1974 tot “emotionele reacties” van voornamelijk “niet-historici” had geleid, was de ontvangst door de “historici die terzake waren” meteen genuanceerd geweest. Een historicus als Arie Willemsen had dat “nieuwe verhaal” bijvoorbeeld, ondanks enkele onenigheden op “gevoelige punten”, aanvaard.⁴⁷⁸ In de jaren 1980 en 1990 evolueerde Wils’ argument over de import van het Vlaams-nationalisme volgens Beyen zelfs tot een dogma, “waarbij over het hoofd wordt gezien dat Wils in zijn recentere studies zelf al iets meer geneigd lijkt te zijn het bestaan van een anti-Belgische onderstroom voor 1914 te erkennen.”⁴⁷⁹ Op academisch vlak bleef het optimisme van Wils in de strijd tegen de mythe constant, omdat hij die succesvol achtte. De vanzelfsprekende evolutie naar ‘objectiviteit’ was er niet tegen te houden.

Geyl had in zijn “interessante” boekje echter gewaarschuwd dat de “historische noties van het publiek [...] altijd één of meer tempo’s bij die van de geleerde wereld [zouden] achterblijven.”⁴⁸⁰ Net op dat vlak boette Wils aan enthousiasme in. Enerzijds bleef hij overtuigd van een centrale maatschappelijke rol voor de historicus. Tijdens zijn periodieke periode had dat engagement zich nog sterk gericht had op het overtuigen van flaminganten van hun ongelijk over het verleden, met als doel de Vlaamse beweging te steunen. Eens hij in de jaren 1960 aan de Leuvense universiteit benoemd werd, kende hij zichzelf een bredere maatschappelijke opdracht toe. Zoals zijn promotor Lousse hem in de jaren 1950 had aangezet om zijn inzichten breed te verspreiden, zette hij zijn studenten al vroeg aan om hun werkstukken persklaar te maken.⁴⁸¹ Die doelstelling zag hij te weinig bij zijn collega’s: “Leren zij hun studenten, zelfs hun doctorandi, wel te schrijven naar een publikatie toe?”⁴⁸² In voordrachten over de maatschappelijke rol benadrukte hij dat mythologische voorstellingen bij het bredere publiek aangepakt moesten worden.⁴⁸³

Anderzijds werd hij steeds realistischer over de impact van zijn publieksgerichte mythejagen. Vanaf de jaren 1970 herhaalde hij stevast hoe de mythen bij het brede publiek “taai” en “onoverwinnelijk” waren, ondanks de onvermijdelijke vooruitgang van de wetenschap.⁴⁸⁴ Dat

⁴⁷⁴ Hendrik Jozef Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte* (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1963), 2:158-59, 418: voetnoot 11.

⁴⁷⁵ Lode Wils, “Review van Hendrik Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, vols. 2-3 (Antwerpen: De Nederlandche boekhandel, 1963; 1964)”, *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 43, nr. 2 (1965): 664.

⁴⁷⁶ Van Velthoven, “De historiografie over de Vlaamse beweging”, 235.

⁴⁷⁷ Lode Wils, “Elias of het gevecht met de geschiedenis”, 207: voetnoot 37; Wils, “De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging”, 1284.

⁴⁷⁸ Wils, “De geschiedschrijving van het activisme”, 73.

⁴⁷⁹ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 30.

⁴⁸⁰ Geyl, *Gebruik en misbruik der geschiedenis*, 66.

⁴⁸¹ Wils, “Lousse, Emile”, 434; Gevers en Vos, “Lode Wils: historicus en hoogleraar”, 38; Gevers en Vos, “Lode Wils: levenslang”, 17; Swerts, “45 jaar WT”, 300.

⁴⁸² Lode Wils, “Geschiedschrijving, maar hoe: Review van Jules Demey, *De historische twee-eenheid der Nederlanden* (Brugge: Orion, 1978)”, *Standaard der Letteren*, 8 december 1978, <https://uurl.kbr.be/2251768/p13>.

⁴⁸³ Wils, schriftelijke voorbereiding van lezing over “de (maatschappelijke) functie van de geschiedschrijving” aan de UGent, lezing op 17 december 1987, annex bij pagina 3; Wils, schriftelijke voorbereiding van een lezing over “Geschiedenis en engagement” aan de UGent, 16 maart 2000, 2.

⁴⁸⁴ Wils, “De taalpolitiek van Willem I”, 84; Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:135; Wils, “Strijdende geschiedwetenschap?”, 950; Wils, schriftelijke voorbereiding van de lezing “Mythen in de geschiedenis”, 6 (toevoeging met pen). Lode Wils, “Review van Pieter Rietbergen en Tom Verschaffel, *Broedertwist. België en Nederland en de erfenis van 1830* (’S Hertogenbosch; Leuven; Zwolle: Noordbrabants Museum; Stedelijk museum

gold zeker als een onderwerp “nog altijd gevoelsgeladen is”.⁴⁸⁵ Na zijn publicatie van *Flamenpolitik en aktivisme* “bleef de propagandavoorstelling” bijvoorbeeld “herhaald worden.”⁴⁸⁶ De belangrijkste reden daarvoor was dat het flamingante publiek niet ontvankelijk was voor ‘demythologisering’: “Tegenover zulke werken kun je niet in het wetenschappelijke strijdperk treden, want ze liggen buiten dat strijdperk.”⁴⁸⁷ Enkele flaminganten identificeerden zich zelfs expliciet met de mythe. Daarbij botste Wils mogelijk op de grenzen van zijn discours rond mythologie.⁴⁸⁸ In 2012 beargumenteerde toenmalig N-VA-voorzitter en huidig premier Bart De Wever bijvoorbeeld dat de “mythe” over de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog soms waardevoller is dan de waarheid.⁴⁸⁹ De hypothese dat de weinig subtiële aanpak van Wils, die een tegenstrijdige voorstelling van het verleden expliciet als minderwaardig beschouwde, ook averechts werkte, kan hopelijk een aanzet geven tot een discoursanalyse van het mythebegrip in de Vlaams-nationalistische pers en grijze literatuur. In het kader van deze masterproef zou zo’n analyse te ver leiden.

Wils’ pessimisme was tot slot niet oneindig. De publicatie van Frank Seberechts’ *Onvoltooid Vlaanderen* uit 2017, op bestelling van de N-VA, stelde Wils “gelukkig”, want ...

“het is bij mijn weten de eerste maal dat zulk verhaal-voor-een-nationalistisch-publiek is gezuiverd van de meeste propagandavoorstellingen die in de loop van de tijd het flamingantische geschiedbeeld hebben overwoekerd, verminkt en vervalst.”⁴⁹⁰

Die voorstellingen hadden de 21ste eeuw volgens de historicus duidelijk overleefd. Nu werden ze in een publicatie voor een nationalistisch publiek weggelaten én afgewezen. Dat was voor Wils een “verfrissend[e]” vaststelling.⁴⁹¹ Lag een bredere *shift* in Vlaams-nationalistische middens daarvan aan de basis, zoals Vrints die waarnam vanaf de jaren 1990? “Aunonomie werd voortaan bepleit op grond van nieuwe zakelijkheid in plaats van historische sentimenten.”⁴⁹² Dat is boeiende materie voor voortgezet onderzoek.

Postmoderne kritieken op de evidentie van die scheidingslijn tussen mythe en geschiedenis, die tegen het einde van de twintigste eeuw steeds meer weerklank vonden, konden de historicus tot slot weinig deren.⁴⁹³ Hij sprak toen wel over “collectieve herinnering” als een synoniem voor de mythe en ontleedde aan Benedict Anderson de “*imagined communities*”, maar herzag zijn

Vander Kelen; Mertens; Waanders, 2005)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 65, nr. 2 (2006): 159; Lode Wils, “Review van Frank Judo en Stijn Van de Perre (red.), *De prijs van de Scheiding. Het uiteenvallen van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1830-1839)* (Kapellen: Pelckmans, 2007)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 66, nr. 4 (2007): 373-74; Wils, schriftelijke voorbereiding van lezing over “de (maatschappelijke) functie van de geschiedschrijving” aan de UGent, lezing op 17 december 1987, 10; Ludwig De Vocht, “[Lode Wils:] ‘Mythen zijn sterker dan wetenschappelijke geschiedschrijving’”, *Tertio*, nr. 1080 (oktober 2020): 3; Wils en Vrints, *Historicus Lode Wils: ‘Ik Betwijfel of België Zijn Tweehonderdste Verjaardag Haalt’*.

⁴⁸⁵ Wils, “De taalpolitiek van Willem I”, 84.

⁴⁸⁶ Lode Wils, “Signalement van Bruno Yammine, *Drang nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914)* (Leuven: Davidsfonds, 2011)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 71, nr. 2 (2012): 188.

⁴⁸⁷ Wils, “Strijdende geschiedwetenschap?”, 950.

⁴⁸⁸ Tollebeek, “Historiografie”, 147-49; Dat viel ook Wils op: Lode Wils, “Twee nationaal-socialisten: Review van Jonk Vinks, *Cyriel Verschaeve - De Vlaming* (Brecht: De Roerdomp, 1978); Guido Provoost, Ward Hermans (Antwerpen: Rockox-Uitgaven, 1977)”, *Standaard der Letteren*, 13 januari 1978, <https://uurl.kbr.be/2272866/p13>.

⁴⁸⁹ Bart De Wever, “Wat Lisa Simpson ons over onszelf leert”, *De Standaard*, 24 maart 2012, <https://www.standaard.be/44579845.html>.

⁴⁹⁰ Lode Wils, “Onvoltooid Vlaanderen: Review van Frank Seberechts, *Onvoltooid Vlaanderen. Van taalstrijd tot natievorming* (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2017)”, *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 76, nr. 3 (2017): 281.

⁴⁹¹ Wils, “Onvoltooid Vlaanderen”, 282.

⁴⁹² Vrints, “Eerste Wereldoorlog”, 167.

⁴⁹³ Lorenz, “Drawing the Line: ‘Scientific’ History between Myth-Making and Myth-Breaking”, 44-51; Voor België: Witte, *Natievorming in België*, 21, 171-98, vooral 183-187.

eenvoudige definitie niet onder eventuele postmoderne druk.⁴⁹⁴ Die druk voelde hij naar alle waarschijnlijkheid niet aan. Marnix Beyen herinnert zich hoe de ‘Leuvense’ historicus zich, in tegenstelling tot zijn leerling Vos, weinig aantrok van de *cultural turn*, die die demarcatielijn aan het einde van de twintigste eeuw mee in vraag stelde.⁴⁹⁵ Wils’ ontvangst van de *Encyclopédie du Mouvement wallon* kan ook dat goed illustreren. Als de historicus wees op de mythologisering in enkele artikelen in die encyclopedie, dan verklaarde hij die onkritische beeldvorming niet – zoals Maarten Van Ginderachter dat deed – op basis van een te “gebrekkige aandacht voor conceptuele kwesties” rond natievorming bij de redacteurs, maar veelal op basis van ideologische motieven.⁴⁹⁶ Ook in zijn laatste boeken zou de strijd tegen ‘de mythe’ centraal staan.⁴⁹⁷

Het jagen op mythen impliceerde immers productiviteit. Hoewel de herinnering aan Lousse daarbij een grote rol speelde, had Geyl ook op dat vlak een indruk gemaakt. “Ik probeer te doen wat Geyl ons voorhield: alles wat we over de verleden werkelijkheid kunnen vinden, publiceren”, zei Wils in een discussie met Willemsen over de erfenis van de Utrechtse Groot-Nederlander.⁴⁹⁸ Geyl had inderdaad een lange bibliografie. Hij was de auteur bij uitstek van de polemieken.⁴⁹⁹ “Eigenlijk zou je, zoals Piet van Hees, je hele leven kunnen besteden aan Geyl. Alleen al om alles gelezen te krijgen”, schreef de Leuvense historicus in 1982.⁵⁰⁰ Door de strijd tegen de mythe centraal te stellen binnen de geschiedschrijving had hij dat op indirecte wijze zelf gedaan. Dat Wils de Groot-Nederlander vanaf de jaren 1970 zelf als een mytholoog beschouwde, was Geyls “koekje van eigen deeg.”⁵⁰¹ Zijn lange publicatielijst, onder andere over Gel, was er (voor een deel) een gevolg van.

Conclusie: ‘vernieuwend’ of ‘gebonden’?

Zoals besproken in de inleiding, wordt Wils vaak voorgesteld als de ‘eerste’ verwetenschappelijker van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging. Het eerste hoofdstuk toonde al aan dat een te eenzijdige voorstelling van die pioniersrol, onder andere door de veronderstelling dat “het flamingant-zijn iedere wetenschappelijke benadering van het verleden uitsluit”, moeilijk vol te houden is.⁵⁰² Op basis van dit hoofdstuk is het beter te stellen dat hij als eerste de Leuvense combinatie van empirie en synthese op de beweging toepaste. De ‘Gentenaar’ Maurits De Vroede was de eerste historicus die met Wils in debat ging over zijn methode en centrale bevindingen. In zekere zin kan hij getypeerd worden als een ‘verwetenschappelijker van Wils’. Hij zette de ‘Leuvense’ historicus immers aan om zijn bevindingen over de beweging verder empirisch te staven. Wils was daarom geen ‘individuele’ historicus. Onder andere Van der Essen, De Meyer, Geyl en De Vroede hadden een fundamentele impact op zijn denken over objectiviteit, empirie en het bestrijden van mythen.

⁴⁹⁴ Lode Wils, “Review van *Joris van Severen: zijn persoon, zijn gedachten, zijn invloed, zijn werk*. Jaarboek 7 (Ieper: Studiecentrum Joris van Severen, 2003)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 62, nr. 3 (2003): 235; Wils, “Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek”, 448.

⁴⁹⁵ Beyen, persoonlijk interview.

⁴⁹⁶ Maarten Van Ginderachter, “Communautaire breuklijnen en de from below-aanpak in de historiografie van de Vlaamse beweging”, *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 64, bijzonder nummer (2005): 85.

⁴⁹⁷ De Vocht, “[Lode Wils:] ‘Mythen zijn sterker dan wetenschappelijke geschiedschrijving’”, 3.

⁴⁹⁸ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 5 januari 1976.

⁴⁹⁹ Tollebeek, *De Toga van Fruin*, 335.

⁵⁰⁰ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 22 februari 1982.

⁵⁰¹ Wils en Vrints, *Historicus Lode Wils: ‘Ik Betwijfel of België Zijn Tweehonderdste Verjaardag Haalt’*; Nadat Wils uit Geyls Gebruik en misbruik der geschiedenis in de podcastaflevering had geciteerd, sprak Antoon Vrints terecht over zo’n “koekje van eigen deeg.” Het motto van dit onderdeel is daaraan ontleend.

⁵⁰² Zie daarvoor opnieuw: Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 29.

Wils' visie op objectiviteit was niet enkel actief – ze veronderstelde ook reactie. Zoals dat het geval was bij De Meyer, Van der Essen en een breder gamma aan 19de- en 20ste-eeuwse nationale historici, was het uitsluiten van amateurs en onkritische historici deel van de verantwoording van de eigen (professionele) positie.⁵⁰³ Toch sloot hij net op dat vlak een fundamentele gelijkenis met de publicisten die “mythische” voorstellingen van het verleden optekenden. Wanneer hij de “mythen” over de Vlaamse beweging en de daaruit gegroeide Vlaamse natie bekampte, stelde hij het principe van nationale geschiedschrijving niet in vraag. Hij verving de Vlaams-nationalistische voorstelling met een ander Vlaams-Belgisch nationaal verhaal, dat hij empirisch kon staven. Zoals in het volgende hoofdstuk aangehaald wordt, ging van het nationale immers een kracht uit. Wat de natie conceptueel betekende, zo benadrukte De Vroede, werkte Wils initieel niet uit. De epiloog van deze masterproef geeft aan hoe zich op dat vlak in de jaren 1990 verandering voordeed. Zo past zijn actie en reactie binnen een bredere historiografische tendens in naoorlogs Europa, zoals beschreven door Stefan Berger. Zelfbewust objectieve historici riepen in de “*long 1960s*” (van de late jaren 1950 tot de vroege jaren 1970) wel op tot een kritische reflectie over het nationale verleden, maar stelden het uitgangspunt van het nationale niet in vraag.⁵⁰⁴ Ook op dat vlak was Wils schatplichtig aan de Leuvense school. Van der Essen had wel even een transnationaal perspectief op de geschiedenis gehanteerd, maar beperkte dat tot het domein van de middeleeuwse socio-economische geschiedenis.⁵⁰⁵

Wils' gebruik van het mytheconcept, voorkeur voor synthese, zelfbewust empirisch-wetenschappelijke karakter en beperkte problematisering van de natie toont ter conclusie goed aan hoe niet enkel de ‘uniciteit’ van Wils aandacht verdient – zoals in de huldebundel in *WT* – maar ook zijn ‘gebondenheid’ aan een bredere traditie. De inleiding gaf al aan hoe nationale geschiedschrijving een praktijk was en is van intertekstualiteit. Historici met een gelijklopende of verschillende blik op het verleden ontleenden aan elkaar concepten en methoden. Dat zowel de Groot-Nederlander Geyl als de ‘Belgische’ historicus Wils mythen over het verleden bekampten, is daarvan een mooi voorbeeld. Wils is niet uit dat disciplinaire web weg te denken.

Dat geldt niet enkel voor de actie en reactie van Wils in de zoektocht naar waarheid. Na het onderzoek en de demythologisering volgde immers een narratief. De manier waarop Wils de geschiedenis van de Vlaamse beweging tastbaar maakte, met een chronologisch narratief, staat centraal in het laatste hoofdstuk.

⁵⁰³ Berger en Lorenz, “Introduction”, 10; Berger, *The Past as History*, 359.

⁵⁰⁴ Berger, *The Past as History*, 301-6.

⁵⁰⁵ Van Ginderachter en Warland, “How Regional, National, and Transnational History Has (Not) Been Written in Belgium”, 413.

Afbeelding 3.1: Hendrik Elias (1902-1973) in 1926 als *historicus*. Hij is vandaag vooral bekend als *politicus*, die tijdens de Tweede Wereldoorlog met het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) in de collaboratie trad. Desondanks “blijft zijn geschiedfilosofie deels bepalen hoe in de Vlaamse historiografie en de samenleving naar het verleden wordt gekeken”, beargumenteert Kas Swerts. Dit hoofdstuk vat aan met een vergelijking van die geschiedfilosofie met die van Lode Wils.

Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften”, 42; *Hendrik Jozef Elias, borststuk*, 1926, Antwerpen, Collectie stad Antwerpen: Letterenhuis, 15403.

Hoofdstuk 3

“Klerikale deeg” en vrijzinnige “gist”

over de wisselwerking tussen tijdgeest, agency, en verandering

In 1963 recenseerde Lode Wils in *Kultuurleven* een boek over de geschiedenis van de Vlaamse Conferentie der Balie van Antwerpen, van de hand van René Victor. In lijn met zijn nadruk op actie, prees hij Victor voor zijn “ruime opzoekingen.” Toch lag de meerwaarde van het werk elders. “Er zijn vele soorten herdenkingsuitgaven”, beargumenteerde Wils. Meestal ging het om “verzamelingen van lofartikels of teksten van redevoeringen, met veel herhalingen en nog meer gemeentplaatsen. [...] Een tweede soort zouden we de familiale kunnen noemen.” Van relevantie of synthese was telkens geen sprake. Zo waren de “talrijke intekenaars [...] er aan voor hun geld, en de weinige lezers voor hun tijd.” Victor maakte het verschil. Hoewel ook zijn boek een familiaal karakter had, voldeed het tegelijk aan een derde categorie: “De belangrijkste maar de minst talrijke, zijn degene waarin de herdenking een aanleiding werd om een brok geschiedenis te schrijven, om het optreden van de vereniging en haar invloed te schetsen in haar tijd.” Victor was daar gedeeltelijk in geslaagd.⁵⁰⁶ Wils paste het ideaal ook zelf toe. Zijn drie boeken over het Davidsfonds moesten bijvoorbeeld “meer zijn dan een kroniek van die vereniging.” De historicus wilde vooral “haar bijzondere belangrijke plaats in de ontwikkeling van de kulturele en de politieke Vlaamse beweging” beschrijven.⁵⁰⁷ Lof voor de aanwezige context, of kritiek op de gebrekkige integratie ervan, is terug te vinden in 8 recensies in *Kultuurleven*, 5 in *De Standaard der Letteren* en 22 in *WT* (Tabel 0.1). Niet enkel verenigingsgeschiedenissen moesten die toets doorstaan. De Vroedes biografie van Juliaan De Vriendt prees hij omdat die niet enkel een biografie was, “maar tegelijk een verheugende bijdrage tot onze kennis van de geschiedenis van de Vlaamse beweging.”⁵⁰⁸

Wils’ waardering voor context is in dit derde hoofdstuk van groot belang. Nadat het vorige aantoonde dat actie en reactie de bouwstenen van een goed geschiedwerk moesten zijn, stelt dit hoofdstuk zich de vraag hoe Wils die tot een narratief omvormde. Wat was Wils’ “framework” over de gang van de geschiedenis? Hoe verklaarde hij stabiliteit, en hoe motiveerde hij verandering? Wie had bovendien de *agency* om die verandering te veroorzaken? In lijn met de uitgangspunten van Lorenz, blijft het niet bij theorievorming. Ook de manier waarop Wils die theorie toepaste in de debatten over de Meetingpartij, het Daensisme en het al dan niet katholieke karakter van de Vlaamse beweging, krijgt een plaats.

Een rode draad is Wils’ aandacht voor tijdgeest. Zijn nadruk op context was immers niet enkel een methodologische vereiste om een waardevolle tekst te kunnen schrijven. De brede context of tijdgeest van een bepaalde periode had volgens de historicus een fundamentele impact op het gedrag en het succes of falen van politieke actoren. Zo was context niet louter een middel om het verleden te doorgronden en fenomenen te *verklaren*, maar zelf ook een historische actor die *bestudeerd* moest worden. Die waarneming kwam al aan bod bij de bespreking van Wils’ model over de ‘unieke natie’. Vaak was de ‘tijdsgeest’ voor Wils zelfs van groter belang dan de onvoorspelbare actie van individuen, omdat de ‘tijdsgeest’ die mee stuurde en bepaalde.

Het hoofdstuk valt uiteen in drie delen. In het eerste onderdeel vormen de drie aangehaalde debatten telkens een nieuwe bouwsteen om Wils’ begrip van tijdgeest te begrijpen

⁵⁰⁶ Lode Wils, “Review van René Victor, *Schets ener geschiedenis van de Vlaamse Conferentie der Balie van Antwerpen 1885-1960* (Antwerpen: De Vlijt, 1960)”, *Kultuurleven* 30, nr. 7 (1963): 549.

⁵⁰⁷ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:11.

⁵⁰⁸ Lode Wils, “Review van Maurits De Vroede, *Juliaan De Vriendt in de Politiek en de Vlaamse Beweging (1889-1900)* (Antwerpen: Vlaamse Boekcentrale, 1960)”, *Kultuurleven* 28, nr. 1 (1961): 68-69, citaat 69.

en verfijnen. Een tweede deel werpt een blik op sporen van tijdgeest en context in zijn eerste drie biografieën over Van Cauwelaert. Zoals besproken in de inleiding gaf Swerts immers aan dat die juist een voorbeeld zijn van Wils' gevoel voor de studie van het individu en contingentie. Een laatste onderdeel stelt zich de vraag hoe de tijdgeest volgens Wils kon veranderen.

Scheppers of producten? Wils' gevoel voor tijdgeest

Het daensisme: een stroming zonder schepper

Wils' aandacht voor tijdgeest valt het best in te leiden op basis van *Het daensisme: de opstand van het zuidvlaamse platteland*. Dat boek verscheen in 1969 in de keurreeks van het Davidsfonds en is een vroege vrucht van de nieuwe wending die Wils' carrière na zijn benoeming aan de Leuvense universiteit kreeg. Een deel van het onderzoek van de monografie was door zijn seminariestudenten uitgevoerd.⁵⁰⁹ Toch waren niet alle inzichten geheel nieuw: het boek was een uitdieping van zijn beknoptere *De oorsprong van de kristen-demokratie*, dat al in 1963 als KVHU-verhandeling was verschenen.⁵¹⁰ Anders dan de bredere christendemocratie, was het Daensisme een afscheuring van de katholieke partij. *Het Daensisme* bleef voor de historicus van grote waarde. De conclusie van het werk is terug te vinden in *Vlaanderen, België, Groot-Nederland* uit 1994.⁵¹¹

Geheel in lijn met de inzichten uit het tweede hoofdstuk, koos Wils met het werk voor vernieuwende 'actie'. Priester Adolf Daens, vaak voorgesteld als de stichter van de 'Daensistische arbeidersbeweging' in de late negentiende eeuw, was volgens Wils al goed bestudeerd. Zeker het "konflikt tussen de priester en zijn [klerikale] overheid" was al op een "definitieve manier" behandeld door historicus Karel Van Isacker. Daarom richtte Wils zich in zijn monografie op de oorsprong en bredere inbedding van de 'Daensistische beweging'.⁵¹² Op dat vlak kon zijn onderzoek wel actief en 'vernieuwend' zijn. De zoektocht naar context vormde zo een bewust doel. "Het verrassende is", zo besloot Willemsen, "dat het boek van Wils inderdaad een leemte en wel een grote leemte opvult."⁵¹³

De manier waarop context en 'tijdsgeschiedenis' in de monografie naar voren komen, wordt pas echt duidelijk op basis van een vergelijking van het boek met *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907* van de Vlaams-nationalistische historicus en VNV-politicus Hendrik Jozef Elias (1902-1973). Het verscheen in 1940, op een hoogtepunt (maar door de ondergeschiktheid aan de Duitse bezetter ook dieptepunt) van de invloed van het VNV. Volgens Bruno De Wever illustreert het gegeven dat de *historicus* Elias zich net dan bezighield met geschiedschrijving de vaststelling dat van een "'nummer twee'-status" binnen het VNV voor de *politicus* Elias geen sprake kon zijn.⁵¹⁴ Naar een voorstelling van biograaf Pieter Jan Verstraete, die daarvoor steunde op de briefwisseling van Elias, wilde de Vlaams-nationalistische politicus zich vooral bewijzen. Nadat hij zich acht jaar lang louter had toegelegd op zijn politieke carrière, wilde hij aantonen dat hij de historische arbeid nog in de vingers had. Die "weddenschap" met zichzelf had Elias naar eigen zeggen niet verloren: "Het is, geloof ik, niet te slecht uitgevallen."⁵¹⁵

⁵⁰⁹ Wils, *Het daensisme*, 234, voetnoot 42; Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie*, 11.

⁵¹⁰ Wils, *De oorsprong van de kristen-demokratie*.

⁵¹¹ Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*, 228-40.

⁵¹² Wils, *Het daensisme*, 12.

⁵¹³ Arie Wolter Willemsen, "Review van Lode Wils, *Het daensisme: de opstand van het Zuidvlaamse platteland*, Keurreeks 110 (Leuven: Davidsfonds, 1969)", *Tijdschrift voor Geschiedenis* 84, nr. 1 (1971): 117.

⁵¹⁴ Bruno De Wever, "Elias, Hendrik", De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/n/elias-hendrik>.

⁵¹⁵ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias: Biografie*, 1: Van historicus tot burgemeester 1902-1942 (Kortrijk: Eigen beheer, 2005), 402-3.

Elias' Vlaams-nationalistische overtuiging schemert weldegelijk door in het werk. Naar zijn voorstelling ageerde priester Daens tegen de "staatskatholieke partij", wat een typische anti-Belgische beschrijving is van die katholieke partij.⁵¹⁶ Bovendien bespeurde Elias met het Daensisme een voorloper van de Vlaams-nationalistische Frontpartij (1919-1939).⁵¹⁷ Toch stelde Wils later dat de historicus in *Priester Daens en de Christene Volkspartij* "heel scherp de spanning ontleedde die het ontstaan van de christen-democratie uitlokte in de katholieke partij en in de kerk."⁵¹⁸ Dat Elias in het werk geen diepgravende historische en geschiedfilosofische onderbouwing van het Vlaams-nationalisme had voorzien, in tegenstelling tot zijn eerder werk *Onze Wording tot natie* (1932) en de latere vierdelige reeks *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte 1780-1914* (1963-1965), is daarvoor een mogelijke verklaring.⁵¹⁹ Toch kon Wils ook die werken, ondanks hun (propagandistische) gebreken en een duidelijke "spanning tussen de historicus en de nationalist", in zekere mate waarderen.⁵²⁰

Elias wilde met zijn *Priester Daens en de Christelijke Volkspartij* "niet meer geven dan haar titel aankondigt: niet het leven van Priester Daens, niet de geschiedenis der Christene Volkspartij, doch de strijd van Pieter Daens en de weerslag der partijontwikkeling op zijn streven en op zijn werk."⁵²¹ Toch is de vergelijking voor deze masterproef relevant. Ze veruitwendigt de aandacht van Wils voor tijdsgeest en context en staat het toe om in een volgende onderdeel de door Swerts veronderstelde invloed van Elias op het historiografische denken van Wils bij te stellen. Bovendien is ook Wils' *Het daensisme* geen geschiedfilosofisch werk, maar een 'klassieke' brok sociaal-politieke geschiedschrijving. Tot slot staat de vergelijking toe een ietwat vergeten werk uit het oeuvre van Wils terug onder de aandacht te brengen.

Arie Willemsen gaf bovendien al in 1975 een aanzet tot de vergelijking: "Een andere opvatting, die hij [Wils] tegen Elias en K. van Isacker volhoudt, maar waarin A.W. Willemsen, die zijn andere stellingen niet onderschrijft, hem bijvalt, is dat de Vlaamsgezinden op de ontwikkeling van de christen-democratie in Vlaanderen grote invloed uitgeoefend hebben."⁵²² Zo wees hij op een belangrijk inhoudelijk verschil tussen Wils en Elias. De twee waren het wel eens over de Vlaams-nationalistische uitloper van het Daensisme in Aalst (hoewel Wils ook over andere regio's sprak), maar niet over de flamingante inbedding van de bredere christendemocratie.⁵²³ Elias benadrukte wel dat er "zonder twijfel een intensieve wisselwerking bestaan [heeft] tussen de christen-democratie en de Vlaamsche beweging". Het was zijn "vaste overtuiging dat het meer volksche en sociale flamingantisme, in groote mate, zijn uiting heeft gevonden in de Christen-democratie van Priester Daens die trouwens een gekende figuur was op de Vlaamsche landdagen." Toch leidde dat flamingantisme onder pragmatiek, waardoor "dit vraagstuk niet op

⁵¹⁶ Hendrik Jozef Elias, *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907* (Aalst: Dietschland, 1940), 73, 90; Het woord behoorde ook tot het discours van de Vlaams-nationalistische denkers Odiel Spruytte en Ward Hermans. Zie daarvoor: Bruno De Wever, "Hermans, Ward", De digitale Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/hermans-ward>; Emmanuel Gerard, "Christelijke arbeidersbeweging", De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/christelijke-arbeidersbeweging>.

⁵¹⁷ Elias, *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*, 11, 90.

⁵¹⁸ Lode Wils, "H. Elias: nationalistische historicus", *Kultuurleven* 40, nr. 3 (1973): 300; Voor een haast identieke zin: Lode Wils, "Elias of het gevecht met de geschiedenis", 203.

⁵¹⁹ Voor een kritiek: Lode Wils, "Elias of het gevecht met de geschiedenis", 203-9.

⁵²⁰ Wils, "H. Elias: nationalistische historicus", 299-301, citaat 300; zie ook: Wils, "Het nationaal bewustzijn in België tussen 1789 en 1831", 118-22.

⁵²¹ Elias, *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*, 11.

⁵²² Willemsen, "Wils, Lode", 2086; Zie ook: Arie Wolter Willemsen, *De Vlaamse Beweging van 1830 tot 1914*, Twintig eeuwen Vlaanderen 4 (Hasselt: Heidelberg-Orbis, 1974), 1:12.

⁵²³ Voor de Vlaams-nationalistische uitloper: Elias, *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*, 11, 90; Wils, *Het daensisme*, 12, 181, 208-9; Zie ook later: Lode Wils, *Frans van Cauwelaert afgewezen door Koning Albert I: Een tijdbom onder België* (Antwerpen: Houtekiet, 2003), 144.

hetzelfde plan heeft gestaan als zijn sociale bekommernis: te hard was zijn strijd op politiek en sociaal gebied, te zwaar de last die hij hier te dragen had.”⁵²⁴ Aan die stelling hield Elias later, in de *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, nog vast.⁵²⁵ Zijn visie op Daens bleef dus onveranderd.

Wils’ voorstelling van de ‘Daensistische beweging’ was fundamenteel verschillend. Enerzijds zag het er “helemaal niet naar” uit “dat het Daensisme zou ontstaan zijn om te strijden voor de politieke autonomie van de arbeiders.” Zo vormde het Daensisme “geen arbeiderspartij.”⁵²⁶ Sterker nog: de beweging was er voor Wils voornamelijk één van “een aantal flamingantische kleine burgers” die zich inzetten voor de belangen van het platteland, eerder dan die van de arbeiders, en zich zo voorstelden als vertegenwoordigers van “het volk.”⁵²⁷ Dat is een eerste verschilpunt. Elias gaf wel toe dat Daens’ Christelijke Volkspartij het even had geprobeerd om “als landelijke organisatie door te breken”, maar dat was “haar niet gelukt.”⁵²⁸ Ten tweede beschouwde Wils “de Daensisten” als “de voorhoede van de Vlaamse beweging zowel als van de christen-democratie”. De sociale en Vlaamse bekommernis sloten elkaar niet uit, maar veronderstelden elkaar.⁵²⁹ Dat Elias dat niet had ingezien, zorgde al voor “verwondering” bij Wils in 1954, nog voor hij over het onderwerp een tekst had gepubliceerd.⁵³⁰

Om die verwevenheid aan te tonen, wees Wils op een “progressieve stroming onder de kleine burgerij.” Die had sinds 1830 “onafgebroken bestaan in de katholieke opinie, en zich in het Vlaamse land meer en meer verstrengeld met de Vlaamse beweging.”⁵³¹ Die stelling had hij al verdedigd in *De oorsprong van de kristen-demokratie* uit 1963, nadat hij de grote lijnen al in 1955 had uitgezet. Niet alleen 1830, maar ook de revolutiegolf van 1848 en de uitbreiding van het cijnskiesrecht in 1870 hadden bij zo’n democratisering van de “katholieke opinie” een rol gespeeld. De besproken stroming was niet alleen “demokratisch”, maar tegelijk “flamingant”: “Mettertijd was er zelfs een ware versmelting ontstaan.”⁵³² Omdat die stroming aan de basis lag van de christendemocratie en het Daensisme, waren die erfenissen volgens Wils per definitie flamingant. Zo was het Daensisme voor Wils een zoveelste voorbeeld van de verstrengeling van de Vlaamse beweging met andere sociaal-politieke programma’s, zoals ook de Meetingpartij. Die komt in het vervolg van dit onderdeel nog aan bod.⁵³³

De verschillende voorstelling van Elias en Wils lijkt op het eerste gezicht een klassiek interpretatieverschil tussen twee historici. Toch was er geen sprake van een inhoudelijk debat tussen Wils en Elias, omdat hun “*framework*” over de betekenis van het Daensisme fundamenteel verschillend was. Nog dieper hadden de twee een haast tegenovergestelde interpretatie van stuwende krachten in het verleden. Dat leidde er toe dat Wils en Elias in zekere zin ‘naast elkaar langs’ schreven. Dat blijkt bij uitstek bij een bespreking van de oorsprong van het daensisme in beide werken.

Voor Wils was dat daensisme geen ‘Daensisme’ in de nauwe betekenis van het woord. Het mocht niet gelinkt worden aan de figuur van Daens:

“Het is opvallend dat de naam van priester Adolf Daens pas op het einde van deze studie is verschenen. Ten onrechte wordt hij gewoonlijk voorgesteld als de ziel en de spil van de beweging;

⁵²⁴ Elias, *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*, 71.

⁵²⁵ Hendrik Jozef Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte* (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1965), 4:254.

⁵²⁶ Wils, *Het daensisme*, 32, 34.

⁵²⁷ Wils, *Het daensisme*, 49, 83, 91-94, citaat 49.

⁵²⁸ Elias, *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*, 63.

⁵²⁹ Wils, *Het daensisme*, 208; Zie ook: Wils, *De oorsprong van de kristen-demokratie*, 70-71, 77-79.

⁵³⁰ Wils aan Willemsen, 20 augustus 1954.

⁵³¹ Wils, *Het daensisme*, 92.

⁵³² Wils, *De oorsprong van de kristen-demokratie*, 22-25, citaat 25; Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*, 101.

⁵³³ Wils, *De oorsprong van de kristen-demokratie*, 25-26.

hij was geen van beide. Hij was noch haar wegbereider, noch haar initiatiefnemer, noch haar inspirator, noch haar organizer, noch haar leider. Omdat hij een priester was, werd hij door de stichters bijgeroepen en vooruitgeschoven opdat ze het vertrouwen van de katholieke opinie zouden winnen.”⁵³⁴

Met die “stichters” duidde hij waarschijnlijk op de actoren die het daensisme voor het eerst in een programma goten, en zo (in de ogen van Wils) de tijdgeest verzilverden. Daaronder rekende hij onder andere de broer van Adolf: Pieter Daens.⁵³⁵ Toch verdienden vooral de Roelanders uit Ninove een pluim op hun hoed. Volgens Wils was het “typische Daensisme” in die regio “nog meer” aanwezig dan in Aalst.⁵³⁶ Zoals bij de debatten uit het tweede hoofdstuk wijdde Wils dat niet aan een interpretatieverschil, maar aan een bronnenkwestie. De Roelanders waren “er in de geschiedenis het slachtoffer van geworden dat van de Ninoofse weekbladen heel weinig bewaard is”, maar speelden weldegelijk een belangrijke rol.⁵³⁷ Toch was ook die rol niet doorslaggevend:

“Maar zelfs door het zwaartepunt te verleggen van Aalst naar Ninove, hebben we nog geen voldoende geografische verruiming bereikt. De beweging van de Roelanders was een lokale uiting van een stroming die zich vooral deed gelden in de taalstreek van het Kortrijkse over Menen, Moeskroen, Oudenaarde, Geraardsbergen, Ninove, tot Halle, onder de poorten van de hoofdstad. [...] Om het Daensisme te bestuderen mogen we ons niet langer in hoofdzaak beperken tot het arrondissement Aalst, al blijft dat onbetwistbaar het enige waar het is doorgebroken.”⁵³⁸

Dat citaat onthult de ware ambitie van Wils’ *Het daensisme*. Het had wel aandacht voor “lokale uitingen” van het Daensisme in onder andere Aalst en Ninove, maar probeerde vooral grip te krijgen op een bredere, stuwende stroming die die “lokale uitingen” bepaalde. Als Wils in zijn conclusie een definitie van ‘het Daensisme’ zocht, sprak hij niet toevallig over een verschijnsel dat “spontaan” ontstond.⁵³⁹ De historicus kon niet op één cruciaal startpunt wijzen, noch op één figuur die het vuur in de lont stak. Dat was naar zijn interpretatie onomelijk, omdat de beweging al een oorsprong had vooraleer ze concreet werd. Zo zag Wils bij een lezing van *De Klauwaert* uit Brugge “als het ware het nog ongebooren Daensisme groeien van jaar tot jaar.”⁵⁴⁰ Het optreden van de Roelanders in Ninove en vooral Adolfs broer Pieter Daens in Aalst was zo slechts een “uiting”, een concretisering, van “het wijd verspreide maar vage verlangen naar een vernieuwing van de katholieke partij” in de besproken regio en een product van een “groeikrisis in de werking van het parlementaire stelsel in België.”⁵⁴¹

De analyse van Elias was volledig verschillend. Voor hem was het socialere Daensisme bij uitstek een product van het handelen van priester Daens. Op dat vlak was *Priester Daens en de Christene Volkspartij* een perfecte toepassing van Elias’ contingente geschiedfilosofie. In 2018 toonde Kas Swerts overtuigend aan dat de geschiedfilosofie van Elias vaak foutief voorgesteld wordt. Ze doelde daarmee onder andere op de bespreking van Elias door Wils in “Elias of het gevecht met de geschiedenis.”⁵⁴² Waar Wils sterk de nadruk legde op teleologie in Elias’ *Onze wording tot natie* en *De geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, was Elias volgens Swerts vooral overtuigd van het contingente verloop van de geschiedenis. Zij weerlegt het teleologische denken van de Vlaams-nationalistische historicus niet, maar toont aan hoe onverwachte externe factoren ervoor zorgden dat de geschiedenis voor Elias gekenmerkt werd door een “*plethora of possibilities*

⁵³⁴ Wils, *Het daensisme*, 200-201.

⁵³⁵ Wils, *Het daensisme*, 13, 17, 201.

⁵³⁶ Wils, 96; zie ook Wils, *De oorsprong van de kristen-demokratie*, 61.

⁵³⁷ Wils, *Het daensisme*, 202.

⁵³⁸ Wils, *Het daensisme*, 202.

⁵³⁹ Wils, *Het daensisme*, 200.

⁵⁴⁰ Wils, 190; voor diezelfde vaststelling: Wils, *De oorsprong van de kristen-demokratie*, 35.

⁵⁴¹ Wils, *Het daensisme*, 105, 171.

⁵⁴² Lode Wils, “Elias of het gevecht met de geschiedenis”, 193-209.

and different outcomes.” In die filosofie kreeg zowel de individuele vrijheid als wil een cruciale plaats in de gang van de geschiedenis.⁵⁴³ Daarom, zo verduidelijkte Swerts recenter in *WT*, moest de geschiedenis voor Elias een studie zijn van de “menselijke gedachte”, en typeerde hij de natie als een ‘wilsnatie’. Het vrije handelen van het individu, en het denken dat daarbij gepaard ging, moest centraal staan, want net dat gaf de geschiedenis richting.⁵⁴⁴

Elias’ beschrijving van Adolf Daens conformeert met die filosofie. Waar Daens volgens Wils slechts een product was van een bredere stroming, was de priester voor Elias van scheppende kracht. Elias stelde niet dat het Daensisme ophield bij de stadspoorten van Aalst, maar situeerde daar wel haar ontstaan:

“De beweging der Christelijke Volkspartij, die rond zijn [Adolf Daens’] persoon was ontstaan en waarop zijn persoonlijkheid haar stempel had gedrukt, was uitgegroeid buiten het arrondissement Aalst en had krachten ontketend die Priester Daens niet meer beheerschte, omdat de logische ontwikkeling van toestanden en opvattingen tot gevolgtrekkingen leidden die hij wellicht vooraf niet had overwogen en voorzien.”⁵⁴⁵

Daens’ *agency* was dan wel afgenomen omwille van het succes van zijn beweging; zijn individuele “persoonlijkheid” had “haar stempel gedrukt” op haar wezen. Daarom kwamen de twee tot een verschillende inhoudelijke interpretatie van het flamingantisme binnen het daensisme, waarop Willemssen wees. Voor Elias was Adolf Daens de voorman van de daensistische beweging. Als hij zich te veel bezighield met de sociale strijd en daarom zijn flamingantisme verloochende, kon ‘zijn’ beweging niet Vlaamsgezind zijn.⁵⁴⁶ Voor Wils was Adolf Daens slechts een product van een democratisch-flamingante ‘tijdsgeest’. De uiting daarvan bij Daens – die Wils overigens flamingant vond – was slechts van secundair belang. Dat de beweging waarvan Daens een product was een flamingant karakter had, was voor hem voldoende.

Het verschillende “*framework*” uitte zich ook in het bronnengebruik van de twee. Bij zijn concretisering van de tijdsgeest botste Wils op de limieten van de empirie. Voor een studie van de bredere “stroming” in “Zuid-Vlaanderen” kon hij enkel een beroep doen op “brokstukken van bronnen”, terwijl de weekbladen van Adolfs broer Pieter Daens wel goed bewaard bleven voor de periode tussen 1870 en 1892. Zo kon hij slechts onrechtstreeks een geschiedenis van de Zuid-Vlaamse stroming schrijven. “Een historicus moet soms doen zoals de man uit het verhaaltje, die zijn verloren sleutel niet ging zoeken waar hij hem had laten vallen, maar onder de lantarenpaal waar het licht scheen...”, schreef hij.⁵⁴⁷ Vooral omdat Daens veel bronnen had gelaten, was hij een relevant figuur. Ze gaf de historicus toegang tot een bredere “stroming”, “milieu” of “atmosfeer”.⁵⁴⁸ Ondertussen zocht hij naar de Daensistische tijdsgeest in bladen zoals *De Klauwaert* uit Brugge. Omdat zij geen egodocumenten waren, waren zij daarvoor bij uitstek gericht. Los van alle pragmatiek – Elias werkte volgens Verstraete slechts een half jaar aan het boek – hanteerde Elias, mede door zijn verschillende geschiedfilosofie, een andere benadering. Hij gaf de voorkeur aan een persoonlijker interpretatie, en richtte zich voor zijn onderzoek op individuen die direct contact hadden met Adolf Daens.⁵⁴⁹ Daarom vormde uitvoerig citeren uit de memoires van Pieter Daens en Charles Woeste voor hem geen probleem. Zo trad Adolf Daens bij voorbaat op de voorgrond. Dat was met andere woorden niet enkel het gevolg van zijn methodologische opzet om

⁵⁴³ Swerts, “A Flemish Nozdormu?”, 165-66.

⁵⁴⁴ Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften”, 34.

⁵⁴⁵ Elias, *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*, 54.

⁵⁴⁶ Elias, *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*, 71.

⁵⁴⁷ Wils, *Het daensisme*, 96.

⁵⁴⁸ Wils, *Het daensisme*, 50.

⁵⁴⁹ Verstraete, *Hendrik Jozef Elias: Biografie*, 1: Van historicus tot burgemeester 1902-1942, 402-5.

te focussen op de “strijd” van Daens en “de weerslag der partijontwikkeling op zijn streven en op zijn werk.”⁵⁵⁰

De Meetingpartij: geen lokale, maar een “nationale zending”

Het optreden van priester Daens was voor Wils een product van de ‘tijdgeest’, zonder dat die daarbij zelf veel zeggenschap had. Dat betekent niet dat ieder historisch figuur of fenomeen voor Wils een ‘marionet’ van de tijd was. Wils’ monografie over de Meetingpartij, die in 1963 verscheen, staat toe zijn begrip van ‘stromingen’ verder te verfijnen. Die Meetingpartij was voor Wils geen lokaal fenomeen:

“Het bleek ons dat ze de lokaal verhevigde drukking was van een stroming die zich in gans het land voordeed, om de katholiek-liberale twist te vervangen door een politiek van economische, sociale, democratische en nationale vooruitgang: om coalities te sluiten tussen radicalen, flaminganten en katholieken, als een nieuwe ‘unie van 1830’. Omgekeerd betekende de Meeting voor deze stroming een krachtige stimulans.”⁵⁵¹

Waar de nadruk in het eerste hoofdstuk lag op Wils’ enthousiasme voor dergelijke ‘post-unionistische’ initiatieven, dient het citaat in dit hoofdstuk in de eerste plaats als herbevestiging van Wils’ interesse in stromingen die het contingente overstegen. Over het hele land nam Wils in de jaren 1850 en 1860 samenwerking waar tussen radicalen (de “marcherende vleugel van de liberale partij”), met katholieke flaminganten.⁵⁵² Zij vonden elkaar in een “Vlaams-radikaal bondgenootschap”, onder andere omwille van hun gemeenschappelijke antimilitarisme, hoop op meer vrijhandel en wantrouwen in de “staatsmacht”, en omdat de gematigde liberale regering teleurstelde.⁵⁵³ Zo zetten ze zich naar eigen zeggen in voor de “werkelijke vraagstukken”, in plaats van de afleidingsmanoeuvres door de katholiek-liberale twist.⁵⁵⁴ Tegelijkertijd ontstond in de jaren 1850 in Antwerpen een beweging tegen de bouw van nieuwe forten rond Antwerpen, uit schrik dat de stad zo, net als bij de bestoking door Nederlandse troepen na de Belgische omwenteling, mikpunt van hevige bombardementen zou worden bij een militair conflict.⁵⁵⁵ Die twee bewegingen groeiden naar elkaar toe. De Antwerpse beweging werd immers “van bij haar aanvang” door de radicale stroming “gestuwd, en bovendien ermee verbonden door antimilitarisme, antigoevernementalisme, afkeer van de regering Rogier-Frère [...] en verheffing van de gemeentelijke belangen boven de ‘opgeschroefde’ katholiek-liberale tegenstelling.”⁵⁵⁶ Zo was de partij een “plaatselijke verwezenlijking van wat ook elders werd nagestreefd.”⁵⁵⁷ Door Wils’ belangstelling voor ‘stuwing’ kan de verhandeling over de Meetingparty getypeerd worden als een prototype van Wils’ belang voor tijdgeest.

De casus van de Meetingpartij is echter vooral belangrijk omdat ze drie nieuwe dynamieken bloot legt. In de eerste plaats beschouwde Wils de Meetingpartij niet louter als een product van de tijdstroom. Ze betekende “voor deze stroming een krachtige stimulans.” Dat de partij bestond, was immers “een uitnodiging aan de andere steden om ook ‘het doktrinaire juk af te werpen’, en van Antwerpen uit werd daarop aangestuurd, vooral door de vlaamsgezinden.”⁵⁵⁸ Bovendien had het initiële succes van de Meetingpartij “haar stempel zeer diep geslagen” op de

⁵⁵⁰ Elias, *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*, 11.

⁵⁵¹ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij [...]*, 9.

⁵⁵² Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij [...]*, 16, 70.

⁵⁵³ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij [...]*, 37-38, 71, 81, 88, 100-101.

⁵⁵⁴ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij [...]*, 81, 141, 301.

⁵⁵⁵ Daarover handelt het eerste hoofdstuk: Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij [...]*, 21-69.

⁵⁵⁶ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij [...]*, 114.

⁵⁵⁷ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij [...]*, 301.

⁵⁵⁸ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij [...]*, 215.

Vlaamse beweging, die tegelijk met de “katolieke opinie” sterker gedemocratiseerd was dan ze dat voordien was. Zo was de katholieke partij “een centrumpartij geworden”, en maakte Wils de koppeling met de christendemocratie: “Haar vernieuwing in de jaren 1860 bereidde de weg voor de opkomst van de kristen-democratie 30 jaar later.” Voor het ontstaan van de Meetingpartij waren die democratische tendensen al aanwezig, maar niet zo extreem.⁵⁵⁹ Zo toont zijn voorstelling van de tijdstroom, die zich niet beperkt tot die van het radicalisme en de Meetingpartij, gelijkenissen met de duale “*structuration theory*” van antropoloog Anthony Giddens. Geschiedtheoreticus William Sewell vatte die als volgt samen. Wie “*structures*” door “*stroming*” vervangt, herkent het model van Wils:

“Structures shape people’s practices, but it is also people’s practices that constitute (and reproduces) structures. In this view of things, human agency and structure, far from being opposed, in fact presuppose each other.”⁵⁶⁰

De Meetingpartij was enerzijds een product van de tijdgeest, maar verscherpte die verder. Het samengaan van *agency* en tijdgeest in het denken van Wils wordt verder toegelicht op basis van zijn Van Cauwelaert-biografie in het vervolg van dit hoofdstuk.

De Meetingpartij is omwille van een tweede reden relevant. Door de koppeling van een nationale aan een lokale stroming, schreef Wils niet enkel een boek over de lokale Meetingpartij, maar over het flamingantisme in de jaren 1850 en 1860 als geheel. Omdat de Meetingpartij zich inschakelde in een bredere stroming kende die zich “een nationale zending toe, en dat verklaart haar kracht.” Volgens Wils was ze net succesvol omdat ze de “eigen, heilige belangen” oversteeg voor een nationale doelstelling.⁵⁶¹ Zo toonde Wils de relevantie aan van de studie van ‘het nationale’: een “nationale zending” leidde tot een krachtige politieke realiteit. Bovendien was de lokale uiting van de Meetingpartij geen ‘bedreiging’ voor een breder nationaal narratief. Integendeel: het lokale werd een onderdeel van een groter nationaal kader. Zo behoorde Wils tot een lange traditie aan historiografen van de nationale beweging waarover Berger schreef dat “*regional histories became building blocks of larger national histories*.”⁵⁶² De tendens bleef bij Wils niet beperkt tot de Meetingpartij. Ook het flamingante Daensisme, dat Aalst en Ninove oversteeg, illustreert de fundamentele rol voor het nationale kader – of dat nu flamingant of Belgisch was, de twee konden door elkaar spelen (*zie hoofdstuk 1*) – in Wils’ historiografie.

Dat wil niet zeggen dat Wils iedere lokale geschiedenis in een nationaal narratief inbedde. *Flamenpolitik en aktivisme* uit 1974 bevat een tegenvoorbeeld. “Zeker tijdens het eerste half jaar van de bezetting” in 1914 “vielen de flaminganten elk op hun eigen stad terug”. De (gepercipieerde) realiteit liet geen nationale blik toen, en daarom behandelde Wils het vroege activisme in Antwerpen, Brussel en Gent eerst in een lokale context. Pas vanaf het tweede oorlogsjaar werd de Vlaamse beweging in haar geheel benaderd.⁵⁶³

Tot slot toont Wils’ ‘stroming’-gedachte in de *Meetingpartij* overtuigend aan waarom hij tot het einde van zijn professionele carrière zo trouw zou blijven aan de studie van de pers. Lieve Gevers herinnert zich hoe die persstudies, die Wils vanaf zijn benoeming tot hoogleraar gedeeltelijk door studenten liet uitvoeren, vaak niet gewaardeerd werden: “Wij werden door de mediëvisten soms wat smalend *gazettenlezers* genoemd. Hoewel de pers natuurlijk een heel

⁵⁵⁹ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij* [...], 284, 289, 304.

⁵⁶⁰ William Hamilton Sewell, “A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation”, in *Logics of History: Social Theory and Social Transformation* (1992; Chicago; London: University of Chicago Press, 2005), 127.

⁵⁶¹ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij* [...], 114-15.

⁵⁶² Berger, *The Past as History*, 102, 338, 365, citaat 365.

⁵⁶³ Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, 73.

belangrijke bron is.”⁵⁶⁴ Voor het opzet van Wils was die studie inderdaad essentieel. Feitelijke info had hij ook elders kunnen treffen, maar ...

“Zij [de pers] alleen liet ons toe het politieke klimaat te benaderen, en inzicht te verwerven in de belangrijkste stromingen die het land beroerden. De meest opvallende bevinding waartoe we gekomen zijn, nl. die van een krachtige strekking naar katholiek-radikale unie in het hele land, danken we aan ons ruim onderzoek van de Antwerpse pers.”⁵⁶⁵

Enkel de pers stond toe “de belangrijkste stromingen die het land beroerden” te traceren, en na te gaan door wie ze gedragen werden, op basis van de politieke kleur van het dag- of weekblad. Hoewel die opzoeken “vooruit [gingen] als bonen knopen”, had hij daarom verschillende voorstudies over de Antwerpse pers gepubliceerd.⁵⁶⁶ In *Bijdragen tot de Geschiedenis* kon Wils bijvoorbeeld over het Antwerpse blad *De Burger* besluiten dat het “aantoont hoe een deel van de katholieke opinie te Antwerpen van 1858 af evolueerde naar een vooruitstrevend programma en naar samenwerking met de progressieve liberalen.”⁵⁶⁷ Via de pers kon ook de verspreiding van ideeën nagegaan worden. Als artikelen uit het Brusselse katholieke weekblad *La Paix* elders overgenomen werden, kon Wils bijvoorbeeld wijzen op “instemming” met de door haar uitgedragen opinie in “het Vlaamse land”.⁵⁶⁸

Tot slot waren *agency* en schatplichtigheid aan de tijdgeest ook bij de pers geen tegenstrijdigheden. Net zoals de Meetingpartij valt ze te kaderen binnen het “*structuration*”-model van Giddens. “Het is duidelijk dat de pers, ten eerste, in grote hoofdlijnen de opinie van haar publiek weergeeft, en ten tweede die opinie versterkt”, schreef Wils in *Van Clovis tot Happart*.⁵⁶⁹ Zo was de pers tijdens zijn gehele carrière niet enkel een bron, maar ook een historische actor. In zijn liberale Antwerpse weekblad had Karel Nijs de “agitatie” van de jaren 1860 bijvoorbeeld ‘aangewakkerd’.⁵⁷⁰ Het blad had de tijdgeest niet alleen *weergegeven*, maar ook *mee gevormd*.

Eénoog en het land der blinden: tijdgeest in het debat over de katholieke Vlaamse beweging

De nationale voorstelling van de Meetingpartij kon zeker op kritiek rekenen. Een voorbeeld daarvan is de postume recensie van het werk door de Brusselse katholieke hoogleraar in de negentiende-eeuwse kerkgeschiedenis Aloïs Simon (1897-1964) in het Leuvense, door Cauchie gestichte *Revue d'histoire ecclésiastique*. Over Simon had Wils geschreven dat die in zijn werk “zomin als de oudere auteurs een strekking naar een katholiek-radikale unie opgemerkt” had.⁵⁷¹ Van het tegendeel had Wils hem niet overtuigd. Simon plaatste vragen bij de manier waarop Wils verschillende specifieke uitingen van de bestudeerde stroming causaal verbond: “*Ne nous trouvons-nous pas simplement devant un parallélisme?*” Vooral de invloed van de Meetingpartij op de Belgische politiek had Wils volgens Simon onvoldoende kunnen aantonen.⁵⁷² Toch waren

⁵⁶⁴ Gevers en Vos, persoonlijk interview.

⁵⁶⁵ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij* [...], 15.

⁵⁶⁶ Wils aan Willemsen, 14 februari 1957.

⁵⁶⁷ Lode Wils, “Het Antwerpse weekblad ‘De Burger’ 1857-1859”, *Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van het oud Hertogdom Brabant* 45, nr. 4 (1962): 249.

⁵⁶⁸ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij* [...], 218-19.

⁵⁶⁹ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 163.

⁵⁷⁰ Lode Wils, “Het Antwerpse weekblad ‘La Liberté’ 1859-1862”, *Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van het oud Hertogdom Brabant* 45, nr. 4 (1962): 241.

⁵⁷¹ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij* [...], 216, voetnoot 1.

⁵⁷² Aloïs Simon (postuum), “Review van Lode Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij te Antwerpen en haar invloed op de Belgische politiek* (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1963)”, *Revue d'histoire ecclésiastique* 59, nr. 3 (1964): 960-63, citaat 961; Voor het tijdschrift: Tollebeek, “A. Cauchie en de *Revue d'histoire ecclésiastique* (1900-1922)”, 357-72.

de debatten over de Meetingpartij en het Daensisme niet van dezelfde grootteorde als die over het al dan niet katholieke karakter van de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw. Het belang van tijdgeest in het werk van Wils, dat op basis van de twee voorgaande casussen werd aangetoond, verduidelijkt Wils' positie in dat fundamentele debat.

Wils nam dat debat als volgt waar: zijn stelling dat de Vlaamse beweging verstrengeld was met een bredere progressief-katholieke stroming, werd door critici in vraag gesteld op basis van voorbeelden van individuele liberale en socialistische flaminganten. Hun individuele inspanningen waren volgens de historicus naast de kwestie, omdat de flamingante tijdgeest katholiek was. Dat argument keerde meermaals terug, onder andere in *Honderd jaar Vlaamse beweging*, maar is nergens zo duidelijk als uit verschillende brieven van Wils aan Arie Willemsen in 1973.⁵⁷³ Op wetenschappelijk vlak zat de relatie tussen de twee diep, niet enkel omwille van de discussie over Geyl. Willemsen was dan ook één van de historici die Wils' stelling van een katholieke Vlaamse beweging niet onderschreef. Zijn lemma over de 'Leuvense' historicus in de *EVb* is daarvoor indicatief.⁵⁷⁴ Hoewel Wils, geheel in zijn 'periodieke geest', aangaf dat hij enkel wilde polemiseren via publicaties, leidde het meningsverschil tussen de twee tot een "brievenbombardement" dat hij het jaar erna expliciet wilde vermijden.⁵⁷⁵ Dat bombardement was niet zinvol, want volgens Wils spraken de twee naast elkaar. Willemsen begreep het fundamentele belang van de 'tijdgeest' niet, zoals dat in vorige paragrafen uitgewerkt werd:

"Nu kun je weer de uitzonderingen aanhalen, dat hier of daar een liberaal méér vlaamsgezind was dan hier of daar een katholiek... Het gaat om de stromingen, om de massa's, om de aanhang, om de stuwkracht, en niet om individuen hier of daar."⁵⁷⁶

Flamingantisme ging niet uit van een optelsom van Vlaamsgezinden, maar van "stromingen". Op die manier vermengde Wils zijn "*framework*" over professionaliteit met zijn "*framework*" over de beweging. Een professioneel "*framework*" dat voorbij individuele casussen kon kijken, leidde tot een ander, 'correct' "*framework*" over de beweging. Dat maakte hij duidelijk in 2001: "Zodra de geschiedschrijving geen genoegen meer nam met de propagandistische voorstelling [...], moest ze nagaan welke milieus, stromingen, praktijken... dragers of stuwers waren van de waardering van de volkstaal."⁵⁷⁷ Wie desondanks uitkwam op het belang van het liberalisme in de Vlaamse beweging was volgens Wils, in lijn met het vorige hoofdstuk, geen professionele historicus. Zijn bevindingen waren, zo schreef hij in 1977, enkel bekampt door "historici die zich niet aan een bronnenstudie gezet hebben."⁵⁷⁸

De individuele argumenten van Willemsen waren daarom voor Wils onontvankelijk. Wils benadrukte een naar eigen zeggen katholiek-Vlaamse tijdgeest, die fundamenteleer doorweeg. Dat gold ook voor zijn beschrijving van de "meest strijdvaardige flaminganten in de Kamer" meteen na de Eerste Wereldoorlog, zoals Hendrik Heyman (1879-1958) en Prosper Poulet (1868-1937). Dat zij vooral uit de christelijke arbeidersbeweging voortkwamen was "geen toevallige of persoonlijke aangelegenheid, maar het gevolg van de stuwking die uit de beweging voortkwam", schreef hij in *Van Clovis tot Happart*. Anderzijds minimaliseerde hij hun *agency* niet en is de theorie van Giddens opnieuw van toepassing: "Heyman versterkte hier slechts wat er leefde aan de basis" en

⁵⁷³ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:45, 244.

⁵⁷⁴ Willemsen, "Wils, Lode", 2086-87.

⁵⁷⁵ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 22 maart 1974.

⁵⁷⁶ Antwerpen, Collectie stad Antwerpen, Letterenhuis, Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003), nr. 162142: Brief van Lode Wils aan Arie Wolter Willemsen, 23 mei 1973.

⁵⁷⁷ Wils, "De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging", 1288.

⁵⁷⁸ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:44.

had een grote stempel gedrukt op de “grote vernederlandsingswetten en de genadewet voor de activisten.”⁵⁷⁹

Zelfs de linkse “uitzonderingen” werden volgens Wils verkeerd beoordeeld. Hun flamingante karakter werd volgens de historicus vaak overdreven, omdat het contrast met de linkse stroming waartoe ze behoorden, zo groot was. Zijn oordeel over Léon Vanderkindere (1842-1906) in *Honderd jaar Vlaamse beweging* is daarvoor illustratief. De politicus en hoogleraar, die rond het derde kwart van de negentiende eeuw “vermoedelijk de meest vlaamsgezinde liberaal in de hele Kamer” was, werd volgens Wils foutief voorgesteld als uiterst flamingant. “Die man heet flamingant, en terecht, omdat in het land der blinden éénoog koning is, maar een Vanderkindere in de rechterzijde zou evenzeer terecht een wat vlaamsvoelende franskiljon heten.”⁵⁸⁰ Die metafoor keerde ook terug in de briefwisseling met Willemsen.⁵⁸¹ Wils had immers “al eens gebladerd” in het “opus magnum” van de Utrechtse historicus uit 1973. *De Vlaamse beweging van 1830 tot 1914* vond hij “indrukwekkend”, maar niet altijd even correct:

“Tweemaal schrijf je dat Van Beveren vlaamsgezind was, en tweemaal dat Verhaegen het niet was. Welk verschil tussen beiden? (Ik zal het je zeggen: de ene was katholiek, de andere socialist, en in het land der blinden is eenoog koning, zodat deze twee onverschilligen terecht een verschillende beoordeling krijgen. Maar je moet je lezers erbij zeggen waarom.)”⁵⁸²

De Vlaamse beweging was voor Wils fundamenteel katholiek omdat enkel de katholieke Vlaamse beweging het individuele oversteeg. Zo ging de discussie niet enkel over een verschillende interpretatie van wat de geschiedenis van de Vlaamse beweging was – zoals De Wever dat terecht poneerde – maar ook over wat tot de geschiedenis kon toebehoren.⁵⁸³ Het initiatief van wat Wils als “uitzonderingen” binnen de liberale en socialistische beweging benoemde, ging niet op tegen de “stuwkracht.” Dat wil niet zeggen dat hun inbreng onbelangrijk was. Zeker rond 1900 fungeerde enkele vrijzinnige intellectuelen, zoals de Gentse hoogleraar Julius Mac Leod, de “voorvechter van de vernederlandsing van de Gentse universiteit”, als “gist in het klerikale deeg van de Vlaamse beweging.”⁵⁸⁴ Door de “deeg” als klerikaal te benoemen, wees hij opnieuw op het belang van de bredere ‘stuw’ of ‘stroming’. De metafoor zou Wils meermaals gebruiken, nadat Willemsen in 1974 juist het grotere belang van de ‘liberale partij’ had willen benadrukken door die als “zuurdesem” voor te stellen.⁵⁸⁵

De drie behandelde casussen benadrukken het belang van ‘stroming’ en ‘tijdgeest’ in het denken van Wils. Zo slaagde hij erin lokale fenomenen in te schakelen binnen een breder (sub)nationaal verhaal en versterkte hij zijn positie in het debat over de katholieke Vlaamse beweging. Die aandacht voor “stromingen” staat in contrast met de contingente geschiedfilosofie van Elias. Toch is het laatste daarover niet geschreven. Swerts beargumenteerde immers eenzelfde contingentie bij Elias en Wils. Die komt in het volgende onderdeel aan bod.

⁵⁷⁹ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 185-86.

⁵⁸⁰ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:112, 140: voetnoot 148, 244, citaat 112.

⁵⁸¹ En ook elders. Zie bijvoorbeeld Wils, “Uit de geschiedenis van de Vlaamse beweging”, 683.

⁵⁸² Wils aan Willemsen, 29 mei 1973.

⁵⁸³ De Wever, “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”.

⁵⁸⁴ Lode Wils, “Frans van Cauwelaert: Zijn plaats in de Vlaamse natievorming”, *Handelingen Koninklijke Zuid-Nederlandse maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis* 55 (2001): 240.

⁵⁸⁵ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 193; Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt*, 59; Wils, *Frans van Cauwelaert: Politieke biografie*, 875; Willemsen, *De Vlaamse beweging*, 1:145.

Frans van Cauwelaert: een “man van daad” of kind van zijn tijd?

De historiografische analyse van Swerts over Elias reikt immers verder. Waar de historica in 2018 nog de contingentie in het werk van de Vlaams-nationalistische historici aankaarte, schakelde ze in een *WT*-artikel in 2025 een versnelling hoger. Over Elias kwam ze tot de volgende conclusie:

“Ondanks pogingen om zijn rol als historicus te minimaliseren, mede omwille van zijn collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog, blijft zijn geschiedfilosofie deels bepalen hoe in de Vlaamse historiografie en de samenleving naar het verleden wordt gekeken.”⁵⁸⁶

Niet alleen de inhoud, maar ook de invloed van Elias' geschiedfilosofie wordt volgens de historica tot op heden fout ingeschat. Zijn oproep tot een studie van de “‘menselijke gedachte’, die tot uiting komt in specifieke contexten en die Elias in zijn voor- en naoorlogse werken verder toelichtte”, vormde volgens Swerts “de ‘oerknal’ van de Vlaamse geschiedschrijving.”⁵⁸⁷ Zo verklaarde Swerts de “biografische overvloed” binnen de historische productie over de Vlaamse beweging die Tollebeek eerder had vastgesteld.⁵⁸⁸ In de *EVB* lag de focus bijvoorbeeld “in de eerste plaats [...] op individu's, hun *agency* en bij uitbreiding, hun intellectuele leefwereld.”⁵⁸⁹ De traditie ging overigens nog verder terug: al in 1960 wees De Vroede op de “vrij talrijke biografische studies” die over de “eerste en de tweede generatie” flaminganten waren geschreven.⁵⁹⁰ Wils wees er zelf op: “Achteraf besef ik dat het inderdaad typisch-Vlaams is dat er hier zoveel huldeboeken verschijnen aan nationaal-socialisten”, schreef hij in 1978.⁵⁹¹ Dat lijkt misschien op het eerste gezicht een evidentie, maar is zeker geen constante binnen de (sub)nationale geschiedschrijving in België. Beyen toonde bijvoorbeeld aan hoe bij de (patriottische) geschiedschrijving van de Belgische revolutie in 1830 “de gebeurtenissen [vaak] zélf als onderwerp optreden” en “de revolutionairen veeleer als lijdend voorwerp.”⁵⁹²

Voor de *EVB* toonde Swerts de invloed van Elias inderdaad overtuigend aan. Elias was, in tegenstelling tot Wils, lid van de adviesredactie van de encyclopedie. Mederedacteur Ludo Simons weerlegde de invloed van Elias in 2020 op basis van zijn vroege overlijden (1973), voor de publicatie van de *EVB* (1973; 19755).⁵⁹³ Volgens Swerts benadrukt die verklaring juist dat “elke (historiografische) associatie met Elias (liefst) zo veel mogelijk vermeden of geminimaliseerd moest en moet worden”, omwille van zijn collaboratieverleden.⁵⁹⁴ Bovendien toonde Simons in datzelfde artikel de indirecte invloed van Elias aan: “Ik herinner mij dat ik het op mij nam de vier dikke delen van Elias' *Vlaamse gedachte* uit te pluizen en alle te behandelen figuren en fenomenen op fiches te zetten, zodat we op die manier voor de negentiende eeuw een groslijst van trefwoorden hadden.”⁵⁹⁵ Anders gezegd: wie volgens Elias' Vlaams-nationalistische interpretatie tot de geschiedenis van de Vlaamse beweging in die periode behoorde, kreeg een rol in de *EVB*. Dat is niet onbelangrijk: het vorige onderdeel toont aan hoe het ‘flamingantisme’ van een individu discutabel is.

Een andere stelling van Swerts is na de lezing van dit onderdeel echter aan nuance toe. Dat Wils de contingentie bij Elias niet kon waarnemen, toonde volgens Swerts dat hij op dat vlak een gelijklopende geschiedfilosofie met Elias deelde. Wils' *Van Cauwelaert*-biografieën zouden

⁵⁸⁶ Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften”, 42.

⁵⁸⁷ Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften” 34.

⁵⁸⁸ Tollebeek, “Historiografie”, 130-31; Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften”, 24, 34.

⁵⁸⁹ Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften”, 39.

⁵⁹⁰ De Vroede, *De Vlaamse Beweging in 1855-1856*, xxi.

⁵⁹¹ Wils, “Twee nationaal-socialisten”.

⁵⁹² Beyen, “Een onafwendbaar toeval”, 82.

⁵⁹³ Simons, “De EVB na 50 jaar”, 162-64.

⁵⁹⁴ Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften”, 35.

⁵⁹⁵ Simons, “De EVB na 50 jaar”, 145.

daarvoor een “indicatief” voorbeeld zijn. Het “werk zelf (namelijk een politieke biografie)”, zou een “indicatie” zijn “dat ook Wils vanuit hetzelfde historiografische contingent uitgangspunt vertrekt als de ‘flamingantische geschiedschrijving’ die hij bekritiseert en nuanceert.”⁵⁹⁶ Dat Wils’ geschiedschrijving gelijkenissen toont met de flamingante voorstelling van het verleden, kwam al aan bod in het besluit van het tweede hoofdstuk. In zijn toektocht naar het bekampen van mythen over het nationale verleden van Vlaanderen en België stelde hij datzelfde nationale kader niet in vraag. De gelijkenis die Swerts tussen Elias en Wils waarneemt, lijkt echter van een andere grootteorde. Daarom krijgt de biografie hier uitgebreide aandacht.

De geschiedenis van de *Van Cauwelaert*-biografie bevestigt enerzijds de stelling van een sterk biografische geschiedschrijving van de Vlaamse beweging. Oorspronkelijk had de Leuvense historicus Reginald de Schryver zich om de erfenis van Van Cauwelaert ontfermd. Waar Wils zich in de jaren 1970 richtte op de “activisten” tijdens de Groote Oorlog, onder andere met *Flamenpolitik en Aktivisme*, legde de Schryver zich toen toe op wat hij de “passieven” noemde. Een publicatie van zijn gedenkschriften in 1971 waren daarvan een eerste vrucht. Andere aangekondigde publicaties uit zijn archief bleven “door andere werkzaamheden in de stijgers staan.”⁵⁹⁷ Daarom vroegen de kinderen van Van Cauwelaert – naar de herinnering van Wils – in 1987 of Wils een biografie over “de spilfiguur van de Vlaamse beweging” wilde schrijven.⁵⁹⁸ Dat de biografie er op vraag van de familie kwam, bevestigt de waarde van biografieën binnen de historiografie van de Vlaamse beweging. Uiteindelijk speelde een praktische overweging een grote rol bij de toezegging door Wils. “Dat bood mij een onverhoopte kans om zijn heel uitgebreide archief, een ware goudmijn, thuis te kunnen doornemen.”⁵⁹⁹ Eerder was de afstand tot het archief een reden geweest om het minder te verwerken: “Ik wou dat ik wat dichterbij het Van Cauwelaert-archief woonde”, schreef hij aan Willemsen in 1976.⁶⁰⁰ Hij had er ondertussen al gebruik van gemaakt voor *Flamenpolitik en Aktivisme* uit 1974.⁶⁰¹

Dat is niet het enige argument in het voordeel van Swerts. Van Cauwelaert was immers niet de enige flamingant waaraan Wils een biografie wijdde. In de jaren 1950 had Ger Schmook, die als hoofdbibliothecaris van de stad Antwerpen de collectie van het AMVC goed kende, aan Wils aangeraden om zijn doctoraatsverhandeling over Jan David te schrijven.⁶⁰² Ook zijn biografie van Joris van Severen (1894-1940) uit 1994, oprichter van het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso), kwam er naar de herinnering van Louis Vos niet op eigen initiatief, maar als deel van de onderhandelingen van het Leuvense Universiteitsarchief met de erfgenamen van de nationalistische voorman over de overdracht van zijn archief.⁶⁰³ Die voorbeelden bevestigen telkens de *voorliefde* voor biografieën binnen de historiografie van de Vlaamse beweging. Wils vervaardigde ze ook uit eigen initiatief: in 1974 schreef hij aan Willemsen dat hij een biografie over Leo Vindevogel (1888-1945) op het oog had.⁶⁰⁴ Die biografie over de Vlaamsgezinde katholieke politicus, die na de oorlog geëxecuteerd werd omwille van zijn collaboratie met de Duitse bezetter, kwam er uiteindelijk nooit. Aan het einde van zijn carrière zou hij over Vindevogel wel enkele artikelen publiceren.⁶⁰⁵

⁵⁹⁶ Swerts, “Een meccanodoos vol verschalende kreeften”, 34.

⁵⁹⁷ Tollebeek, “Een heer van stand in het historisch bedrijf. Een portret van Reginald de Schryver”, 33-34, citaten 34.

⁵⁹⁸ Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie*, 13; zie ook: Wils, *Frans van Cauwelaert: Politieke biografie*, 873.

⁵⁹⁹ Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie*, 13; zie ook: Wils, *Frans van Cauwelaert: Politieke biografie*, 873.

⁶⁰⁰ Wils aan Willemsen, 24 februari 1976.

⁶⁰¹ Wils, *Flamenpolitik en Aktivisme*; zie alle voetnoten met “PVC”.

⁶⁰² Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie*, 9.

⁶⁰³ Gevers en Vos, persoonlijk interview; het boek over behoort niet tot het corpus van deze thesis: Lode Wils, *Joris van Severen: een aristocraat verdwaald in de politiek*, Historische reeks (Leuven: Davidsfonds, 1994).

⁶⁰⁴ Wils aan Willemsen, 9 januari 1974.

⁶⁰⁵ Gevers en Vos, “Publicaties Lode Wils vanaf 1994, 47-52

Een biografie over de beweging

Dat Wils het genre van de biografie niet afwees, betekent niet dat hij per definitie een ‘contingente’ historicus was. Zelfs de Marxistische geschiedtheoreticus Romein benoemde het genre in 1954 als “fundament en kroon der geschiedschrijving”, onder andere “voor de vorming van de toekomst.”⁶⁰⁶ Zonder Wils met Romein te vergelijken, gaf ook de ‘Leuvense’ historicus het genre een eigen wending. De volgende paragrafen tonen dat aan op basis van inzichten over actie, reactie en context, en op basis van de verworven inzichten over tijdgeest.

De *Van Cauwelaert*-biografie is ten eerste een typevoorbeeld van hoe Wils synthese, context, empirische ‘actie’ en ontmythologiserende ‘reactie’ in één werk kon integreren. Over die synthese en context was Wils zelf expliciet. Hij schreef de biografie niet enkel omwille van praktische overwegingen en een interesse in Van Cauwelaert, maar ook “om in een reeks van vijf boeken, verschenen van 1998 tot 2009, de eerste grondige ontleding te brengen van de politieke Vlaamse beweging in de eerste helft van de twintigste eeuw.”⁶⁰⁷ In 2020 benoemde hij het zelfs als één van de drie “omvattende synthese[s]” over de beweging die hij tijdens zijn carrière publiceerde, naast *Honderd jaar Vlaamse beweging* en de herwerking van *Van Clovis tot Happart*.⁶⁰⁸

De metafoor van de “historicus” die als “de man uit het verhaaltje” zijn “sleutel niet ging zoeken waar hij hem had laten vallen, maar onder de lantaarnpaal waar het licht scheen”, is zo niet enkel toepasselijk voor de figuur van Daens.⁶⁰⁹ Het uitgebreide archief van Van Cauwelaert maakte het daarenboven mogelijk om een bredere geschiedenis van de politieke Vlaamse beweging te schrijven. De gelijkenis met Wils’ Davidbiografie uit 1957, die niet alleen David, maar ook “zijn tijd” behandelde, is groot. Ze ving bijvoorbeeld aan met een reflectie over denationalisering.⁶¹⁰

Zo beperkt de politieke biografie zich niet tot het individuele optreden van Van Cauwelaert, maar krijgen enkele klassieke paradigma’s uit het werk van Wils er een plaats. Het hoofdstuk “Taalstrijd was ideologische strijd” in *De Messias van Vlaanderen* geeft bijvoorbeeld een samenvatting van Wils blik op de Vlaamse beweging in de lange negentiende eeuw, van de Franse Revolutie tot levensbeschouwelijke verdeeldheid en het ontstaan van de Waalse beweging.⁶¹¹ Het derde volume handelt onder andere over hoe een afwijzing van Van Cauwelaerts naoorlogse minimumprogramma voor eentaligheid in Vlaanderen tot een radicalisering van de Vlaamse beweging leidde, met de Vlaams-nationalistische collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog en het door Wils verwachte einde van het land tot gevolg.⁶¹² Wils’ biografie van de flamingante dokter Alfons van de Perre (1872-1925) in *WT* is daarvan een veel beknopter maar nog radicaler typevoorbeeld. Aan de hand van zijn leven schetste Wils “een heel aantal wisselende inhouden” die de Vlaamse beweging in de tweede helft van de negentiende en het eerste kwart van de twintigste eeuw aannam. Net zoals in het voorbeeld van de Meetingpartij hadden die “fasen” zijn leven bepaald, maar had hij er tegelijkertijd “mee vorm aan [...] gegeven.” Opnieuw is Giddens van belang: *agency* en tijdgeest sloten elkaar niet uit, maar veronderstelden elkaar. Het levensverhaal

⁶⁰⁶ Jan Romein, “Het probleem der waarheid in de biografie”, in *Historische lijnen en patronen: Een keuze uit de essays* (1954; Amsterdam: Querido, 1976), 475.

⁶⁰⁷ Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie*, 13; zie ook: Wils, *Frans van Cauwelaert: Politieke biografie*, 873.

⁶⁰⁸ Lode Wils, “Voorwoord”, in *Op zoek naar een natie* (Kalmthout: Polis, 2020), 7.

⁶⁰⁹ Wils, *Het daensisme*, 96.

⁶¹⁰ Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, 9-13.

⁶¹¹ Wils, *De Messias van Vlaanderen*, 47-51.

⁶¹² Wils, *Frans van Cauwelaert afgewezen door Koning Albert I*, 161-68.

van Van de Perre bood aan de historicus bovendien de mogelijkheid om die “fasen” te veruitwendigen.⁶¹³ De biografie oversteeg het individu.

Op dat vlak verschilt de reeks fundamenteel met biografieën van Vlaams-nationalistische auteurs die rond dezelfde eeuwwisseling verschenen en beschouwd kunnen worden als een product van Elia's “oerknal”. Beyen beschreef in 2005 hoe van de “uitdrukkelijke apologetiek die het Vlaams-nationale discours vroeger tot op grote hoogte beheerste” in die biografieën *door* de beweging geen sprake meer is. Zij had plaats gemaakt voor een “soort hyper-objectivisme”: “Onwetenschappelijk is deze geschiedschrijving niet langer doordat zij te duidelijke oordelen uitspreekt, maar doordat zij angstvallig weigert haar bevindingen te interpreteren.”⁶¹⁴ De biografie van Elias door de bedrijvige publicist Pieter Jan Verstraete uit 2005 is daarvan een goed voorbeeld.⁶¹⁵ In een bespreking in *Ons Erfdeel* gaf Bruno De Wever aan hoe Verstraete al voor het verschijnen die biografie “de reputatie verworven [had] een historicus te zijn die weinig bijdraagt tot meer inzicht in de turbulente geschiedenis die zijn personages mee gestalte gaven.” In lijn met de abstractie van Beyen ging de auteur wel hyper-empirisch te werk en was zijn biografie niet expliciet apologetisch. Een ontkenning van de “fascistische kern in het VNV” vond De Wever niet terug. Toch ontdeed Verstraete zijn personage van context, en oversteeg hij het beschrijvende niet: “Verstraete verwacht een onderzoek dat *sine ira* gevoerd wordt met het systematisch uit de weg gaan van het historische debat.” Zo handelde het werk te hyperspecifiek over Elias zelf.⁶¹⁶ Het contrast met Wils' biografie over Van Cauwelaert kan de stelling van Beyen en De Wever enkel staven.⁶¹⁷

Dat wil tot slot niet betekenen dat Wils' enkel over de context rondom Van Cauwelaert schreef. De ideale biografie was er voor Wils één van de middenweg tussen individu en context. Bij de biografie van Staf De Clercq door Bruno De Wever uit 1989, die Wils sterk waardeerde, sloeg de slinger bijvoorbeeld te veel over naar de laatste component. Enerzijds was die biografie “van blijvende waarde” omdat ze een geschiedenis bood van de “hoofdstroming in het Vlaams-nationalisme tussen 1933 en 1942.” Dat citaat benadrukt opnieuw Wils' interesse in stromingen die het individu overstijgen. Anderzijds bleef Wils over “*de mens* De Clercq [...] wat op onze honger: over zijn gezin, zijn dagelijks leven, zijn gezondheid, zijn belangstellingspunten ... vernemen we zo goed als niets.”⁶¹⁸ In zijn *Van Cauwelaert*-biografie zou Wils die “*mens*” Frans – hij benoemde hem vaak met zijn voornaam – niet vergeten. In *De Messias van Vlaanderen* beschreef hij Van Cauwelaert bijvoorbeeld als een “listige” of “sluwe” plattelandszoon zonder “boerenvlees” die verliefd werd in Leipzig nadat de “vonk” van Louisa Verschueren via briefwisseling was overgeslagen.⁶¹⁹

Van Cauwelaert als verpersoonlijking van de tijdgeest

Tot hiertoe handelde de tegenargumenten voor Swerts' stelling vooral over context. Was Van Cauwelaert voor Wils ook een product van de tijdgeest, zoals Daens en de Meetingpartij? Dat

⁶¹³ Lode Wils, “Dokter Alfons Van de Perre herdacht”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 54, nr. 4 (1995): 221-27, citaat 221.

⁶¹⁴ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 29; zie ook: Beyen, “Historiografie van de Vlaamse beweging (na 1995)”.

⁶¹⁵ Pieter Jan Verstraete, *Hendrik Jozef Elias: Biografie*, 2 vols. (Kortrijk: Eigen beheer, 2005).

⁶¹⁶ Bruno De Wever, “Nationaal-socialist tegen wil en dank? Biografie van Hendrik Jozef Elias”, *Ons Erfdeel* 49, nr. 5 (2006): 779-81.

⁶¹⁷ Dit inzicht ben ik voor een deel schatplichtig aan Beyen, persoonlijk interview en De Wever, “Hulde aan Lode Wils”, 197-209.

⁶¹⁸ Lode Wils, “Review van Bruno De Wever, *Staf De Clercq* (Brussel: Grammens, 1989)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 48, nr. 4 (1989): 254.

⁶¹⁹ Wils, *De Messias van Vlaanderen*, voor het “boerenvlees”: 9-13; voor de “listige” Van Cauwelaert: 59, 67-68, 72, 89, 91; de “vonk”: 76.

geldt zeker voor zijn jeugdjaren. In *De Messias van Vlaanderen* benoemde Wils hem als een “product van het klerikale flamingantische milieu dat hem ontdekt, gekoesterd en tien jaar lang vooruitgestuwd had.”⁶²⁰ Merk daarbij de ‘voortstuwing’ op door een breder milieu. In dat milieu nam hij wel een bijzondere positie in:

“Wat Frans onderscheidde van het gros der stervelingen, werd raak geformuleerd door Jules Persyn. ‘In Van Cauwelaert bewonder ik vooral de gave om zijn hart zo warm te houden en zijn hoofd zo koel als hij maar wil.’ De scherpzinnige berekenaar Van Cauwelaert liet zich nooit meeslepen door zijn verontwaardiging.”⁶²¹

Binnen de tijdgeest onderscheidde de “Messias van Vlaanderen” zich door zijn koele kikkermentaliteit. Het citaat van Jules Persyn, een katholieke flamingant uit dezelfde Leuvense kringen van de “Messias”, had duidelijk een indruk gemaakt op Wils.⁶²² Het keerde terug in *Frans van Cauwelaert en de barst in België* en kreeg een plaats in de balans die Wils over zijn vijf boeken opmaakte.⁶²³ Eenmaal verreekte Wils het citaat met een passage over de Franse Annales-historicus Ferdinand Braudel. Ondertussen beoordeelde hij de oudere Van Cauwelaert:

“Dat Van Cauwelaert zich niet alleen tijdens de oorlog, maar ook onmiddellijk daarna niet schaarde achter het programma van zelfbestuur dat vele medestanders aanhingen, kwam omdat hij een man van daad was, zoals Ferdinand Braudel die typeerde. Braudel besloot zijn meesterwerk over de Middellandse Zee met volgende beschouwing: ‘De echte man van daad, zo luidt paradoxaal genoeg mijn conclusie, is de man die in staat is om de beperkingen van zijn mogelijkheden in te schatten [...]. Elke inspanning die tegen het heersende tijds van de geschiedenis ingaat – en dat is niet altijd even gemakkelijk waar te nemen –, is bij voorbaat gedoemd te mislukken.’”⁶²⁴

Voor Wils was Van Cauwelaert een “man van daad” omdat hij “meer dan vele anderen de mogelijkheden correct kon inschatten.”⁶²⁵ In tegenstelling tot activisten die tijdens de Eerste Wereldoorlog had hij doorzien dat de Duitse *Flamenpolitik* een middel was om België te verdelen en het land zo na het conflict beter te beheersen. Bovendien begreep hij – die het land bij de inval van 1914 had verlaten – beter dan wie ook dat “de haat tegen de bezetter” in bezet België veel te groot was om de Duitse vernederlandsing, onder andere die van de Gentse universiteit, goed te keuren. Als hij dat wel had gedaan, had hij zich herleid tot een “zweppartijtje”. Door een pragmatische houding aan te nemen, van een loyaal-Belgische maar geradicaliseerde cultuurflamingant, zette hij zich aan het hoofd van een stroming die veel krachtiger was.⁶²⁶ Daarvan maakte hij vervolgens gebruik:

“Van Cauwelaert liet zich niet zomaar gebruiken als een passief boegbeeld van de loyale Vlaamsgezinden. Hij greep de crisismomenten aan om de regering concrete toezeggingen te vragen: eerst de Gentse universiteit, dan het leger, tenslotte de vernederlandsing van de openbare besturen in Vlaanderen.”⁶²⁷

Hij slaagde er volgens Wils in die gematigdere tijdgeest te vatten, en werd daarvan een verpersoonlijking en stuwer. Daarin lag zijn *agency*. Zonder deel te zijn van een bredere katholiek-Vlaamse stroming, was Van Cauwelaert echter een eenzame “éénoog” geweest. Het handelen

⁶²⁰ Wils, 171; zie ook: Wils, “Frans van Cauwelaert: Zijn plaats in de Vlaamse natievorming”, 237.

⁶²¹ Wils, *De Messias van Vlaanderen*, 122.

⁶²² Voor informatie over Persyn: Wils, *De Messias van Vlaanderen*, 37-38; Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*, 189-92.

⁶²³ Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*, 312; Wils, *Frans van Cauwelaert: Politieke biografie*, 881.

⁶²⁴ Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*, 311-12.

⁶²⁵ Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*, 312.

⁶²⁶ Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*: voor Van Cauwelaerts kennis van de haat tegen Duitsland: 220-222, 286; voor de “zweppartij”: 207, 262, 263, 295; de leiding over een katholiek-Vlaamse beweging: 259.

⁶²⁷ Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*, 185.

naar de tijdgeest, zo benadrukte Wils al bij aanvang van zijn carrière, was immers een sleutel tot succes.⁶²⁸ Die tijdgeest radicaliseerde hij vervolgens, in lijn met Giddens.

Voor een versmelting met de tijdgeest had Wils eerder andere katholieke politici geprezen. In Emiel Vlieberg (1872-1925) had, aldus Wils, de “nieuwe, sociale oriëntering van de katholieke Vlaamse beweging [van de late negentiende eeuw] een schitterende verpersoonlijking” gevonden.⁶²⁹ Joris Helleputte (1852-1925) was rond de eeuwwende dan weer “de verpersoonlijking van de versmelting van de Vlaamse beweging met de [niet-Daensistische] kristen-democratie.”⁶³⁰ Edward Coremans (1863-1926) was tot slot “tijdens zijn mandaat van 42 jaar de verpersoonlijking van de taalstrijd in het parlement [...] geworden.”⁶³¹

Zo was Van Cauwelaert niet enkel, zoals Daens, een middel om het verleden van een stroming te bestuderen. Van Cauwelaert en het geradicaliseerde katholiek-flamingantisme na de Eerste Wereldoorlog waren met elkaar versmolten. Daarin lag zijn verdienste, en daarom overstijgt de biografie het biografische. Die waarneming is een belangrijke nuance bij de stelling van Swerts. Wils had zeker oog voor contingentie bij Van Cauwelaert, maar zag de Messias evenzeer als gebonden aan zijn tijdsgeest. Sterker nog: hij benutte die. Zoals in het debat met Willemsen, was het de taak van de historicus om, via de abstrahering van individuele onderzoeksresultaten, die “stroming” te vatten. Daar lag het verschil met Elias, die via een studie van het individu de contingentie vooropstelde.

De tijdgeest omgezet: het belang van breukmomenten

De explicitering van Wils’ tijdgeestmodel plaatst de historiograaf voor een probleem. Over een figuur als Van de Perre schreef Wils immers dat de Vlaamse beweging tijdens zijn leven “een heel aantal wisselende inhouden” vertoonde.⁶³² Hoe slaagde Wils erin om fundamentele verandering van de tijdgeest, en het ontstaan van “wisselende inhouden”, te verklaren? Dit laatste onderdeel toont dat aan op basis van een vergelijking van Wils’ verklaringsmodel voor het anti-flamingante karakter van de liberale ‘partij’ tijdens de negentiende eeuw en de groei van het anti-Belgicisme binnen de beweging vanaf de Eerste Wereldoorlog. Dat net die ‘theses’ van Wils een plaats krijgen, heeft twee redenen. De vergelijking staat toe het temporele “framework” van Wils te benaderen voor de twee meest fundamentele debatten die hij voerde, over de al dan niet katholieke Vlaamse beweging en de oorsprong van het Vlaams-nationalisme. Bovendien gaf hij de fenomenen een gelijk gewicht, onder andere in het tweede volume van *Honderd jaar Vlaamse beweging* uit 1985. Ze hadden meer dan ooit de tijdgeest op de lange termijn bepaald. Zo benadrukt het citaat overigens opnieuw de centrale rol van het verleden in Wils’ analyse van het heden en de toekomst:

De beslissing van Frankrijk in 1794 om de Zuidelijke Nederlanden niet tot een satellietstaat te maken maar ze in te lijven, heeft bijna twee eeuwen van Vlaanderen bepaald. Want daardoor verdween hier het modern-nationale element uit het denken van de aanhangers der Franse revolutie, zodat de vrijzinnige zuil de Vlaamse beweging zou afwijzen. Van even beslissende betekenis was het Duitse besluit in 1914 om het veroverde België te vernietigen en daartoe de Vlaamse beweging als instrument te gebruiken. Wij kunnen nu vaststellen dat Vlaanderen en België

⁶²⁸ Lode Wils, “Review van Theo Luyckx, Max Lamberty en Frans Wildiers, *Bijdrage tot de geschiedenis van de economische bewustwording in Vlaanderen. Veertig jaar Vlaams Economisch Verbond, 1926-1966* (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1967)”, *Kultuurleven* 35, nr. 1 (1968): 61; Wils, *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen*, 18.

⁶²⁹ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1:159.

⁶³⁰ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging* 1:177.

⁶³¹ Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*, 11.

⁶³² Wils, “Dokter Alfons Van de Perre herdacht”, 221.

er fundamenteel voor eeuwen door geraakt zijn; gesteld dat België het besluit een eeuw zal overleven.”⁶³³

Voor de verandering aan bod komt, is het relevant een stap terug te zetten. Het citaat geeft immers evenveel informatie over stabiliteit als over verandering. In de voorgaande passages werd vooral verduidelijkt hoe Wils erin slaagde om te verklaren waarom de tijdgeest op specifieke momenten niet veranderde, maar juist radicaliseerde. Het “sneeuwbaaleffect” en de “vicieuze kringloop” uit het eerste hoofdstuk, waarmee Wils een radicalisering van de anti-flamingante liberale en flamingante katholieke tijdgeest verklaarde, is daarvan een goede illustratie. Ook bij Wils’ verklaring van de groei van het anti-Belgische ageren binnen de Vlaamse beweging hanteerde Wils zo’n sneeuwbalmodel.⁶³⁴ Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden “de Belgische overheden” bijvoorbeeld “opgejut tot een repressief optreden, waardoor gematigde flaminganten op hun beurt sympathie kregen voor het activisme.”⁶³⁵ De oorlog had de Vlaamse beweging dan weer “geradicaliseerd in de milieus waar ze sterk was” en “bijna weggeveegd op de plekken waar ze nog zwak stond.”⁶³⁶

Dat die *status quo* in deze analyse van Wils’ verklaringsmodel voor verandering een plaats krijgt, lijkt op het eerste gezicht paradoxaal. Een model voor de verklaring van verandering veronderstelt echter een voorgaand gebrek aan verandering. “*No account of change will be judged deep, satisfying, rich, or persuasive unless it is based on a prior analysis of synchronic relations*”, stelt Sewell terecht.⁶³⁷ Ten tweede lijkt het erop dat de ‘Leuvense’ historicus de bestendinging of radicalisering van de tijdgeest als een normaal verloop van het verleden beschouwde. In beide voorbeelden was het “sneeuwbaaleffect” ontstaan tegen de normale gang van de geschiedenis in.

Dat maakte Wils het meest expliciet voor de eerste casus. De Franse bezetting én inlijving van de Zuidelijke Nederlanden (1794-18145) had, naar de inzichten uit het eerste hoofdstuk en het citaat, een normaal verloop van de geschiedenis teniet gedaan. De casus van het activisme is gelijkaardig. Zonder de Duitse (en Groot-Nederlandse) inmenging tijdens de Eerste Wereldoorlog, zo stelde Wils in 1974, had het anti-Belgische “element” in de Vlaamse beweging nooit zo’n grote doorbraak kunnen kennen. De vooroorlogse “grote kracht van het Vlaams bewustzijn vergeleken bij het Belgische” was niet te onderschatten, maar had niet tot een ‘barst in België’ kunnen leiden.⁶³⁸

Dat de tijdgeest radicaal veranderde, kon Wils met andere woorden niet geheel verklaren op basis van interne factoren. Het was een externe kracht, de inlijving van de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk in 1794 en de *Flamenpolitik* van de Duitse bezetter, gesteund door Groot-Nederlanders, die een ombuiging van de tijdgeest in gang zette. Zonder te miskennen dat ze effectief plaatshadden, lijkt het erop dat Wils vooral daarom de breukmomenten in het verleden benadrukte. Andere historici gaven er een minder groot gewicht aan.⁶³⁹ Toch mag de waarde die Wils aan externe breuken toekende, niet overdreven worden. *Flamenpolitik en aktivisme* wordt op dat vlak vaak onzorgvuldig voorgesteld, zo stelt Vrints terecht: “In tegenstelling tot wat hem vaak aangewreven werd, impliceert Wils’ klemtoon op het belang van de *Flamenpolitik* helemaal niet dat hij het activisme als een volledig ‘vreemd gewas’ op de

⁶³³ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, II, 19.

⁶³⁴ Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, 180; Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*, 289-90; Wils, *Frans van Cauwelaert afgewezen door Koning Albert I*, 20, 117, 125; Wils, “Hoe een Vlaamse natie de Belgische is gaan verdringen”, 16.

⁶³⁵ Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België*, 289-90.

⁶³⁶ Wils, *Frans van Cauwelaert afgewezen door Koning Albert I*, 20; zie ook: Wils, *Van Clovis tot Happart*, 204.

⁶³⁷ William Hamilton Sewell, “History, Synchrony, and Culture: Reflections on the Work of Clifford Geertz”, in *Logics of History: Social Theory and Social Transformation* (1997; Chicago; London: University of Chicago Press, 2005), 185.

⁶³⁸ Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, 257.

⁶³⁹ De Wever, “De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging”, 136-37.

vooorlogse Vlaamse beweging beschouwde.”⁶⁴⁰ De interne tijgeest was voor Wils immers even belangrijk om verandering te verklaren als de Duitse (en in de eerste casus de Franse) bezetting. De uitkomst van een externe impuls lag immers niet in die impuls zelf vervat. Cruciaal was een ‘kiem’ die de uitkomst zou bepalen.

Bij de eerste casus speelde de late doorbraak van het nieuwe nationale bewustzijn in de Zuidelijke Nederlanden een rol, samengaand met de vaststelling dat die enkel op (Franse) Verlichte en niet op (Duitse) romantische principes stoelde. Zo waren alle Verlichte denkers in de Zuidelijke Nederlanden op Frankrijk georiënteerd, en zou een Franse inlijving voor Wils automatisch tot “denationalisering” leiden (*Zie hoofdstuk 1*). De ‘kiem’ was ook van belang in Wils’ *Flamenpolitik en aktivisme*. In 1974 wees hij vooral op een gefrustreerd Vlaams bewustzijn voor de oorlog. In 1899 was immers de evenredige vertegenwoordiging in het parlement ingevoerd. Volgens Wils leidde de daaropvolgende verkleining van het aantal katholieke flaminganten in het parlement tot een plotse remming van de “versnelde en geradikalizeerde taalwetgeving” die recent op gang was gekomen: “Daaruit haalden rond 1910 een aantal aanhangers de opvatting, dat de kristen-demokratische weg moest worden verlaten voor een louter-flamingantische, een nationalistische. Daarom ontstond later bij de activisten het inzicht: nu of nooit.” Tegelijk speelde volgens Wils het “georganiseerd verzet tegen de Vlaamse Beweging.” Dat waren volgens de historicus “allemaal factoren die ertoe bijdroegen dat in 1912-1914 de slogan ‘bestuurlijke scheiding’ een snelle opgang maakte in de Vlaamse rangen.” Toch was het activisme, en bijgevolg het anti-Belgicisme, “uitgenomen voor één kleine groep in Gent”, ontstaan op Duits, en in mindere mate op Groot-Nederlands, initiatief.⁶⁴¹

Dat het op een zekere basis kon steunen, namelijk het nationaal Vlaams bewustzijn, is daarmee niet in tegenspraak, want zonder een basis is geen enkele beweging bestaanbaar. [...] Om te besluiten: het activisme, dat wil zeggen een antibelgische beweging, is door de Duitsers kunstmatig op de Vlaamse Beweging ingeënt. Maar zij hebben dat maar gekund omdat de boom ontvankelijk was voor de nieuwe twijg, omdat er dus voldoende verwantschap bestond tussen beide, omdat het antibelgicisme geen volledig ‘vreemd gewas’ was voor de Vlaamse Beweging van 1914.”⁶⁴²

Later zou Wils die kiem verder verfijnen, zoals Beyen en Vrints terecht stellen. In zijn derde biografie over Frans Van Cauwelaert, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I*, die het individuele oversteeg, benadrukte hij een anti-Belgische stroming in de Vlaamse beweging voor de Eerste Wereldoorlog.⁶⁴³ Vanaf de jaren 20 zou hij de “fundamentele invloed” van de “völkische opvatting dat de taal en ‘het ras’ een twee-eenheid vormen die de nationaliteit bepaalt”, aan zijn verklaringsmodel toevoegen.⁶⁴⁴ Die ‘tijdgeest’ bepaalde de ontvankelijkheid van een kleine groep activisten voor de *Flamenpolitik*, en zo bepaalde de tijdgeest de uitkomst van de breuk, die meteen een nieuwe tijdgeest aankondigde. Zoals *agency* en tijdgeest elkaar veronderstelden en versterkten bij Wils’ bespreking van de Meetingpartij en van Frans Van Cauwelaert, gingen verandering en tijdgeest voor Wils hand in hand bij *Flamenpolitik en Aktivisme*. De ‘kiem’ zou enkel leiden tot ‘denationalisering’ of de doorbraak van anti-Belgicisme

⁶⁴⁰ Vrints, “Bekentenissen van een wilsist”, 73; zie ook: Gerard, “Vlaanderen - België - Groot-Nederland: De visie van Lode Wils”, 647.

⁶⁴¹ Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, 253-55; Zeker de rol van Mercier in dat “verzet” als verklaring voor “het feit van het activisme” had Wils al vroeger benadrukt: Lode Wils, “Kardinaal Mercier en de Vlaamse beweging”, *Kultuurleven* 28, nr. 4 (1961): 286-87.

⁶⁴² Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, 259.

⁶⁴³ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 30; Vrints, “Bekentenissen van een wilsist”, 73.

⁶⁴⁴ Wils, “Hoe een Vlaamse natie de Belgische is gaan verdringen”, 15; Voor een bespreking van het “völkische” in het oeuvre van Wils: Antoon Vrints, “Review van Lode Wils, *Onverfranst, onverduits? Flamenpolitik, Activisme, Frontbeweging* (Kalmthout: Pelckmans, 2014)”, *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging* 74, nr. 2 (2015): 173.

door de externe factor, maar zonder kiem zou de externe factor betekenisloos zijn. Die dialectiek blijft in de door Vrints bekritiseerde karikatuur van Wils' model, dat enkel de breuk in achtning zou nemen, achterwege.⁶⁴⁵ Ze was ook van belang na de breuk. Op de korte termijn was de *Flamenpolitik* immers van beperkt succes. Wils zou vaak verwijzen naar een citaat van Elias dat "het activisme [meteen na de oorlog] uitgespuwd werd door de overgrote meerderheid van de bevolking."⁶⁴⁶ Uiteindelijk zou een samengaan van 'sneeuwbal effecten', 'kiemen' en 'breuken' voor een doorbraak zorgen: "Het gevolg van het activisme was dus een polarisering, een verscherping van de tegenstellingen vóór en tegen de Vlaamse Beweging."⁶⁴⁷

De twee casussen maken het mogelijk om een model te abstraheren waarmee Wils de verandering van de tijdgeest verklaarde. Daarvoor is Swell opnieuw relevant. In een essay uit 2000 werkte hij "a possible theory of history, of the relation between structure and event" uit, die in 1985 door de antropoloog Marshall Sahlins geformuleerd was.⁶⁴⁸ Ondanks de terechte kritieken op Sahlins historische werk, behouden zijn theoretische reflecties van hun waarde. Voor de analyse van Wils is eerst het uitgangspunt van Sahlins relevant:

"Sahlins, to his credit, does not simply abandon the contrast between structure and event. [...] But Sahlins recasts the meaning of the contrast, attempting to transform the unequal and radical *opposition* between structure and event, which makes the two categories hostile and mutually incomprehensible, into a more balanced *relation*, in which each category implies and requires the others. [...] Events, in Sahlins's reformulation, are transformations of structure, and structure is the cumulative outcome of past events."⁶⁴⁹

Zo slaagde Sahlins erin om gebeurtenissen te integreren binnen een bredere analyse van structuur. De gelijkenis met Wils is opvallend, hoewel de 'Leuvense' historicus dat nooit expliciteerde. Het samengaan (en de wisselwerking) van tijdgeest en externe breuken lijkt het theoretische "*framework*" voor fundamentele verandering dat hij (onbewust) hanteerde:

"the transformation of a culture is a mode of its reproduction' [...]. By this paradoxical phrase, Sahlins means that unexpected happenings – like expected happenings – are appropriated and can only be appropriated and acted upon by people in terms of their existing cultural categories."⁶⁵⁰

Ook voor Wils was de verandering van de tijdgeest "*a mode of its reproduction*." De Meetingpartij is ook daarvan een voorbeeld:

"Het militaire Antwerpse vraagstuk was zeker niet alleen de aanleiding, maar ook een oorzaak van het ontstaan der Meetingpartij. Wie er echter de *hoofdoorzaak* in zou zien, zou niet doordringen tot de kern. De Meeting was vooral de uitdrukking van een algemene vernieuwingswil."⁶⁵¹

Agency, verandering en tijdgeest komen er samen, net als in Wils' voorstelling van de Eerste Wereldoorlog.

⁶⁴⁵ Vrints, "Bekentenissen van een wilsist", 73.

⁶⁴⁶ Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, II, 50; Wils, *Van Clovis tot Happart*, 205; Wils, "Dokter Alfons Van de Perre herdacht", 226; Wils, *Frans van Cauwelaert afgewezen door Koning Albert I*, 125; Wils, *Frans van Cauwelaert: Politieke biografie*, 880; Hendrik Jozef Elias, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, Verhandelingen Mens en Tijd (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1969), 2:178.

⁶⁴⁷ Wils, *Flamenpolitik en Aktivisme*,

⁶⁴⁸ Zie daarvoor: Marshall Sahlins, *Islands of History* (Chicago; London: The University of Chicago Press, 1985), 136-56.

⁶⁴⁹ William Hamilton Sewell, "A Theory of the Event: Marshall Sahlins's 'Possible Theory of History'", in *Logics of History: Social Theory and Social Transformation* (2000; Chicago; London: University of Chicago Press, 2005), 199.

⁶⁵⁰ Sewell, 200.

⁶⁵¹ Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij* [...], 301.

Conclusie: de dialoog tussen twee “frameworks”

Dit laatste hoofdstuk toonde vooral de verstrengeling tussen Wils’ “framework” over professionaliteit en dat over de Vlaamse beweging aan. Het benadrukt bijgevolg het artificiële karakter van de onderzoeksvraag. Hoewel die de “gist” niet mochten verwaarlozen, hield een professionele historicus zich volgens Wils best bezig met de ‘stuwkracht’ van ‘stromingen.’ Daarom was ook zijn oordeel over de Vlaamse beweging naar eigen zeggen correct. Wie voorbij de “gist” keek, merkte immers een katholieke stuwkracht op. Zo gaf de historicus niet alleen een ‘empirische’ argumentatie voor zijn stelling, die een plaats kreeg in het eerste hoofdstuk, maar ook een haast ‘metafysische’.

Lorenz geeft terecht aan dat de realiteit van dat temporele “framework” – in dit geval de tijdgeest – niet in de bronnen of het verleden vervat zit, maar een abstractie van de historicus is. Zo was ook Wils’ denkkader over tijdgeest complexer dan hij het zelf voorstelde. Het vormde een interessante dialectiek tussen *agency*, verandering en stuwkracht, waardoor hij stabiliteit en verandering kon verklaren. De Meetingpartij en Van Cauwelaert waren niet alleen een product, maar ook een katalysator van de tijdgeest. Als het aan de historicus zelf lag, nam hij die waar in zijn studies van de pers. De concretisering van zijn temporele geschiedfilosofie maakt echter duidelijk hoe ook Wils een complex beeld van de realiteit neerzette. Het model van ‘kiem’, ‘breuk’, ‘stroming’ en ‘katalysators’ keerde tijdens het geheel van zijn carrière terug.

Afbeelding 4.1: Lode Wils in 1992. In dat jaar stelde hij *Van Clovis tot Happart* voor. Dat werd zijn eerste boek waarin hij de 'denationalisatie' van het Belgische liberalisme niet meer als 'uniek' beschouwde. Ze ging juist uit van een 'normaal' verloop van het verleden. Door het beperkte sociale karakter van het nationale bewustzijn in België na 1830, sprak Wils desondanks over een historisch 'gemis'.

Leuven: Universiteitsarchief KU Leuven. Topografisch-Historische Atlas.

Epiloog

De natie is niet meer uniek

In 1992 plaatste Lode Wils de kroon op zijn professoraat. Twee jaar voor zijn emeritaatsviering in 1994 stelde hij *Van Clovis tot Happart* voor. Dat was een essayistisch overzicht over *De lange weg van de naties in de Lage Landen*. Voor de hoofdstukken over de natievorming van de Karolingische tijd tot de Franse Revolutie had hij vooral gesteund op het werk van eerdere historici, zoals Henri Pirenne, Johan Huizinga en Maurits Sabbe. Dat gaf hij later zelf aan: “ik heb nooit gepretendeerd dat die studie wetenschappelijk vernieuwend is wat betreft de periode tot en met de achttiende eeuw.”⁶⁵² Net omwille van zijn bespreking van de Belgische natie en Vlaamse beweging in de ‘lange negentiende eeuw’, is het boek interessant. Continuïteit met zijn eerdere werk en vernieuwing komen er merkwaardig condens samen.

Wils synthetiseerde er in de eerste plaats de grote lijnen uit zijn carrière, en verwees daarvoor expliciet naar eerder werk. Dat geldt bijvoorbeeld voor zijn beschrijving van het nationale enthousiasme rond 1830, waardoor in de Zuidelijke Nederlanden voor het eerst “een nationale beweging op basis van taal”, de latere Vlaamse beweging, opgang maakte:

“We hebben ze beschreven in onze boeken *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging* [1955], *De politieke oriëntering der Vlaamse beweging* [1959] en *Honderd jaar Vlaamse beweging*, deel 1 [1977]. We vatten hier onze bevindingen samen, die door geen enkel historicus op basis van bronnenonderzoek werden betwist.”⁶⁵³

Dat citaat benadrukt de relevantie van een focus op de jonge of ‘periodieke’ Wils in het eerste hoofdstuk van deze masterproef. Tot aan het einde van zijn carrière, bijvoorbeeld ook in *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt* uit 2001, bleef hij verwijzen naar zijn periodieke oeuvre.⁶⁵⁴ Ten tweede bevestigt het citaat zijn positionering binnen het historiografische debat. De scheidingslijn tussen de ‘professionele historicus’ en de ‘amateur’, die Wils in Leuven had aangeleerd, werd volgens de historicus bepaald op basis van empirie. Die empirie, en niet het “framework” van de historicus, vormde naar eigen zeggen het startpunt van de discussie. Dat Wils zijn eigen “framework” niet expliciteerde, is een mogelijke oorzaak voor de lacune die deze masterproef aangekaart heeft. De historicus wordt vaak herinnerd als een ‘invloedrijke’ historicus en als een van de belangrijkste ‘verwetenschappelijkers’ van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging. Over de historiografische premissen die achter zijn invloed schuilen, was echter amper onderzoek gevoerd. Hoewel hij een hoofdrolspeler is in het “naar het triomfalisme neigende verhaal” van verwetenschappelijking, was ook over zijn blik op professionaliteit weinig geschreven.⁶⁵⁵ Dat gold bij uitstek voor de ‘jonge’ Wils, die over de negentiende eeuw schreef en meer oog had voor engagement. Die lacune bepaalde het vertrekpunt van deze masterproef. Ze stelde zich de vraag wat het “framework” van Wils over historische professionaliteit én de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw inhield. Daarvoor lag de nadruk op de debatten die Wils voerde, in lijn met de uitgangspunten van Chris Lorenz. *Van Clovis tot Happart* biedt de mogelijkheid om het antwoord op die vraag te synthetiseren.

Wat de ‘reactieve’ component van het boek betreft, trok Wils ten eerste de lijn van zijn wetenschappelijke engagement sinds de jaren 1950 door. Toen hij tijdens die jaren 1950 zijn “belgicistische campagne” tegen foute voorstellingen over het verleden begon, was dat nog

⁶⁵² Wils, interview door Goddeeris.

⁶⁵³ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 162.

⁶⁵⁴ Het vierde hoofdstuk (39-48) is expliciet gebaseerd op de Davidbiografie uit 1957: Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt*.

⁶⁵⁵ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 29.

expliciet om de Vlaamse beweging uit een dal te trekken. Succesvol engagement, zo had hij in Leuven geleerd van Albert De Meyer, had “*pas besoin de mensonges*.” Pieter Geyl had hem daarvoor met *Gebruik en misbruik der geschiedenis* de juiste discursieve tools gegeven in 1956. Historici moesten de mythologische voorstellingen uit het verleden bekampen, zou Wils steeds herhalen. 36 jaar later bleef dat “het doel” van *Van Clovis tot Happart*.⁶⁵⁶ Mythen bekampen deed hij echter niet meer expliciet om de Vlaamse beweging te steunen, maar vanuit een breder maatschappelijk engagement. Historici, zo benadrukte hij, moesten relevante syntheses schrijven voor een breed publiek.

Wils' contact met De Meyer en Geyl illustreert dat hij geen ‘unieke’ historicus was, maar zijn wetenschappelijke zelfbewustzijn deelde met een intellectuele elite van nationale historici in België en Nederland. Zijn voorstelling van de ‘unieke natie’ en nadruk op het empirische mythejagen toont aan hoe hij ook te situeren valt binnen een bredere groep van naoorlogse West-Europese nationale historici, zoals beschreven in de WTN-reeks. Zij deelden een discours en methode van ‘professionaliteit’, maar stelden het fundamentele startpunt van hun historiografische visie, de natie, amper in vraag. Wils' zelfbeeld over professionaliteit was daarom niet ‘uniek’ of ‘vernieuwend’. Toch was hij de eerste historicus die de (klassieke) Leuvense *cocktail* van ‘empirie’, ‘synthese’ en “*pas de mensonges*” toepaste op de geschiedenis van de Vlaamse beweging.

De enige vroege ‘verwetenschappelijker’ was hij ondertussen niet. Maurits De Vroede raakte in de vergetelheid, maar zette Wils aan om zijn standpunten beter te staven. Dat de ‘Leuvense historicus’ tijdens de jaren 1950 omwille van ideologische reden werd bekampt door leden van de “zwarte zuil” met hagiografische argumenten, mag niet doen vergeten dat hij van bij de start gefundeerde kritiek kreeg van wetenschappers en die, in het geval van De Vroede, verwerkte. Zo zorgden niet enkel zijn promotor Lousse en zijn “belgicistische campagne” voor een stimulans om al vroeg veel te publiceren, maar ook de wetenschappers waarmee hij polemiseerde.

Ook de voorstelling dat “*the professionalisation of the historiography of the Flemish movement meshes with a rift between commitment and historiography*”, lijkt toe aan nuance.⁶⁵⁷ Wils vond zich vanaf de jaren 1950 ‘wetenschappelijk’ en ‘professioneel’. Zo werd hij ook voorgesteld in *Kultuurleven*. Tegelijk wilde hij de Vlaamse beweging als flamingant uit een dal halen. Zo gaf hij inderdaad een empirisch-wetenschappelijke impuls aan het onderzoek naar de beweging, maar vanuit een flamingant vertrekpunt. Dat ervaaarde hij, in de geest van Cauchie, niet als problematisch, omdat hij tegelijk ‘objectiviteit’ opzoekt. De strakke demarcatielijn tussen engagement en professionaliteit binnen de overzichten over de geschiedenis van de Vlaamse beweging, is daarom aan herziening toe.

Net met *Van Clovis tot Happart* toonde Wils aan dat herziening soms deugd kan doen. Dat de natie ‘uniek’ was, een klassiek verklaringsmodel voor het doorwerken van de levensbeschouwelijke breuklijn binnen de Vlaamse beweging tot in de jaren 1960, stelde hij nu expliciet bij. Daarvoor deed hij een beroep op het sociale en comparatieve onderzoek van de Praagse historicus Miroslav Hroch (1932). Die had al in 1968 zijn doctoraat verdedigd over de ‘kleine’ naties in Europa. Een beurs in het West-Duitse Marburg had hem toegestaan om ook een West-Europese ‘kleine’ natie bij zijn onderzoek te betrekken. De ‘kleine Vlaamse natie’ was daarvoor volgens Hroch een ideale casus, die paste binnen zijn model.⁶⁵⁸ In zijn dankwoord uit

⁶⁵⁶ Wils, “Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek”, 449.

⁶⁵⁷ De Wever, “The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates”, 54.

⁶⁵⁸ Miroslav Hroch, *Studying Nationalism under Changing Conditions and Regimes. An Intellectual Autobiography*, vertaald door Joep Leerssen, NISE-Essays 3 (Antwerp: Peristyle, 2018), 29-30.

1968 bedankte hij onder andere Maurits De Vroede en Hendrik Elias voor hun hulp.⁶⁵⁹ Toch maakte Hroch na 1968 geen furore in de historiografie van de Vlaamse beweging. Wils gaf aan dat hij de waarde van Hrochs inzichten pas in 1985 inzag.⁶⁶⁰ Zelfs in een artikel over Hroch uit 1987, waarin hij meer dan later kritisch was over het model, hield Wils het beeld van de unieke natie overeind.⁶⁶¹ Daarom was *Van Clovis tot Happart* vernieuwend. Het was zijn eerste monografie waarin de Belgische natie niet meer uniek was, ‘dankzij’ Hroch. Mede door Wils, zo stelt Bruno De Wever, is Hrochs theorie overigens opgepikt door andere Vlaamse historici.⁶⁶²

Wils’ narratief over de Belgische ‘unieke natie’ had hij vanaf de jaren 1950 ontwikkeld vanuit de vaststelling dat de gebrekkige steun van ‘links’ aan de Vlaamse beweging in het heden en verleden, sinds de jaren 1840, een ‘historisch onrecht’ was. Ondanks een Europese stuwkracht voor ‘volksaard’ en ‘volkstaal’ werd het liberalisme in de Zuidelijke Nederlanden volgens Wils ‘gedenationaliseerd.’ Door dat klassieke narratief van ‘uniciteit’ en ‘gemis’, zo beargumenteerde we, was hij als nationale historicus allesbehalve ‘uniek’. Onder invloed van Hroch stelde hij dat beeld bij. Wie een ander Europees perspectief hanteerde en enkel de ‘kleine naties’ in achting nam, kwam tot een andere voorstelling.

“De inlijving bij Frankrijk gedurende meer dan achttien jaar versterkte dus nog opvattingen en verhoudingen die ook bij andere ‘kleine naties’ zijn terug te vinden, waardoor de zorg voor de volkstaal grotendeels werd overgelaten aan de kerk en de traditionalistische opinie. Niet alleen in Vlaanderen was dat zo, Hroch heeft in de meeste andere door hem onderzochte nationale bewegingen een nog grotere inbreng van de protestantse of katholieke geestelijkheid vastgelegd.”⁶⁶³

Meer nog dan voor 1992, benadrukte Wils dat de Franse inlijving een originele kiem tot voltooiing had gebracht, zoals beschreven in het derde hoofdstuk. Daarvoor verwees hij ook naar Eric Hobsbawm, die in *Nations and Nationalism since 1780* uit 1990 had aangetoond dat “de verdediging van de oude taal” vaak de “verdediging van de oude tradities” inhield.⁶⁶⁴ Toen Jan Baerten die stelling in een debat met Wils uit 2001 ridiculiseerde – “Ik heb Hobsbawm niet nodig om [dat] te weten” – begreep hij de fundamentele bocht niet die Wils daardoor had genomen:⁶⁶⁵

“Toen [in een conclusie uit 1972, zie voetnoot] meende ik dus nog dat bewegingen als de Vlaamse overwegend liberaal waren, en dat onze ‘afwijking van het algemeen Europees patroon’ voortkwam uit de langdurige inlijving door de Franse Revolutie, waardoor het liberalisme en het socialisme grotendeels zouden zijn ‘gedenationaliseerd’. Kennismaking met de resultaten van het onderzoek in andere landen leidde tot een belangrijke bijsturing. Er bleek dat de verstrengeling van nationalisme en liberalisme in de negentiende eeuw wel opging voor de grote Europese naties, maar niet voor de kleine taalgebieden.”⁶⁶⁶

⁶⁵⁹ Miroslav Hroch, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas: Eine vergleichende Analyse der gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*, Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 24 (Praag: Universita Karlova, 1968), 8-9.

⁶⁶⁰ Lode Wils, “De ‘intellectuele autobiografie’ van Miroslav Hroch: Review van Miroslav Hroch, *Studying Nationalism under Changing Conditions and Regimes. An Intellectual Autobiography*, vertaald door Joep Leerssen, NISE-Essays 3 (Antwerp: Peristyle, 2018)”, *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 78, nr. 2 (2019): 180.

⁶⁶¹ Wils, “Van de Belgische naar de Vlaamse natie [1987]”: voor de unieke natie: 231-232, 235; voor kritieken op Hroch: 224, 226.

⁶⁶² Bruno De Wever, “Vlaamse beweging, sociale beweging?”, 185.

⁶⁶³ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 158, zie ook 296.

⁶⁶⁴ Wils, 158; zie ook: Wils, *De Messias van Vlaanderen*, 47; Wils, *Frans van Cauwelaert afgewezen door Koning Albert I*, 162; Wils, *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt*, 25.

⁶⁶⁵ Jean Baerten, “Antwoord aan Lode Wils en Louis Vos”, *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79, nr. 4 (2001): 1302.

⁶⁶⁶ Wils, “De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging”, 1289; Voor de oorspronkelijke stelling: Wils, “Elke partij trok een eigen spoor”, 211-20; toegelicht in hoofdstuk 1.

Als Bruno De Wever in 2013 over Hroch sprak als “*by far the greatest influence on Wils*” moet vooral die bijsturing in het achterhoofd gehouden worden.⁶⁶⁷ De Belgische natie kende een ‘normaal’ verloop, eens ze vanuit het nieuwe geografische “*framework*” van de kleine natie werd benaderd. Zo bleef het liberalisme even gedenationaliseerd, maar vanuit een nieuw vertrekpunt. Tegelijk veranderde Wils’ “*framework*” over professionaliteit. Nu moesten ook “(internationale) vergelijking” en “de resultaten van andere wetenschappen (sociologie...)” in rekening gebracht worden.⁶⁶⁸ Toch, zo benadrukt Bruno De Wever terecht, paste hij die resultaten vanaf de jaren 1990 vooral toe. Hroch vormde een nieuw theoretisch kader, maar Wils bleef de nadruk leggen op empirisch onderzoek naar politieke geschiedenis.⁶⁶⁹

Die nuances benadrukken de waarde van de zoektocht naar Wils’ historiografische “*framework*” in deze masterproef. Dat zat niet in de realiteit verrat, maar was een gevolg van zijn opleiding, zijn ervaring van de Schoolstrijd, de debatten die hij voerde en de literatuur die hij las. Zijn ‘professionele’ “*framework*” dat de ‘stuwkracht’ en ‘deeg’ prioriteit stelde in de beoordeling van het verleden, eerder dan ‘individuele tegenvoorbeelden’ en ‘gist’, verantwoordde bijvoorbeeld mee zijn “*framework*” over de Vlaamse beweging als overwegend katholiek. Die ‘stuwing’ beïnvloedde immers, naar Wils’ analyse, mee de gang van het verleden. Door een samengaan van ‘sneeuwbal effecten’, kiemen, *agency* en breuken als deel van zijn professionele kader, kon hij de veranderingen die de Vlaamse beweging onderging, verklaren.

Dat een nationale beweging nood had aan stuwkracht voor succes, zette ook Hroch in de verf. Volgens de Praagse historicus lag “de motor van de nationale bewegingen [...] in hun sociale lading, in de wil van de bourgeoisie en de boeren om zich te ontvoegen van de feodale adelheerschappij en van het hele *Ancien Régime*.”⁶⁷⁰ Wils vond daarin een nieuwe verklaring voor de trage doorbraak van de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw, naast de levensbeschouwelijke verdeeldheid. De overgang van het *Ancien Régime* en de machtsovername door de bourgeoisie, zo stelde hij op basis van Hroch, waren grotendeels gestimuleerd door de Franse inlijving vanaf 1795 en bij de onafhankelijkheid van België in 1830 voltooid. Daarom was het nationale enthousiasme na 1830 niet sociaal, met drastische gevolgen: “Wat elders tot de essentiële inhoud van de nationale bewegingen behoorde, ontbrak dus in Vlaanderen.”⁶⁷¹ Opnieuw verklaarde hij de gang van het Belgische verleden op basis van een ‘gemis’, en benadrukte hij een Europese, haast metafysische, tijdgeest. Hij sprak over een “*verlate* beweging”.⁶⁷² Toch vielen de puzzelstukjes uit Wils’ carrière in elkaar door Hrochs koppeling van het nationale aan het sociale. De historicus had in zijn boeken over de Meetingpartij, de christendemocratie en het Daensisme steeds de nadruk gelegd op een radicaal- en katholiek-democratische tijdstroom in Vlaanderen vanaf 1848. Door Hrochs analyse was die tijdgeest nóg relevanter als historische actor: “De verbinding van de nationale bewegingen met de sociale groepen die de volkstaal spraken, wierp hier duidelijk vruchten af: de doorbraak naar de massa kwam in zicht.”⁶⁷³ Zo is *Van Clovis tot Happart* een wisselwerking tussen vernieuwing en herbevestiging, en een culminatiepunt van zijn carrière.

Wils’ “*framework*” was er ter conclusie één van methodologische uitwisseling en intertekstualiteit met andere nationale historici. Het stelde een haast metafysische stuwkracht voorop, die in dialoog stond met *agency* en verandering. Tussen engagement en empirie trok hij tijdens de jaren

⁶⁶⁷ De Wever, “The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates”, 57.

⁶⁶⁸ Wils, schriftelijke voorbereiding van een lezing over “Geschiedenis en engagement” aan de UGent, 3.

⁶⁶⁹ De Wever, persoonlijk interview.

⁶⁷⁰ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 172-73, 186.

⁶⁷¹ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 173, 296; beknopter: Wils, “De ‘intellectuele autobiografie’ van Miroslav Hroch”, 180.

⁶⁷² Wils, “Van de Belgische naar de Vlaamse natie [1987]”, 237.

⁶⁷³ Wils, *Van Clovis tot Happart*, 174.

1950 geen demarcatielijn. De twee veronderstelden elkaar. Daarom was Wils géén ‘unieke’ historicus.

Of ook andere naoorlogse Belgische historici van de natie de ‘uniciteit’ van België benadrukten, uitgingen van ‘stuwkracht’ en een model van actie en reactie combineerden, is voer voor voortgezet onderzoek. Dat over de historiografische premissen van de (periodieke) Wils weinig geweten was, wijst immers op een bredere lacune. Over de Belgische geschiedschrijving vanaf de jaren 1950 is nauwelijks onderzoek verricht. Zo verdween De Vroede ietwat in de plooien van de geschiedenis, en blijft het “naar het triomfalisme neigende verhaal” van een lineaire groei van de wetenschappelijkheid van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging, vanaf Wils en vooral vanaf de jaren 1970, bestaan.⁶⁷⁴ Daarom mag deze casestudie van Wils geen eindpunt zijn, maar juist “gist” in historiografische “deeg”.

De methodologie van deze masterproef kan daartoe een aanzet geven. Door de nadruk te leggen op debatten, worden historici niet in isolatie benaderd. Zo kan hun uniciteit in vraag gesteld worden en kan de historiografie van de natie het nationale kader overstijgen.⁶⁷⁵ Recensierubrieken zijn bij uitstek plaatsen waar dat debat plaatsvond en -vindt. Met studies van Witte als uitzondering, worden zij in de historiografie echter te vaak verwaarloosd. Daarom stonden Wils’ recensies in deze masterproef centraal, en kon onder andere zijn nadruk op ‘actie’, ‘reactie’ en context benadrukt worden. Ook *Kultuurleven* kan voor verder historiografisch onderzoek over naoorlogs België een sleutelrol spelen, net als andere katholieke en vrijzinnige tijdschriften met een bewust publiek intellectuele opdracht. De ‘periodieke’ historici die in die bladen publiceerden, zoals Wils en De Vroede, maar ook niet-academici zoals Herman Todts, gaven met korte bijdragen immers evengoed vorm aan de beeldvorming over het recente verleden als grote syntheseswerken. Dat bewijst de relevantie van een uitgebreide analyse van Wils’ bijdragen aan *Kultuurleven* in deze masterproef.

Over Wils is het laatste woord overigens nog niet geschreven. Over zijn verhouding tot Nederland – want ook die was een unieke natie – en zijn historiografie van de twintigste eeuw, is nog relevant onderzoek te verrichten. Datzelfde geldt voor zijn ontvangst en representatie in flamingante en niet-flamingante kringen, en op televisie. Ook de analyse van debatten die hij voerde met Gubin, Witte en Van Velthoven over de negentiende eeuw verdienen voldoende aandacht, nadat deze masterproef Wils’ vroegere discussies met De Vroede en Willemsen centraal plaatste.

In de “historiografische kosmos” van de Vlaamse beweging blijven zo nog veel zwarte gaten over om op te helderen. De mogelijke invalshoeken reiken, naar de woorden van een plastic astronaut, “to infinity, and beyond.”

⁶⁷⁴ Beyen, “Een uitdijend verhaal”, 29.

⁶⁷⁵ Lorenz, “Double Trouble”, 52.

Lijst van afkortingen

ADVN	ADVN I archief voor nationale bewegingen (Antwerpen)
BMGN	<i>Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden / Low Countries Historical Review</i>
BTNG	<i>Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis / Revue belge d'Histoire contemporaine / Journal of Belgian History</i>
DEVB	digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging (2023-)
EMW	<i>Encyclopédie du Mouvement wallon</i> (2000-2010)
EVB	<i>Encyclopedie van de Vlaamse beweging</i> (1973, 1975)
KADOC	KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving (Leuven)
KU Leuven	Katholieke Universiteit Leuven (afkorting enkel voor de periode na 1968)
KVHU	Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding
NEVB	<i>Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging</i> (1998)
N-VA	Nieuw-Vlaamse Alliantie
VNV	Vlaamsch Nationaal Verbond
UGent	Universiteit Gent
VUB	Vrije Universiteit Brussel
WT*	Sinds de oprichting in 1935, veranderde het tijdschrift driemaal van naam: ⁶⁷⁶ - <i>Wetenschap in Vlaanderen</i> (1935-1940); - <i>Wetenschappelijke Tijdingen</i> (1940-1979); - <i>Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging</i> (1980-2015); - <i>WT. Tijdschrift voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging</i> (2016-)
WTNS (verder: WTN- reeks)	Writing The Nation Series: Writing the Nation: National Historiographies and the Making of Nation States in 19th and 20th Century Europe

*In bibliografie en voetnoot wordt dit begrip voluit vermeld. In de lopende tekst niet. De wijziging van de titel ging gepaard met organisatorische aanpassingen.

⁶⁷⁶ Dit overzicht is gebaseerd op Leemans, “Wetenschappelijke Tijdingen”.

Bibliografie

Bronnen

Archivalische bronnen

Enkel waaraan gerefereerd werd:

Leuven, Universiteitsarchief KU Leuven, *Archief Studentensecretariaat, studentenfiles*.

Leuven, Universiteitsarchief KU Leuven, *Verzameling cursussen en collegedictaten*.

Antwerpen, ADVN, *Archief Lode Wils*, nr. 23545, 23564, 23586, 23608, 23610, 23612.

Antwerpen, Collectie Stad Antwerpen: Letterenhuis, *Archief van Arie Wolter Willemsen (1930-2003)*, nrs. 162142, 23564.

Antwerpen, Collectie Stad Antwerpen: Letterenhuis, *Archief Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding (1898-)*, nrs. 95565, 95556.

Kranten

De Standaard.

Herkomst beelden

- 0.1. Antwerpen: Collectie stad Antwerpen: Letterenhuis: W72835/P.
- 0.2. Antwerpen: Collectie stad Antwerpen: Letterenhuis: W70898/P.
- 1.1. Leuven: Kadoc KU Leuven: KFA18484.
- 1.2. Leuven: KU Leuven Bibliotheken: Bijzondere Collecties: PC00005b.
- 2.1. Antwerpen: ADVN: VFFY41/40.
- 2.2. Antwerpen: Collectie stad Antwerpen: Letterenhuis: 32144.
- 3.1. Antwerpen: Collectie stad Antwerpen: Letterenhuis: 15403.
- 4.1. Leuven: Universiteitsarchief: Topigrafisch-Historische Atlas.

Mondelinge bronnen

Beyen, Marnix. Persoonlijk interview, 18 november 2025.

De Wever, Bruno. Persoonlijk interview, 28 oktober 2025.

Drabbe, Karl. Persoonlijk interview, 3 september 2025.

Gevers, Lieve, en Louis Vos. Persoonlijk interview, 23 juni 2025.

Tollebeek, Jo. Persoonlijk interview, 11 september 2025.

Van Campenhout, Nico. Persoonlijk interview, 30 oktober 2025.

Interviews van Lode Wils

De Vocht, Ludwig. “[Lode Wils:] ‘Mythen zijn sterker dan wetenschappelijke geschiedschrijving’”. *Tertio*, nr. 1080 (oktober 2020): 2-3, <https://tertio.be/mythen-zijn-sterker-dan-wetenschappelijke-geschiedschrijving/>.

Goossens, Ruud. "Lode Wils (83): monument van de Vlaamse geschiedschrijving: 'Het Vlaams-nationalisme blijft een product van de collaboratie'". *De Standaard*, 8 december 2012, <https://www.standaard.be/binnenland/het-vlaams-nationalisme-blijft-een-product-van-de-collaboratie/45399189.html>.

Hoflack, Kris. "Overuren: Lode Wils". *Campuskrant* 3, nr. 3 (1992): 15.

Wils, Lode, en Antoon Vrints, guests. *Historicus Lode Wils: 'Ik Betwijfel of België Zijn Tweehonderdste Verjaardag Haalt'*. Aflevering 2. Ons Erfdeel vzw, 23 oktober 2020. <https://soundcloud.com/user-276598427/historicus-lode-wils-ik-betwijfel-of-belgie-zijn-tweehonderdste-verjaardag-haalt-deel-2>.

Wils, Lode, interview door Idesbald Goddeeris [transcriptie], 2010.

Lode Wils: oeuvre

Geciteerde werken

Leuven, KU Leuven Bijzondere Collecties: Lode Wils, 'Jan David (1801-1866) in de Vlaamse beweging'. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, 1954.

Wils, Lode. "1830: van de Belgische protonatie naar de natiestaat [Deel 2]". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 56, nr. 4 (2007): 303-21.

Wils, Lode. "Antwoord van L. Wils aan L. Huyse". *Ons Erfdeel* 33, nr. 4 (1990): 617-18.

Wils, Lode. "Bibliografie van de Vlaamse Beweging: Boeken en brochures 4 sept. 1944-dec. 1952". *Wetenschappelijke Tijdingen* 13, nr. 1 (1953).

Wils, Lode. "Bij het historisch gewetensonderzoek van een flamingant: De Vlaamse beweging en de democratie". *Kultuurleven* 27, nr. 3 (1960): 211-15.

Wils, Lode. "De eerste leerstoelen Nederlands aan onze universiteiten". *Nova et Vetera* 32, nr. 3 (1955): 281-91.

Wils, Lode. "De geschiedschrijving van het activisme". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 51, nr. 2 (1992).

Wils, Lode, red. *De houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19e eeuw*. Standen en Landen 59. Heule: UGA, 1972.

Wils, Lode. "De invloed van de Vlaamse Beweging op de politieke ontwikkeling in België tot 1914". *Handelingen Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal-en Letterkunde en Geschiedenis* 12 (1958): 233-40.

Wils, Lode. *De liberale Antwerpse dagbladen 1857-1864*. Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis: Bijdragen 26. Leuven: Nauwelaerts, 1962.

Wils, Lode. *De Messias van Vlaanderen: Frans van Cauwelaert 1880-1910*. Antwerpen: Hadewijch, 1998.

- Wils, Lode. "De nationale bewegingen in Vlaanderen en bij de andere kleine Europese volkeren". *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 106, nr. 2 (1991): 246-49.
- Wils, Lode. "De Nederlandse natievorming en de verhouding tot België". *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 121, nr. 1 (2006): 61-67.
- Wils, Lode. *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914*. Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding 49, nr. 5-6, verhandeling 442-443. Antwerpen: Standaard Boekhandel, 1955.
- Wils, Lode. *De oorsprong van de kristen-demokratie: Het aandeel van de Vlaams-demokratische stroming*. Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding 47, nr. 6, verhandeling 490. Antwerpen: Standaard Boekhandel, 1963.
- Wils, Lode. *De politieke oriëntering van de Vlaamse beweging (1840-1857)*. Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding 53, nr. 6, verhandeling 467. Antwerpen: Standaard Boekhandel, 1959.
- Wils, Lode. "De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging". *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79, nr. 4 (2001): 1283-99.
- Wils, Lode. "De taalpolitiek van Willem I". *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 92, nr. 1 (1977): 81-87.
- Wils, Lode. "De Vlaamse beweging". In *Algemene geschiedenis der Nederlanden, XI: van liberaal naar sociaal getij 1885-1914*, 164-78. Zeist; Antwerpen: W. De Haan; Standaard Boekhandel, 1956.
- Wils, Lode. *De Vlaamse beweging in het kader van de nationale bewegingen*. Dossiers Geschiedenis 1. Leuven: Acco, 1977.
- Wils, Lode. "Dokter Alfons Van de Perre herdacht". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 54, nr. 4 (1995): 221-27.
- Wils, Lode. "Elias of het gevecht met de geschiedenis". In *Liber amicorum dr. J. Scheerder: Tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense Universiteit en historiografie*, onder redactie van Aloïs Jans, Gustaaf Janssens, Raphaël De Keyser, Jan Roegiers, en Louis Vos, 373-87. Leuven: Vereniging Historici Lovanienses, 1987.
- Wils, Lode. "Elias of het gevecht met de geschiedenis". In *Op zoek naar een natie*, 325-46. Kalmthout: Polis, 2020.
- Wils, Lode. "Elias of het gevecht met de geschiedenis". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 51, nr. 4 (1992): 193-209.
- Wils, Lode. "Elke partij trok een eigen spoor". In *De houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19e eeuw*, onder redactie van Lode Wils, 211-20. Standen en Landen 59. Heule: UGA, 1972.
- Wils, Lode. *Flamenpolitik en aktivisme: Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*. Keurreeks 126. Leuven: Davidsfonds, 1974.

- Wils, Lode. *Frans van Cauwelaert afgewezen door Koning Albert I: Een tijdbom onder België*. Antwerpen: Houtekiet, 2003.
- Wils, Lode. *Frans van Cauwelaert en de barst in België: 1910-1919*. Antwerpen; Baarn: Houtekiet, 2000.
- Wils, Lode. *Frans van Cauwelaert: Politieke biografie*. Hofstade: Doorbraak, 2017.
- Wils, Lode. "Frans van Cauwelaert: Zijn plaats in de Vlaamse natievorming". *Handelingen Koninklijke Zuid-Nederlandse maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis* 55 (2001): 237-55.
- Wils, Lode. "Geschiedschrijving van de arbeidersbeweging". *Kultuurleven* 29, nr. 2 (1962): 131-35.
- Wils, Lode. "H. Elias: nationalistische historicus". *Kultuurleven* 40, nr. 3 (1973): 299-301.
- Wils, Lode. "Het Antwerpse weekblad 'De Burger' 1857-1859". *Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van het oud Hertogdom Brabant* 45, nr. 4 (1962): 243-51.
- Wils, Lode. "Het Antwarspe weekblad 'La Liberté' 1859-1862". *Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van het oud Hertogdom Brabant* 45, nr. 4 (1962): 234-42.
- Wils, Lode. *Het daensisme: de opstand van het Zuidvlaamse platteland*. Keurreeks 110. Leuven: Davidsfonds, 1969.
- Wils, Lode. "Het nationaal bewustzijn in België tussen 1789 en 1831". *Kultuurleven* 31, nr. 2 (1964): 118-22.
- Wils, Lode. *Het ontstaan van de Meetingpartij te Antwerpen en haar invloed op de Belgische politiek*. Uitgegeven met de steun van "Vlaamse Leerganten te Leuven", met De Burggraaf Charles Terlinden-Prijs, en De steun van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1963.
- Wils, Lode. "Het uitdragen van de heilsboodschap". *Kultuurleven* 25, nr. 1 (1958): 45.
- Wils, Lode. "Het Verenigd Koninkrijk van koning Willem I (1815-1830) en de natievorming". *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 112, nr. 4 (1997): 502-16.
- Wils, Lode. "Hoe een Vlaamse natie de Belgische is gaan verdringen". In *Op zoek naar een natie*, 9-29. Kalmthout: Polis, 2020.
- Wils, Lode. "Hoop en wanhoop der vlaamsgezinden". *Kultuurleven* 29, nr. 2 (1962): 138-39.
- Wils, Lode. *Honderd jaar Vlaamse beweging: Geschiedenis van het Davidsfonds 1914 tot 1936*. Vol. 2. Leuven: Davidsfonds, 1985.
- Wils, Lode. *Honderd jaar Vlaamse beweging: Geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914*. Vol. 1. Leuven: Davidsfonds, 1977.
- Wils, Lode. *Joris van Severen: een aristocraat verdwaald in de politiek*. Historische reeks. Leuven: Davidsfonds, 1994.

- Wils, Lode. "Kannunik Jan David en De nationale gedachte in de Vlaamse beweging". *Vrijheid en Recht: Orgaan van de Christelijke unie van leraars bij het rijksonderwijs* 6, nr. 2 (1954): 50-55.
- Wils, Lode. *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*. Keurreeks 67. Leuven: Davidsfonds, 1957.
- Wils, Lode. "Kardinaal Mercier en de Vlaamse beweging". *Kultuurleven* 28, nr. 4 (1961): 285-87.
- Wils, Lode. "Lousse, Emile". In *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 14:429-34. Brussel: Paleis der Academieën, 1992.
- Wils, Lode. "Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek". In *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*, onder redactie van Lode Wils, 431-49. Leuven: Davidsfonds, 1994.
- Wils, Lode. "Objektieve nationale geschiedschrijving". *Kultuurleven* 24, nr. 5 (1957): 367-69.
- Wils, Lode. "Over een oorzaak van de huidige malaise in de Vlaamse beweging". *Kultuurleven* 22, nr. 10 (1955): 766-76.
- Wils, Lode. "Partijpolitiek en niet-partijpolitieke Vlaamse beweging 1900-1970". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 44, nr. 3 (1985): 129-37.
- Wils, Lode. "Predikatie en sociale opvattingen". *Kultuurleven* 32, nr. 6 (1965): 439-43.
- Wils, Lode. "Professor Lousse en zijn Leuvense studenten". In *Hulde; Hommage Emile Lousse*, 31-34. Standen en Landen, 1978.
- Wils, Lode. "Rodenbachs plaats in de ontwikkeling van de Vlaamse gedachte". *Kultuurleven* 23, nr. 3 (1956): 181-97.
- Wils, Lode. "Scheuring in de Nederlanden". *Kultuurleven* 25, nr. 6 (1958): 449-51.
- Wils, Lode. "Strijdende geschiedwetenschap?". *Kultuurleven* 46, nr. 10 (1979): 950-51.
- Wils, Lode. "Uit de geschiedenis van de Vlaamse beweging". *Kultuurleven* 28, nr. 9 (1961): 679-84.
- Wils, Lode. *Van Clovis tot Happart: De lange weg van de naties in de lage landen*. Historama 1. Leuven; Apeldoorn: Garant, 1992.
- Wils, Lode. "Van de Belgische naar de Vlaamse natie". *Kultuurleven* 54 (1987): 222-40.
- Wils, Lode. *Van de Belgische naar de Vlaamse natie: een geschiedenis van de Vlaamse beweging*. Leuven: Acco, 2009.
- Wils, Lode. *Vlaamse beweging, sociale beweging?* Antwerpen: Ertsberg, 2023.
- Wils, Lode. "Vlaamsgezindheid en nationale trots". *Kultuurleven* 23, nr. 5 (1956): 340-45.
- Wils, Lode, red. *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*. Leuven: Davidsfonds, 1994.

Wils, Lode. "Vlaanderen en het tot stand komen van het 'woordenboek der Nederlandsche taal'". *Nova et Vetera* 33, nr. 4 (1956): 373-82.

Wils, Lode. "Voorwoord". In *Op zoek naar een natie*, 7. Kalmthout: Polis, 2020.

Wils, Lode. *Waarom Vlaanderen Nederlands spreekt*. Leuven: Davidsfonds, 2001.

Geciteerde recensies

Wils, Lode. "De afrekening met collaborateurs bekeken door de ogen van daders: Review van Antoon Vrints, *De afrekening. Geweld tegen collaborateurs in Antwerpen 1918 en 1944-1945* (Antwerpen: Ertsberg, 2024)". *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 2 (2024): 284-85.

Wils, Lode. "De andere Daensisten: Review van Hugo Landuyt, *Het Daensisme in Antwerpen*, Campusreeks KVHU (Westerlo: Saefeninge, 1973); Koen Rotsaert, Priester Fonteyne en het fonteynisme te Brugge (Brugge: Heemkundige Kring M. Van Coppenolle, 1975)". *Standaard der Letteren*, 4 april 1975. <https://uurl.kbr.be/2258789/p14>.

Wils, Lode. "De 'intellectuele autobiografie' van Miroslav Hroch: Review van Miroslav Hroch, *Studying Nationalism under Changing Conditions and Regimes. An Intellectual Autobiography*, vertaald door Joep Leerssen, NISE-Essays 3 (Antwerp: Peristyle, 2018)". *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 78, nr. 2 (2019): 176-83.

Wils, Lode. "Geschiedschrijving, maar hoe: Review van Jules Demey, *De historische tweeenheid der Nederlanden* (Brugge: Orion, 1978)". *Standaard der Letteren*, 8 december 1978. <https://uurl.kbr.be/2251768/p13>.

Wils, Lode. "Grove borstel: review van Els Witte, *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden 1830-1848* (Brussel: Pro Civitate, 1973)". *Standaard der Letteren*, 16 november 1973. <https://uurl.kbr.be/2254170/p14>.

Wils, Lode. "Onvoltooid Vlaanderen: Review van Frank Seberechts, *Onvoltooid Vlaanderen. Van taalstrijd tot natievorming* (Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2017)". *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 76, nr. 3 (2017): 280-82.

Wils, Lode. "Signalement van Bruno Yammine, *Drang nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914)* (Leuven: Davidsfonds, 2011)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 71, nr. 2 (2012): 188-189.

Wils, Lode. "Signalement van *Jaarboek Joris van Severen*, 11 (Ieper: Studiecentrum Joris van Severen, 2007)". *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 66, nr. 4 (2007): 379-80.

Wils, Lode. "Signalement van Rien Emmery, *Prins Karel, Leven in de schaduw van Leopold III* (Antwerpen: Manteau, 1995)". *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 67, nr. 3 (2008): 258-59.

Wils, Lode. "Review van Albert Mirgeler, *De geschiedenis van Europa* (Maaseik: Romen en Zonen, 1959)". *Kultuurleven* 27, nr. 6 (1960): 474.

- Wils, Lode. "Review van Aloïs Simon, *L'hypothèse libérale en Belgique. Documents inédits 1839-1907* (Wetteren: Scaldis, 1956)". *Kultuurleven* 24, nr. 7 (1957): 542-43.
- Wils, Lode. "Review van Armand Van Nimmen, *Rob Van Roosbroeck en tijdgenoten. Het verdriet van Vlaanderen* (Gent: Academia Press, 2014)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 73, nr. 3 (2014): 263-66.
- Wils, Lode. "Review van Björn Rzoska, *Zij komen allen aan de beurt, de Zwartten. Het kamp van Lokeren 1944-1947* (Leuven: Davidsfonds, 1999)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 58, nr. 3 (1999): 196-197.
- Wils, Lode. "Review van Bruno De Wever, *Staf De Clercq* (Brussel: Grammens, 1989)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 48, nr. 4 (1989): 253-54.
- Wils, Lode. "Review van Carlos H. Vlaemynck, *Dossier Abbeville* (Leuven: Davidsfonds, 1977)". *Kultuurleven* 45, nr. 4 (1978): 365.
- Wils, Lode. "Review van Denise de Weerd, *De Gentse textielbewerkers en arbeidersbeweging tussen 1866 en 1881*, Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis II (Leuven: Nauwelaerts, 1959)". *Kultuurleven* 28, nr. 6 (1961): 470.
- Wils, Lode. "Review van *Encyclopédie du Mouvement Wallon*, 3 vols. (Charleroi: Institut Jules Destrée, 2000-2001)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 61 (2002): 48-50.
- Wils, Lode. "Review van Ernest Schepens en Luc Pareyn (red.), *Julius Sabbe en de herleving van Brugge* (Gent: Liberaal Archief, 1996)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 56, nr. 1 (1997): 55-56.
- Wils, Lode. "Review van Frank Judo en Stijn Van de Perre (red.), *De prijs van de Scheiding. Het uiteenvallen van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1830-1839)* (Kapellen: Pelckmans, 2007)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 66, nr. 4 (2007): 372-74.
- Wils, Lode. "Review van Frank Seberechts (red.); *Duurzamer dan graniet. Over monumenten en Vlaamse beweging*, Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd 19 (Tielt; Antwerpen: Lannoo; Perspectief Uitgaven, 2003)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 62, nr. 3 (2003): 233-34.
- Wils, Lode. "Review van *Geschiedenis der Mensheid*, vol. 1 (Antwerpen: Standaard boekhandel, 1956)". *Kultuurleven* 24, nr. 7 (1957): 543.
- Wils, Lode. "Review van Pieter Van Hees en Arie Wolter Willemsen (red.) *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr P. Geyl. Brieven en notities*, vol. 1 (Antwerpen; Utrecht: De Nederlandsche Boekhandel, 1973)". *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 52, nr. 3 (1974): 702-3.
- Wils, Lode. "Review van Guido Tirelire, *Rechtdoor. Valeer Claes 1884-1958* (Antwerpen: Vlaamse Kapucijnen, 2000)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 63, nr. 2 (2004): 125-26.

- Wils, Lode. "Review van Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, en Jean-Claude Burgelman, red., *De tuin van heden: dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat* (Brussel: VUBpress, 2007)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 67, nr. 1 (2008): 83-84.
- Wils, Lode. "Review van Hendrik Aelvoet, *Honderd vijftwintig jaar verfransing in de agglomeratie en het arrondissement Brussel, 1830-1955* (Brussel: Simon Stevin, 1957)". *Kultuurleven* 25, nr. 6 (1958): 466-67.
- Wils, Lode. "Review van Hendrik Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*. Vols. 2-3 (Antwerpen: De Nederlandse boekhandel, 1963; 1964)". *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 43, nr. 2 (1965): 663-68.
- Wils, Lode. "Review van Joris van Severen: *zijn persoon, zijn gedachten, zijn invloed, zijn werk*. Jaarboek 7 (Ieper: Studiecentrum Joris van Severen, 2003)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 62, nr. 3 (2003): 235-36.
- Wils, Lode. "Review van Jozef Smeyers, *Vlaams Taal- en Volksbewustzijn in het Zuidnederlands Geestesleven van de 18de eeuw*, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde VI, nr. 83 (Gent: Secretariaat der Academie, 1959)". *Kultuurleven* 28, nr. 4 (1961): 310-11.
- Wils, Lode. "Review van Maurits De Vroede, *Bibliografische inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging, 1830-1860*, Bijdragen van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis 8 (Leuven: Nauwelaerts, 1959)". *Kultuurleven* 28, nr. 1 (1961): 68.
- Wils, Lode. "Review van Maurits De Vroede, *Juliaan De Vriendt in de Politiek en de Vlaamse Beweging (1889-1900)* (Antwerpen: Vlaamse Boekcentrale, 1960)". *Kultuurleven* 28, nr. 1 (1961): 68-69.
- Wils, Lode. "Review van Maurits Van Haegendoren, *De Vlaamse Beweging nu en morgen*, 2 vols., (Hasselt, Heideveld, 1962)". *Kultuurleven* 30, nr. 1 (1963): 233.
- Wils, Lode. "Review van Pieter Rietbergen en Tom Verschaffel, *Broedertwist. België en Nederland en de erfenis van 1830* ('S Hertogenbosch; Leuven; Zwolle: Noordbrabants Museum; Stedelijk museum Vander Kelen; Mertens; Waanders, 2005)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 65, nr. 2 (2006): 156-59.
- Wils, Lode. "Review van René Victor, *Schets ener geschiedenis van de Vlaamse Conferentie der Balie van Antwerpen 1885-1960* (Antwerpen: De Vlijt, 1960)". *Kultuurleven* 30, nr. 7 (1963): 549.
- Wils, Lode. "Review van Robert Van Roosbroeck, *Geschiedenis van Vlaanderen*, vol. 2 (Hasselt: Heideveld, 1972)". *Kultuurleven* 40, nr. 8 (1973): 817.
- Wils, Lode. "Review van Robrecht Boudens, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse beweging* (Leuven: Davidsfonds, 1975)". *Kultuurleven* 43, nr. 5 (1976): 469.

Wils, Lode. "Review van Romain Vanlandschoot, *Kapelaan Veschaeve. Biografie* (Tielt: Lannoo; Gent: Perspectief Uitgaven, 1998)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 58, nr. 2 (1999): 47-49.

Wils, Lode. "Review van Theo Luyckx, Max Lamberty en Frans Wildiers, *Bijdrage tot de geschiedenis van de economische bewustwording in Vlaanderen. Veertig jaar Vlaams Economisch Verbond, 1926-1966* (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1967)". *Kultuurleven* 35, nr. 1 (1968): 61.

Wils, Lode. "Twee nationaal-socialisten: Review van Jonk Vinks, *Cyriel Verschaeve - De Vlaming* (Brecht: De Roerdomp, 1978); Guido Provoost, Ward Hermans (Antwerpen: Rockox-Uitgaven, 1977)". *Standaard der Letteren*, 13 januari 1978.
<https://uurl.kbr.be/2272866/p13>.

Geraadpleegde werken

Bibliografieën en indexen

"Chronique: Thèses présentées pour l'obtention du grade de licencié ou de docteur dans les Facultés de Philosophie et de Lettres. Année académique 1953-1954". *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 33, nr. 2 (1955): 506-12.

Depaepe, Marc, en Mark D'hoker. "Lijst van publikaties van Prof. Dr. M. De Vroede". In *Onderwijs, opvoeding en maatschappij in de 19de en 20ste eeuw: Liber Amicorum Prof. Dr. Maurits De Vroede*, onder redactie van Marc Depaepe en Mark D'hoker, 25-31. Leuven: Acco, 1987.

Gevers, Lieve, en Louis Vos. 'Publicaties van Lode Wils vanaf 1994'. *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 4 (2024): 46-52.

Gevers, Lieve, en Louis Vos. 'Publicaties van prof. Lode Wils'. In *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*, onder redactie van Lode Wils: 40-48. Leuven: Davidsfonds, 1994.

Schiltz, Veerle. 'Bibliografie [Wetenschappelijke Tijdingen: 1935-2000]'. *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 55, nr. 4 (2001): 25-134.

Van den Bergh, Lodewijk. 'Standaard der letteren 1971-1975: Bibliografie' Ongepubliceerde verhandeling, Provinciale leergangen voor bibliotheek- en dokumentatiewetenschappen, 1979.

Literatuur

Aerts, Koen. *Kinderen van de repressie: hoe Vlaanderen worstelt met de bestraffing van de collaboratie*. Kalmthout: Uitgeverij Polis, 2018.

Aerts, Koen, Maarten Van Ginderachter, Antoon Vrints, en Koen Wouters. "Geschiedenis is nooit vrijblijvend: De carrière van Bruno De Wever". In *De publieke historicus: Bruno De Wever en zijn vak*, onder redactie van Koen Aerts, Maarten Van Ginderachter, Antoon Vrints, en Nico Wouters, 15-43. Tielt: Lannoo, 2023.

Baerten, Jean. "Antwoord aan Lode Wils en Louis Vos". *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79, nr. 4 (2001): 1301-7.

- Baerten, Jan. "Kritische beschouwingen bij recente publicaties over de Vlaamse Beweging en het nationalisme in België". *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79, nr. 4 (2001): 1255-74.
- Benvindo, Bruno, Benoît Majerus, en Antoon Vrints. "La Grande Guerre des historiens belges, 1914-2014". *BTNG* 44, nr. 2-3 (2014): 170-96.
- Berger, Stefan. *The Past as History: National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Met Cristoph Conrad. WTNS 8. New York: Palgrave MacMillan, 2015.
- Berger, Stefan, Mark Donovan, en Kevin Passmore. "Apologias for the Nation-State in Western Europe since 1800". In *Writing National Histories: Western Europe since 1800*, onder redactie van Stefan Berger, Mark Donovan, en Kevin Passmore. London: Routledge, 1999.
- Berger, Stefan, Mark Donovan, en Kevin Passmore, red. *Writing National Histories: Western Europe since 1800*. London: Routledge, 1999.
- Berger, Stefan, en Chris Lorenz. "Introduction: National History Writing in Europe in a Global Age". In *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, onder redactie van Stefan Berger en Chris Lorenz. WTNS 3. New York: Palgrave MacMillan, 2008.
- Bevernage, Berber, en Koen Aerts. "Haunting pasts: time and historicity as constructed by the Argentine Madres de Plaza de Mayo and radical Flemish nationalists". *Social History* 34, nr. 4 (2009): 391-408.
- Beyen, Marnix. "Een onafwendbaar toeval: 1830 in de Belgische geschiedschrijving". In *De erfenis van 1830*, onder redactie van Peter J. A. N. Rietbergen en Tom Verschaffel, 75-89. Leuven: Acco, 2006.
- Beyen, Marnix. "Een uitdijend verhaal. De historiografie van de Vlaamse beweging, 1995-2005". *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 64, bijzonder nummer (2005): 18-33.
- Beyen, Marnix. *Oorlog en Verleden: Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947*. Amsterdam: University Press, 2002.
- Beyen, Marnix, Elke Brems, Bruno De Wever, Chantal Kesteloot, Dave Sinardet, Jo Tollebeek, Jeffrey Tyssens, Maarten Van Ginderachter, Antoon Vrints, en Kaat Wils, red. *Encyclopedie van de Vlaamse beweging: De Synthese*. Tielt: Lannoo, 2024.
- Beyen, Marnix, en Benoît Majerus. "Weak and Strong Nations in the Low Countries: National Historiography and its 'Others' in Belgium, Luxembourg and the Netherlands in the Nineteenth and Twentieth Centuries". In *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, onder redactie van Stefan Berger en Chris Lorenz, 283-310. WTNS 3. New York: Palgrave MacMillan, 2008.
- Boogman, J. C. "Pieter Geyl (1887-1966)". *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 21, nr. 3-4 (1967): 269-77.
- Callewaert, Reginaldus Staf. "Historia magistra vitae". *Kultuurleven* 30, nr. 9 (1963): 698-99.

- De Bruyne, Arthur. "Review van Lode Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging: Geschiedenis van het Davidsfonds 1914 tot 1936*, vol. 2 (Leuven: Davidsfonds, 1985)", *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 44, nr. 2 (1985): 123-127.
- De Clercq, Bertrand J. "De vlag van het christelijk humanisme (1945-1964)". *Kultuurleven* 67, nr. 5-6 (2000): 16-27.
- De Metsenaere, Machteld, Jean-Claude Burgelman, en Guy Vantemsche. "Els Witte en de Belgische contemporanistiek: tuinieren in de Tuin van Heden". In *De tuin van heden: dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, onder redactie van Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, en Jean-Claude Burgelman, 7-18. Brussel: VUBpress, 2007.
- De Schryver, Reginald, Bruno De Wever, en Gaston Durnez, red. *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. 3 vols. Tielt: Lannoo, 1998.
- De Vroede, Maurits. *De Vlaamse Beweging in 1855-1856: bijdrage tot een meer verantwoorde kennis van haar evolutie*. Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren 41. Brussel: Koninklijke Vlaamse academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1960.
- De Vroede, Maurits. "Review van Hendrik Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, vol. 1 (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1963)". *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 19, nr. 2 (1964): 177-80.
- De Vroede, Maurits. "Review van Lode Wils, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914* (Antwerpen: Standaard Boekhandel, 1955)". *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 12, nr. 1 (1957): 75-77.
- De Wever, Bart. "Uytterhoeven, Jozef". In *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 3, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez, 3133-34. Tielt: Lannoo, 1998.
- De Wever, Bart. "Wils, Lode (eigenlijk Lodewijk)". In *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 3, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez, 3758-59. Tielt: Lannoo, 1998.
- De Wever, Bart, en Bruno De Wever. "Groot-Nederland als utopie en voorwensel". In *Nationalisme in België: Identiteiten in beweging 1780-2000*, onder redactie van Kas Deprez en Louis Vos, 146-59. Antwerpen; Baarn: Houtekiet, 1999.
- De Wever, Bruno. "De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging". In *Geschiedenis maken: liber amicorum Herman Balthazar*, onder redactie van Bruno De Wever en Gita Deneckere, 129-45. Gent: Tijdsbeeld, 2003.
- De Wever, Bruno. "Hulde aan Lode Wils". *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 22 (2010): 197-209.
- De Wever, Bruno. "Introductie tot de geschiedenis van de Vlaamse beweging". In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging: De Synthese*, onder redactie van Marnix Beyen, Elke Brems,

- Bruno De Wever, Chantal Kesteloot, Dave Sinardet, Jo Tollebeek, Jeffrey Tyssens, Maarten Van Ginderachter, Antoon Vrints, en Kaat Wils, 19-55. Lannoo, 2024.
- De Wever, Bruno. "Nationaal-socialist tegen wil en dank? Biografie van Hendrik Jozef Elias". *Ons Erfdeel* 49, nr. 5 (2006): 779-81.
- De Wever, Bruno. "The Flemish Movement and Flemish Nationalism. Instruments, Historiography and Debates". *Studies on National Movements* 1, nr. 1 (2013): 50-80.
- De Wever, Bruno. "Van wierook tot gaslucht: De beeldvorming over de Vlaams-nationalistische collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Vlaamse historiografie". In *Docendo discimus: liber amicorum Romain Van Eenoo*, vol. 1, onder redactie van Jan Art en Luc François, 607-14. Gent: Academia, 1999.
- De Wever, Bruno. "Vlaamse beweging, sociale beweging?" *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 185-92.
- De Wever, Bruno. "Voorwoord". *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 3-6.
- Deleu, Jozef, Gaston Durnez, Reginald de Schryver, en Ludo Simons, red. *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. 2 vols. Tielt; Utrecht: Lannoo, 1973; 1975.
- Demoulin, Robert. *Cent cahiers; Honderd bijdragen*. Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis: Bijdragen 101. Leuven: Nauwelaerts, 1987.
- Deneckere, Gita. "Het pleidooi: De dynamiek van engagement en wetenschap". In *De palimpsest: geschiedschrijving in de Nederlanden 1500 - 2000*, vol. 1, onder redactie van Jo Tollebeek, Tom Verschaffel, en Leonard H. M. Wessels, 197-219. Hilversum: Verloren, 2002.
- Depaepe, Marc, en Mark D'hoker. "Het wetenschappelijk werk van Maurits De Vroede". In *Onderwijs, opvoeding en maatschappij in de 19de en 20ste eeuw: Liber Amicorum Prof. Dr. Maurits De Vroede*, onder redactie van Marc Depaepe en Mark D'hoker, 13-24. Leuven: Acco, 1987.
- Elias, Hendrik Jozef. *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, Verhandelingen Mens en Tijd. Vol. 2. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1969
- Elias, Hendrik Jozef. *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*. Vol. 2. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1963.
- Elias, Hendrik Jozef. *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*. Vol. 4. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1965.
- Elias, Hendrik Jozef. *Priester Daens en de Christene Volkspartij 1893-1907*. Aalst: Dietschland, 1940.
- Frank, Tibor, en Frank Hadler. "Nations, Borders and the Historical Profession: On the Complexity of Historiographical Overlaps in Europe". In *Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*, onder redactie van Tibor Frank en Frank Hadler, 1-13. WTNS 6. New York: Palgrave MacMillan, 2011.

- Gerard, Emmanuel. "Frans Van Cauwelaert in het werk van Lode Wils. Toespraak bij de voorstelling van de biografie van Frans Van Cauwelaert in het stadhuis van Antwerpen (op 28 mei 2017)". *Tijdingen uit Leuven: Tijdschrift van de Vereniging Historici Lovanienses*, nr. 169 (2019): 16-24.
- Gerard, Emmanuel. "Vlaanderen - België - Groot-Nederland: De visie van Lode Wils". *Ons Erfdeel* 38, nr. 5 (1995): 642-51.
- Gerard, Emmanuel, en Frederik Verleden. *De ongrijpbare macht: Politieke geschiedenis van België*. Tweede, Gewijzigde druk. Leuven: Acco, 2025.
- Gevers, Lieve, en Louis Vos. "In memoriam: Lode Wils (1929-2024)". *Tijdingen uit Leuven: Tijdschrift van de Vereniging Historici Lovanienses*, nr. 183 (2025): 33-39.
- Gevers, Lieve, en Louis Vos. "Lode Wils: historicus en hoogleraar". In *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*, onder redactie van Lode Wils, 11-39. Leuven: Davidsfonds, 1994.
- Gevers, Lieve, en Louis Vos. "Lode Wils: levenslang. Zijn missie en betekenis voor de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging". *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 7-45.
- Gevers, Lieve, en Louis Vos. "Publicaties van Lode Wils vanaf 1994". *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 4 (2024): 46-52.
- Gevers, Lieve, en Louis Vos. "Publikaties van prof. Lode Wils". In *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en geschiedenis*, onder redactie van Lode Wils, 40-48. Leuven: Davidsfonds, 1994.
- Geyl, Pieter. *Gebruik en misbruik der geschiedenis: De Terry Lectures, gehouden aan Yale University, Newhaven, Conn., U.S.A., in oktober 1954*. Vertaling uit het Engels door de auteur. Historische Studies uitgegeven vanwege het Instituut voor Geschiedenis der Rijksuniversiteit te Utrecht 7. Groningen: J.B. Wolters, 1956.
- Geyl, Pieter. *Use and Abuse of History. The Terry Lectures*. New Haven: Yale University Press, 1955. <https://archive.org/details/useabuseofhistor00geyl>.
- Goddeeris, Idesbald. *Revoluties onder historici: gesprekken over internationalisering, democratisering en andere veranderingen in de academische wereld*. Enerzijds / anderzijds. Tielt: Lannoo, 2011.
- Gubin, Eliane. "D'une histoire nationale à l'autre : à propos de l'historiographie du mouvement flamand en Belgique". *Revue de l'Université de Bruxelles, Histoire et historiens depuis 1830 en Belgique*, nr. 1-2 (1981): 125-46.
- Hees, Pieter van. "Flamingant". In *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 1, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez, 1156-57. Tielt: Lannoo, 1998.
- Hroch, Miroslav. *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas: Eine vergleichende Analyse der gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 24. Praag: Universita Karlova, 1968.

- Hroch, Miroslav. *Studying Nationalism under Changing Conditions and Regimes. An Intellectual Autobiography*. Vertaald door Joep Leerssen. NISE-Essays 3. Antwerp: Peristyle, 2018.
- Humanus, [Jozef Walgrave]. "XXV jaar Kultuurleven !" *Kultuurleven* 25, nr. 1 (1958): 5-11.
- Huyse, Luc. "Onverteerd verleden: Over de geschiedschrijving van collaboratie en repressie". *Ons Erfdeel* 33, nr. 2 (1990): 239-43.
- Iggers, Georg G. "Introduction". In *The Theory and Practice of History*, xi-xlv. Onder redactie van Georg G. Iggers. Vertaald door Wilma Abeles Iggers. London; New York: Routledge, 2011.
- Janssens, Gustaaf, en Nico Van Campenhout. "Jonkheer Léon van der Essen, historicus, hoogleraar". In *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 26:363-83. Brussel: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde; Koninklijke Academie voor Geneeskunde van België, 2025.
- Kennis, Leo. "Van 'christelijk humanisme' naar 'zonder complexen christelijk': Kultuurleven, de sociaal-culturele spreekbuis van de Vlaamse dominicanen (1930-2000)". In *Predikbroeders in woord en daad. Dominicanen in Vlaanderen in de twintigste eeuw*, onder redactie van Mathijs Lamberigts, Mark De Caluwe, en Anton Milh, 146-62. Antwerpen: Halewijn, 2016.
- Lorenz, Chris. "Double Trouble: A Comparison of the Politics of National History in Germany and in Quebec". In *Nationalizing the Past*, onder redactie van Stefan Berger en Chris Lorenz, 49-70. WTNS 7. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Lorenz, Chris. "Drawing the Line: 'Scientific' History between Myth-Making and Myth-Breaking". In *Narrating the Nation: Representations in History, Media and the Arts*, onder redactie van Stefan Berger, Linas Eriksonas, en Andrew Mycock, 35-55. Making Sense of History 11. Oxford New York: Berghahn, 2008.
- Lorenz, Chris. "Historical Knowledge and Historical Reality: A Plea for 'Internal Realism'". *History and Theory* 33, nr. 3 (1994): 297-327.
- Marteel, Stefaan. "Tussen Vlaamse natievorming en academische geschiedschrijving". *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 4 (2024): 465-75.
- Prevenier, Walter. "Vroede, Maurits de". In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, vol. 2, onder redactie van Jozef Deleu, Gaston Durnez, Reginald de Schryver, en Ludo Simons, 1992. Tielt; Utrecht: Lannoo, 1975.
- Rogiers, Jan. "Albert De Meyer (1887-1952) : Historien du jansénisme et deuxième directeur de la Revue d'histoire ecclésiastique". *Revue d'histoire ecclésiastique* 95, nr. 2 (2000): 494-522.
- Romein, Jan. "Het probleem der waarheid in de biografie". In *Historische lijnen en patronen: Een keuze uit de essays*, 474-90. 1954; Amsterdam: Querido, 1976.
- Romein, Jan. "Het verguisde beeld: Over het onderzoek naar de oorzaken van onze Opstand". In *Historische lijnen en patronen: Een keuze uit de essays*, 147-62. 1939; Amsterdam: Querido, 1976.
- Sahlins, Marshall. *Islands of History*. Chicago; London: The University of Chicago Press, 1985.

- Sas, Niek van. "The Great Netherlands Controversy: A Clash of Great Historians". In *Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*, onder redactie van Tibor Frank en Frank Hadler, 152-74. WTNS 6. New York: Palgrave MacMillan, 2011.
- Sewell, William Hamilton. "A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation". In *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*, 124-51. 1992; Chicago; London: University of Chicago Press, 2005.
- Sewell, William Hamilton. "A Theory of the Event: Marshall Sahlins's 'Possible Theory of History'". In *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*, 197-224. 2000; Chicago; London: University of Chicago Press, 2005.
- Sewell, William Hamilton. "History, Synchrony, and Culture: Reflections on the Work of Clifford Geertz". In *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*, 175-96. 1997; Chicago; London: University of Chicago Press, 2005.
- Simon, Aloïs (postuum). "Review van Lode Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij te Antwerpen en haar invloed op de Belgische politiek* (Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1963)". *Revue d'histoire ecclésiastique* 59, nr. 3 (1964): 960-63.
- Simons, Ludo. "Een standaardwerk in perspectief: de Encyclopedie van de Vlaamse beweging na 50 jaar: in memoriam Reginald de Schryver (1932-2012) en Gaston Durnez (1928-2019)". *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 79, nr. 2 (2020): 140-69.
- s.n. "Een en ander uit de Werkbeurs". *Wetenschappelijke Tijdingen* 12, nr. 9 (1952): 354.
- Swerts, Kas. "45 jaar WT: een vluchtige blik op de historiografische kosmos". *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 84, nr. 4 (2025): 296-300.
- Swerts, Kas. "A Flemish Nozdormu? Teleology and Philosophy of History in the Writings of Hendrik Jozef Elias". *Dutch Crossing* 42, nr. 2 (2018): 159-74.
- Swerts, Kas. "Een meccanodoos vol verschalende kreeften. Hoe een debat in Quebec de aanzet kan vormen voor een 'historiografisch moment' in de Vlaamse geschiedschrijving". *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 84, nr. 1 (2025): 5-42.
- Todts, Herman. "'Japneuzen' versus 'Geuzen'". *Kultuurleven* 31, nr. 4 (1964): 299-301.
- Tollebeek, Jo. "De stand der professoren: Leven in een andere tijd". In *De stad op de berg: Een geschiedenis van de Leuvense universiteit 1968-2005*, onder redactie van Jo Tollebeek en Liesbet Nys, 111-31. Leuven: Universitaire Pers, 2008.
- Tollebeek, Jo. *De toga van Fruin: Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1830*. 1990. Tweede druk. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1996.
- Tollebeek, Jo. "Een heer van stand in het historisch bedrijf. Een portret van Reginald de Schryver". In *De lectuur van het verleden: opstellen over de geschiedenis van de geschiedschrijving aangeboden aan Reginald de Schryver*, onder redactie van Jo Tollebeek, Georgi Verbeeck, en Tom Verschaffel, 11-50. Symbolae Facultatis litterarum Lovaniensis. Series A 24. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 1998.

- Tollebeek, Jo. "Een moderne natie of een ouderwetse wereld? Historische interpretaties van het negentiende-eeuwse België". In *Colloquium over de beeldvorming rond de 19de eeuw in Vlaanderen. Balans en perspectief 1971-1991*, zesde colloquium, 16-36. Gent: Contactgroep 19de eeuw. Dr. F.A. Snellaertcomité, 1991.
- Tollebeek, Jo. "Encyclopedie van de Vlaamse beweging (EVB)". In *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 1, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez, 1076-77. Tielt: Lannoo, 1998.
- Tollebeek, Jo. "Exegi Monumentum: The Great Synthesis of National History". In *Setting the Standards: Institutions, Networks and Communities of National Historiography*, onder redactie van Ilaria Porciani en Jo Tollebeek, 105-29. WTNS 1. New York: Palgrave MacMillan, 2012.
- Tollebeek, Jo. "Geyl en Van der Essen". *Ex Officina* 1986, nr. 3 (1986): 140-51.
- Tollebeek, Jo. "Het essay: Geschiedschrijving zonder vanzelfsprekendheid". In *De palimpsest: geschiedschrijving in de Nederlanden 1500 - 2000*, vol. 1, onder redactie van Jo Tollebeek, Tom Verschaffel, en Leonard H. M. Wessels, 259-80. Hilversum: Verloren, 2002.
- Tollebeek, Jo. "Historiografie". In *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, vol. 1, onder redactie van Reginald De Schryver, Bruno De Wever, en Gaston Durnez, 117-71. Tielt: Lannoo, 1998.
- Tollebeek, Jo. "'L'église n'a pas besoin de mensonges'. A. Cauchie en de Revue d'histoire ecclésiastique (1900-1922)". In *Liber amicorum dr. J. Scheerder: Tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense Universiteit en historiografie*, onder redactie van Aloïs Jans, Gustaaf Janssens, Raphaël De Keyser, Jan Roegiers, en Louis Vos, 357-72. Leuven: Vereniging Historici Lovanienses, 1987.
- Tollebeek, Jo. "The Use of History in Belgium and the Netherlands, 1945–65: Presentism and Historicism in the Work of Jan Romein, Pieter Geyl, and Leopold Flam". *Dutch Crossing* 39, nr. 1 (2015): 54-73.
- Tollebeek, Jo. "Uitgedaagd door historische gebondenheid: De belangstelling voor de (Noord-)Nederlandse geschiedenis in het Belgische historische onderwijs en onderzoek". In *De ijkmeesters: Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*, 75-91. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 1994.
- Tollebeek, Jo, en Ilaria Porciani. "Institutions, Networks and Communities in a European Perspective". In *Setting the Standards: Institutions, Networks and Communities of National Historiography*, onder redactie van Ilaria Porciani en Jo Tollebeek, 3-26. WTNS 2. New York: Palgrave MacMillan, 2012.
- Van Campenhout, Nico. "Hommage aan Lode Wils". *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 53-60.
- Van de Castele, Eric. *Hugo Schiltz: Homme hors catégorie. Politieke biografie*. Antwerpen: Ertzberg, 2026.
- Van der Essen, Léon. "In memoriam: Alfred Cauchie". *Bulletin bibliographique et pédagogique du musée belge: Revue trimestrielle de philologie classique* 27 (1922): 109-12.

- Van der Essen, Léon. "Le Professeur Albert De Meyer 1887-1952: son œuvre, sa signification pour le travail historique à Louvain". *Revue d'histoire ecclésiastique* 48 (1953): 5-21.
- Van Ginderachter, Maarten. "Communautaire breuklijnen en de from below-aanpak in de historiografie van de Vlaamse beweging". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 64, bijzonder nummer (2005): 80-90.
- Van Ginderachter, Maarten, en Geneviève Warland. "How Regional, National, and Transnational History Has (Not) Been Written in Belgium: Reflections within a European Perspective". In *Transnational Challenges to National History Writing*, onder redactie van Matthias Middell en Lluís Roura, 404-22. WTNS 4. New York: Palgrave MacMillan, 2013.
- Van Velthoven, Harry. "De historiografie over de Vlaamse beweging: ideeëngeschiedenis, machtsstrijd, natievorming". In *De tuin van heden: dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, onder redactie van Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, en Jean-Claude Burgelman, 233-363. Brussel: VUBpress, 2007.
- Verdoodt, Frans-Jos. "Lode Wils 95: een herinnering in drie contexten en drie stappen". *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 61-69.
- Verhulst, Adriaan. "De katholieke Vlaamse beweging en de collaboratie". *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 106, nr. 2 (1991): 241-45.
- Verhulst, Adriaan. "L. Wils en de Belgische Natie". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 52, nr. 2 (1993): 65-73.
- Verleden, Frederik, en Emmanuel Gerard. *De Belgische regeringen sinds 1831: ministers, bevoegdheden, partijen*. Standen en landen 115. Brussel: VUPRESS, 2022.
- Verstraete, Pieter Jan. *Hendrik Jozef Elias: Biografie*. 1: Van historicus tot burgemeester 1902-1942. Kortrijk: Eigen beheer, 2005.
- Vos, Louis. "De eierdans van P. Geyl: Zijn grootnederlandse politiek in de jaren twintig". *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 90, nr. 3 (1975): 444-57.
- Vos, Louis. "Nationalisme en historiografie". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging* 64, bijzonder nummer (2005): 192-200.
- Vos, Louis. "Polemiek rond 'de eierdans van Pieter Geyl' (1975)". *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 155-72.
- Vos, Louis. "Vooringenomenheid?" *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79, nr. 4 (2001): 1275-82.
- Vrints, Antoon. "Bekentenissen van een wilsist: de Eerste Wereldoorlog als 'oerkatastrofe' in de geschiedenis van de Vlaamse beweging". *WT Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 83, nr. 1 (2024): 70-86.
- Vrints, Antoon. "Eerste Wereldoorlog: Breukmoment in de geschiedenis van de Vlaamse beweging". In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging: De Synthese*, onder redactie van Marnix Beyen, Elke Brems, Bruno De Wever, Chantal Kesteloot, Dave Sinardet, Jo

- Tollebeek, Jeffrey Tyssens, Maarten Van Ginderachter, Antoon Vrints, en Kaat Wils, 154-67. Lannoo, 2024.
- Vrints, Antoon. "Review van Lode Wils, *Onverfranst, onverduits? Flamenpolitik, Activisme, Frontbeweging* (Kalmthout: Pelckmans, 2014)". *Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging* 74, nr. 2 (2015): 171-74.
- Vrints, Antoon. "Wils, Lode". Met Bart De Wever. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/wils-lode>.
- Willemsen, Arie Wolter. "Geyl als grootnederlander in de jaren twintig". *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 90, nr. 3 (1975): 458-73.
- Willemsen, Arie Wolter. "Review van Lode Wils, *Het daensisme: de opstand van het Zuidvlaamse platteland*, Keurreeks 110 (Leuven: Davidsfonds, 1969)". *Tijdschrift voor Geschiedenis* 84, nr. 1 (1971): 117-18.
- Willemsen, Arie Wolter. *De Vlaamse Beweging van 1830 tot 1914*. Vol. 1. Twintig eeuwen Vlaanderen 4. Hasselt: Heideland-Orbis, 1974.
- Willemsen, Arie Wolter. "Wils, Lode". In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, vol. 2, onder redactie van Jozef Deleu, Gaston Durnez, Reginald de Schryver, en Ludo Simons, 2086-87. Tielt; Utrecht: Lannoo, 1975.
- Witte, Els. "'Benelux Moet in de Harten En de Geesten Worden Gebracht'. De Cultureelpolitieke Kijk Op de Benelux in Het Naoorlogse België (1944-1955)". *BMGN – Low Countries Historial Review* 128, nr. 3 (2013): 29-59.
- Witte, Els. "Honderd jaar Vlaamse beweging". *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 106, nr. 2 (1991): 236-40.
- Witte, Els. *Natievorming in België: Tweehonderd jaar historische representaties rond 1830*. Antwerpen: Manteau, 2024.
- Witte, Els. *Over bruggen en muren: hedendaagse politieke geschiedenis en politieke wetenschappen in België (1945-2000)*. Sociologie vandaag 7. Leuven: Universitaire Pers, 2003.
- Witte, Els. "Pioniers en pionierswerk. De Belgische contemporaine vakgeschiedenis tussen 1890 en het midden van de jaren 1950". In *De tuin van heden: dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan Professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, onder redactie van Guy Vanthemsche, Machteld De Metsenaere, en Jean-Claude Burgelman, 19-105. Brussel: VUBpress, 2007.
- Witte, Els. "Renewal in the historiography of the Flemish movement". In *Historical research in the Low Countries*, onder redactie van Els Witte en Niek van Sas, 68-75. Bibliografische reeks van het Nederlands Historisch Genootschap 8. Den Haag: Nederlands Historisch Genootschap, 1992.
- Witte, Els. *Voor vrede, democratie, wereldburgerschap en Europa: Belgische historici en de naoorlogse politieke-ideologische projecten (1944 - 1956)*. Kapellen: Pelckmans, 2009.

Witte, Els, en Alain Meynen. “Van de naoorlogse wederopbouw naar de explosieve sixties (1944-1974)”. In *Politieke geschiedenis van België: van 1830 tot heden*, onder redactie van Els Witte, Dirk Luyten, en Alain Meynen, 247-341. Antwerpen: Manteau, 2016.

Digitale informatie

Bertels, Jens. “Todts, Herman”. Met Nico Wouters. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/todts-herman>.

Bruijns, Ruud. “Benelux”. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/benelux>.

Beyen, Marnix. “Historiografie van de Vlaamse beweging (na 1995)”. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/historiografie-van-de-vlaamse-beweging-na-1995>.

Colignon, Alain, en Chantal Kesteloot. “van Saksen-Coburg, Leopold III”. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/van-saksen-coburg-leopold-iii>.

De Wever, Bart. “Wat Lisa Simpson ons over onszelf leert”. *De Standaard*, 24 maart 2012. <https://www.standaard.be/44579845.html>.

De Wever, Bruno. “Elias, Hendrik”. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/elias-hendrik>.

De Wever, Bruno. “Geschiedenis van de Vlaamse beweging”. 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/geschiedenis-van-de-vlaamse-beweging>.

De Wever, Bruno. “Hermans, Ward”. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/hermans-ward>.

Gerard, Emmanuel. “Christelijke arbeidersbeweging”. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/christelijke-arbeidersbeweging>.

Leemans, Guy. “Wetenschappelijke Tijdingen”. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/wetenschappelijke-tijdingen>.

Mantels, Ruben. “Kuypers, Julien”. Met Johan Neyt. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2023. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/kuypers-julien>.

Van Campenhout, Nico. “Afscheid van Lode Wils (1929-2024)”. Vereniging Historici Lovanienses, 17 december 2024. <https://www.vhl-alumni.be/2024/12/17/afschied-van-lode-wils-1929-2024/>.

Van Campenhout, Nico. “Katholieke Vlaamsche Hogeschooluitbreiding”. Met Geert Nuyts. De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2024. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/katholieke-vlaamsche-hogeschooluitbreiding>.

Van Campenhout, Nico. "Willemsen, Arie W." De digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging, 2024. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/willemsen-arie-w>.